

NORDISK TIDSKRIFT

FÖR VETENSKAP, KONST OCH INDUSTRI

UTGIVEN SEDAN 1878

AV LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Kultur

En anden fortælling om Rigsfællesskabet

Arteks officiella smakråd – Ben af Schultén

Jórunn Viðar – Islands första kvinnliga tonsättare

Kulturklocka på Åland

Hanna Hirsch Pauli – konsten att vara fri

NT-Intervjun

Anders Adlercreutz: Nordens roll för den liberala demokratin

Politik

För egen räkning: Tillit – Nordens unika guld

Krönika: Sluta tvivla på nyttan

Förtjänstmedaljen 2025

Samtal med Britt Bohlin: Snabbspår och långsamspår

Bokessä: Bondefanget historieskrivning

STOCKHOLM

■ ■ Ny serie i samarbete med Föreningen Norden ■ ■

2025 • Häfte 4

INNEHÅLL

Artiklar

En anden fortælling om Rigsfællesskabet. <i>Bergur Rønne Moberg</i>	387
Arteks officiella smakråd – Formgivaren Ben af Schultén. <i>Marica Gripenberg</i> .	395
Jórunn Viðar – Islands första kvinnliga tonsättare. <i>Árni Heimir Ingólfsson</i>	403
Uttfordringer for nordiske trehusbyer. Forbildet Åbo. <i>Odd Iglebak</i>	413
För kejsare och fosterland. Alexander Björklund – Från plikttrogen tsarofficer till initiativrik småstatsaktör. <i>Ilkka-Christian Björklund</i>	419
«Kulturklocka på Åland må tikke i same takt som verda rundt oss» Nordens Institut på Åland er 40 år. <i>Jan Kløvstad</i>	425
Hanna Hirsch Pauli – konsten att vara fri. <i>Marianne Nordenlöw</i>	431

NT-Intervjun

Den nordiska framgångssagan är idag tydligare. Samtal med Nordenminister Anders Adlercreutz. <i>Tommy Westerlund</i>	441
---	-----

* * *

För egen räkning

Tillit – Nordens unika guld. <i>Josefin Carling</i>	445
---	-----

Krönika om nordiskt samarbete

Sluta tvivla på nyttan, Karen & co. <i>Johan Strang</i>	449
---	-----

* * *

Letterstedtska föreningen

Den Nordiska förtjänstmedaljen 2025 till Britt Bohlin, fd. direktör Nordiska rådet. <i>Louise Hertzberg</i>	453
Snabbspår och långsamspår. Samtal med Britt Bohlin. <i>Lena Wiklund</i>	457
LF medlemmar och anslag 2025	463
Anslagsutlysning för 2026	485

* * *

Bokessä

Bondefanget historieskrivning. <i>Arne Hardis</i>	487
---	-----

Kring böcker och människor

Landskabskunst i Danmark og Sverige. <i>Torben Weirup</i>	493
De nordiska juristmötena. En viktig plats för samarbete. <i>Fredrik Sterzel</i>	497
Grensestengning – i ett etterpåklokskapens lys. <i>Hans H. Skei</i>	500
Hanaholmen som probersten över relationen mellan Finland och Sverige. <i>Bengt Lindroth</i>	503

* * *

Sammanfattning, Tiivistelmä, Samantekt.	506, 507, 508
---	---------------

BERGUR RØNNE MOBERG

EN ANDEN FORTÆLLING OM RIGSFÆLLESSKABET

Lektor ved Københavns Universitet Bergur Rønne Moberg, beskriver Rigsfællesskabet mellem Færøerne og Danmark som et værdifællesskab, der har kulturen som bærende søjle. Den ny tilstand mellem Færøerne og Danmark betyder også en ny position både politisk og kulturelt, hvor gamle hierarkier, fjendebilleder, postimperial arrogance og post-kolonial offertænkning ikke længere er legitime positioner i udviklingen af en ny føderal ordning. Her er det kulturelle fællesskab i stedet drivkraften.

Den 650-årige union mellem Danmark og Færøerne befinder sig i dag i en overgangstilstand og peger ifølge historikere frem imod en konsensus om en føderal ordning. Rigsfællesskabet mellem Færøerne og Danmark er imidlertid ikke blot en politisk-juridisk konstruktion og realitet, men også et kulturfællesskab. Dette fællesskab har dybe rødder især i Tórshavn, hvor der i mange hundrede år var et lille København med en dansk og senere en dansk-færøsk borgerskabskultur. Dette er en for længst svunden epoke, en dansk indflydelse har fået varig betydning for færøsk kultur og har bidraget afgørende til at udvikle den færøske nation og til at gøre moderne færøsk kultur til et selvstændigt felt. Moderne færøsk kultur er først i de senere årtier ved at træde ud af skyggerne af de dominerende politiske, juridiske og samfundsøkonomiske fortællinger om Færøerne, og det skyldes i høj grad kunstneriske fortolkninger af kulturmøder mellem færøsk og dansk, som har modnet og udvidet færøsk kultur. At være opdateret på Rigsfællesskabet mellem Færøerne og Danmark betyder i høj grad at være opdateret på kulturens styrkede position i dette fællesskab. Færøsk kunst har længe været uafhængig, men det er nyt at kulturen i bred forstand har selvstændiggjort sig som felt. Den gør derfor krav på at blive set som noget andet end en underafdeling af andre – politiske, samfundsmæssige – forhold mellem Færøerne og Danmark.

Artiklen beskriver, hvordan dette kulturmøde først i de senere årtier for alvor er blevet erkendt som et værdifællesskab og er blevet en del af moderne færøsk identitetsforvaltning. Hovedfokus er på, hvordan dette kulturmøde og konsekvenserne af det har artet sig i det færøske, hvor det også har haft sine mest markante udtryk. Vi ser nærmere på, hvordan denne udvikling kan spores, dels i moderniseringen af færøsk-dansk historiografi fra en indadvendt nationalistisk præget historieskrivning i både dansk og færøsk regi til en moderne viden-

skabeligt orienteret historieskrivning, dels i anerkendelsen af danskskrivende færøske forfattere som en fuldgyltig del af færøsk kultur herunder inklusionen af dem i både færøsk og dansk litteraturhistorie og historiografi.

Med afsæt i disse ganske vist delvis overlappende stofområder – litteratur og (litteratur)historiografi – ser vi nærmere på, hvordan det kulturelle værdifællesskab mellem Færøerne og Danmark har udviklet sig fra et overvejende fokus på konfliktlinjer til et overvejende fokus på kraftlinjer mellem de to kulturer.

(Litteratur)historiografien

Ifølge Peter Burke, professor i kulturhistorie, er fælles værdier en undervurderet størrelse ikke blot i unionssammenhænge, men også i kulturhistorien som helhed. Det er også konflikter og brudflader, der har præget forskningen i færøsk-danske forhold, om end det i den store sammenhæng ikke er tale om voldsomme sager. Konflikterne og de divergerende holdninger til forskellige fælleshistoriske aspekter afspejler til gengæld også en underliggende samhørighed på trods af manglende ligeværdighed folkeretligt, politisk og økonomisk. Med selvstændiggørelsen af kulturfeltet er denne samhørighed for alvor kommet op til overfladen. I det følgende ser vi på nogle af disse (litteratur)historiografiske konflikter for derefter at påvise, hvordan de med tiden er blevet erstattet af en betydelig større gensidig forståelse landene imellem.

En væsentlig del af færøsk historie indeholder mange forskellige danske påvirkninger, som er blevet fortolket på forskellig vis. Historiefremstillingen om disse forhold har indimellem afsløret en nationalt splittet historiografi, hvor konflikterne på kollektiv vis har fordelt sig langs nationsgrænserne med færøske og danske synspunkter på hver sin side. Det er der for så vidt ikke noget mærkeligt i, i det historiefaget i nationens æra er startet som et middel til at styrke nationalfølelsen.

Historikere som professor Rasmus Glenthøj og professor David Cannadine nævner blandingen af strukturel amnesia/ornamentalisme og strukturel paranoia som grundlæggende aspekter i unionsforhold, hvor den store part glemmer for meget og udviser ligegyldighed, mens den lille part husker for meget og måske ligefrem føler krænkelssparathed. Peter Burke henviser i denne sammenhæng til det gamle epigram: ”Englændere husker aldrig. Irere glemmer aldrig.”¹ Dette er den kulturelle, koloniale version af det, den franske filosof Paul Ricoeur i *History, Memory, Forgetting* (2004) har kaldt *excessiv glemsel* og *excessiv erindring*. Der er mange eksempler på begge dele i den færøsk-danske kulturhistorie.

Hvordan opstår så det danske strukturelle hukommelsestab? Ifølge historikeren Uffe Østergaard ledte nederlaget i 1864 til en benægtelse af forskelle inden for de resterende dele af riget.² Dette er myten om den homogene danske nationalstat, som snarere har været en konglomeratstat. Danmark har

længe lidt under et postimperialt hukommelsestab og er vågnet sent op til sin fortid som kolonimagt. Færøerne kan imidlertid næppe kaldes en egentlig koloni, men snarere et biland (en mellemting mellem koloni og provins). Men landet er ikke desto mindre blevet ramt af dansk amnesia. Denne sene nationale opvågning fik forfatteren Klaus Rifbjerg til at fare i blækhuset i sin roman *Alea* (2003), som litteraten Hans Hauge i øvrigt har kaldt "en art postkolonial roman".³ Rifbjerg kalder her sit hjemland: "det ulidelige, gumpetunge, selvglade, provinsielle og imperialistiske Danmark."⁴

Vi finder også mange eksempler på amnesia i dansk (litteratur) historieskrivning. Danskskrivende færingers som William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen har befundet sig enten helt uden for eller i udkanten af dansk litteraturhistorie. Som både den waliske litteraturprofessor W. Glyn Jones og undertegnede har påpeget, er det som om danske litterater ikke rigtigt ved, hvad de skal gøre ved og sige om Heinesen og Jacobsen. Det skyldes utvivlsomt, at disse danskskrivende færingers bryder mønstret op i de kategorier, som har styret gængs dansk litteraturhistorieskrivning. Heinesen og Jacobsen havde f.eks. begge deres helt egen markante og sammensatte tilgang til lampedesigneren, arkitekten og samfundsrevseren Poul

Forfatterne William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen har været banebrydere for udviklingen frem mod en ny føderal ordning mellem Færøerne og Danmark, der ikke bygger på polaritet, men fælles kulturel identitet.

Henningsen og kulturradikalismen, men der er ingen artikel om deres holdning til Henningsen i litteraturprofessor Hans Hertels bog *Poul Henningsen dengang og nu. Lysmageren i nyt lys – en debatbog* (2012). Der er mange perspektiver og stemmer i bogen fra trindt om land, men det kulturelle Rigsfællesskab tæller ikke som dansk i denne sammenhæng. Dansk litteraturhistories grænser stopper i denne sammenhæng ved Skagen, om end Henningsens indflydelsessfære fortsætter videre ud i Nordatlanten. Foruden at været et klokkeklart eksempel på strukturel amnesia, er dette i grunden også en afvisning af Rigsfællesskabet som et kulturelt rigt rigsfællesskab.

Sejlivet nationalisme og postkoloniale offernarrativer

Færøsk (litteratur)historieskrivning har indtil for få årtier siden været præget af postkoloniale offernarrativer og konfrontatoriske fremstillinger af færøsk-danske forhold. Et af de bedste eksempler på dette er fra 1990'erne. Der er tale om den færøske gymnasielærer og samfundsforsker Zakarias Wang, som i flere af sine bøger og artikler går langt tilbage i historien – helt tilbage til den folkeretlige unionstraktat Bergen-unionen fra 1380 – for at påvise, at Færøerne uretmæssigt blev indlemmet ”stykvise i Danmarks rige”.⁵ Denne proces beskriver Wang som kolonialisme, som han mener Færøerne fortsat lider under senfølgerne af i kraft af, at landet endnu ikke er blevet til en suveræn stat. Det ligner mest af alt politiseret faglighed og et nordatlantisk offernarrativ, idet Wang taler om ”al den uretfærdighed”,⁶ som Færøerne har gennemgået ved retsstridigt at blive indlemmet i Danmarks rige. Et lignende historiesyn kendes fra den islandske historiker Jón Sigurðsson, som efter en række opgør i islandsk historieskrivning med nationalistisk, antikolonialistisk historieskrivning ikke nyder stor anerkendelse blandt de fleste islandske historikere.⁷ Wang har siden hen signaleret en mere forsonlig tilgang til færøsk-dansk historie.

Ifølge antropologen Jonathan Wylie har færøsk historieskrivning mest brugt historien til ”to ratify a progressive present”,⁸ dvs. spændt historien for en politisk vogn. Men det var netop omkring det tidspunkt, hvor Wylie skrev dette – i 1980'erne – at færøsk historieskrivning selvstændiggjorde sig som videnskabelig disciplin.

Nobelsagen og arkivsagen

De kendteste danskskrivende færinger William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen falder uden for i den primært sprogdrevne færøske nationsbygning. De blev derfor problematiske figurer både i færøsk og dansk sammenhæng. I et interview til *Ekstra Bladet* i 1984 udtalte Heinesen derfor, at han følte sig næsten som en forræder i sit eget land. Indstillingerne af Heinesen som færøsk nobelpriskandidat fra 1962 til ca. 1980⁹ og overdragelsen af Heinesens arkiver

til Det kgl. Bibliotek (KB) i 1981 er to begivenheder, som begge skabte et vældigt røre på kulturfronten med rystelser helt op i Statsministeriet. Set fra færøsk side blev begge sager opfattet som en undergravning af kampen for færøsk sprog og kultur. Paradoksalt nok mente et flertal fra færøsk side, at en færøsskrivende nobelkandidat burde indstilles i stedet for Heinesen, mens man modsat kæmpede hårdt for, at Heinesens efterladte papirer skulle opbevares på Færøerne. Arkivsagen kan fremhæves som et klokkeklart eksempel på en strukturel paranoia. Overdragelsen af arkiverne til KB blev på Færøerne opfattet som dansk kulturimperialisme, på trods af, at det var Heinesen selv, der vedvarende insisterede på, at hans efterladte papirer skulle opbevares på KB!¹¹

Heinesen og Jacobsen har indtil for få årtier siden også fået en stedmoderlig behandling i færøske skoler og i den sparsomme færøske litteraturhistorieskrivning. Det hænger sammen med den manglende forståelse for kultur- og værdifællesskabet mellem Færøerne og Danmark. Den samme historie går igen i det irske. Jonathan Moynahan retter hård kritik mod professor Edward Said's tilgang til kulturkontakterne mellem Irland og England.¹² Moynahan hævder, at Said skriver for separatistisk og kategorisk og uretmæssigt ikke anerkender det rige kulturfællesskab mellem Irland og England. I sådanne tilfælde er der brug for at balancere postkolonialismen med forestillinger om et kultur- og værdifællesskab, der stikker dybere end politik og samfund. Men Heinesen og Jacobsen har herefter fået deres retsmæssige plads som tvillingetårnene i færøsk litteratur.

Som danskskrivende færøske forfattere har både Heinesen og Jacobsen naturligvis haft en særlig forbindelse til dansk kultur. Men ser man nærmere efter i den færøsskrevne færøske litteratur er det ikke svært også dér at finde eksempler, der bekræfter forestillingen om et kultur- og værdifællesskab mellem Færøerne og Danmark.

Konkluderende kan siges at i de senere årtier har både færøsk og dansk (litteratur)historieskrivning distanceret sig fra nationalistisk historieskrivning og nationalisme. Det har brudt det polariserede mønster mellem strukturel amnesia og strukturel paranoia, som er blevet afløst af en fælles færøsk-dansk historiografi, hvor enigheder og uenigheder er forbundet med en videnskabelig omgang med og fortolkninger af kilder og hvor ens holdninger ikke er determineret af, om man er færøsk eller dansk. Det samme kan siges med følgende udsagn af J.H. Elliot': "Et splittet imperium retfærdiggør ikke en splittet historiografi." Færøsk-dansk (litteratur)historiografi har med andre ord hævet sig over politiske, interessebetingede fortolkninger af historien. Selvstændiggørelsen af historieskrivningen er samtidig et udtryk for ligeværdighed og en anerkendelse af et værdifuldt kulturelt fællesskab landene mellem.

Færøsk litteratur på dansk

Den helt store moderne fortælling om det kulturelle Rigsfællesskab mellem Færøerne og Danmark er også den helt store fortælling om moderne færøsk kultur. Denne historie er skrevet af William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen. Den fortæller, at det kulturelt set var gennem hybriditet og ved at gennembryde nationalmuren, at en perspektivrig kulturel selvstændighed kunne opnås. Det var deres skæbne som danskskrivende, at de kom i skyggen i nationens kamp for sproget. I dag befinder den færøsk skrevne litteratur sig i deres skygge. Det er ikke blot, fordi de er blevet kulturikoner med restauranter og kunsthaller opkaldt efter sig, men primært fordi de har lagt vejnettet ud for hele den moderne færøske kultur. Deres indflydelse er nærmest blevet konceptualiseret i færøsk selvopfattelse som en moderne kulturrig nation. Specifikt i forhold til Rigsfællesskabet kan deres livsværk anses som en kunstnerisk version af den dansk-færøske borgerskabskultur i Tórshavn midt i en kamp for det færøske. Heinesen og Jacobsens beskriver de sidste rester af denne kultur, men ender med at skabe et nyt antropologilignende færøsk kulturparadigme, som passer til det moderne Færøerne bestående af en fortrolig distance til det færøske stof og en brodering af blikket indefra og blikket udefra.

Heinesens og Jacobsens betydning for færøsk kunst og kultur kan næppe overvurderes. De har gjort Færøerne til et hermeneutisk tungt område. De har tilført Færøerne moderne ånd og verdenslitterær eksistens. Med deres romaner – *Barbara* (Jacobsen, 1939) og *De fortabte Spillemande* (Heinesen, 1950) – har de sørget for, at Færøerne blev en fuldt ud suveræn litterær nation. Før dem var Færøerne ikke for alvor blevet løftet ind i moderne europæisk ånd og var mest blevet fremstillet udefra i topografier og rejseskildringer med fokus på materielle og kulturgeografiske forhold, kristendom, folkeliv, folkeminder etc. Med dem blev moderne færøsk kultur desuden et selvstændigt felt ved siden af politik, religion og videnskab. Den centrale position, de har fået i det færøske i dag, hænger sammen med, at deres forstørrende perspektiver netop var det færøsk kultur havde brug for. Små nationer og især meget små nationer tiltrækkes som fluer til honning af storhed i alle formater, som Julian Moynahan skriver i sin bog *Anglo-Irish: The Literary Imagination in a Hyphenated Culture*. Heinesens og Jacobsens brud gennem nationalmuren etablerede en særlig forstørrende kulturgeografisk kontakt mellem det ikke-metropole Færøerne og metropolen København. På samme måde som Henrik Ibsen og andre norske forfattere understreger Københavns enorme betydning for udviklingen af norsk åndsliv, sender Heinesen i sine breve hilsner til "eventyrbyen København". Men Heinesen og Jacobsen blev også selv så tilpas store, at København ikke altid kunne rumme deres format. Det var mere Københavnsstrup end metropolen København, der skinnede igennem i professor Peter Madsens pristale, da Heinesen modtog Sonningprisen i 1985. Talen

blev efterfølgende også kritiseret i pressen af kontorchef og nordisten Steen A. Cold og er en variation over strukturel amnesia.¹³

Heinesens og Jacobsens dobbeltperspektiver har ført til en ny identitetsforvaltning indadtil og stærk branding udadtil i forhold til den færøske nations selvforståelse. Denne påvirkning ser vi ikke blot i kunsten, men også i turismens selveksotiserende promoveringer af Færøerne. Deres mål var fra starten, som Heinesen skriver i et brev til Jacobsen, at skabe en 'færøsk renæssance', og de var sig selv fuldt bevidste om, at den var et alternativ til både kulturel færøsk separatisme og til dansk ornamentalisme og eksotiseringer. Deres tredje vej var en lokal kosmopolitisme med frugtbare globale interaktioner. De har profileret færøsk litterær kultur ved en kulturelt intelligent tilgang til det færøske stof. Det har de gjort ved at udnytte åbenheden og andetheden i deres hybride position og ved konsekvent at arbejde imod lukkede kategorier.

Den syvende søjle

Det er tiltrængt med en anden fortælling om Rigsfællesskabet, som trækker på fælles kulturværdier. Det indebærer som udgangspunkt, at det dominerende politiske felt og dets ofte sete totalambition om at lægge alle andre perspektiver under sig, inddæmmes. Dette er væsentligt for at andre felter herunder moderne kultur kan få ørenlyd og blive set i egen ret, som noget grundlæggende andet end det politiske felt, om end der naturligvis altid er overlapninger mellem felter som kultur, videnskab, religion og politik. Den politiske fortælling om dette fællesskab har i høj grad været låst fast i polariserede opfattelser mellem strukturel dansk amnesia og strukturel færøsk paranoia, som har fået selv små sager til at blusse op og i større eller mindre grad ryste fundamentet under Rigsfællesskabet.

Artiklen har præsenteret moderne færøsk kultur dels som en udvikling fra nationsbyggende (litteratur)historieskrivning til professionel (litteratur)-historieskrivning dels som et gennembrud for et moderne åndsliv med litteraturen som drivkraft. Det er sket inden for de senere årtier og med William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen som banebrydere. Med gennembruddet for en moderne kultur i bred forstand er der opstået et felt, der hverken kunne underordnes religion, kulturnationalisme eller samfunds narrativer som politik, jura og samfundsøkonomi.

Situationen er i dag i en vis forstand vendt på hovedet. Politik, jura og samfundsøkonomi befinder sig nu i kølvandet af det europæiske og verdenslitterære gennembrud, som Heinesen og Jacobsen fik for ca. 80 år siden. Den litterære selvstændighed som de opnåede ude i rum sø, og som har været lokomotiv for moderne færøsk kultur, er først nu blevet aktuel for færøsk politik i forhold til EU. Suverænitetskampen går nemlig nye veje i dag ved at relatere selvstændighedskampen til EU som et svar på, at det dansk-færøske forhold er blevet internationaliseret og europæiseret som Rebecca Adler-Nissen udtrykker det.¹⁴

Moderne kultur har udviklet sig til den syvende søjle i færøsk kultur ved siden af kristendom, lokalhistorie, videnskab, politik, jura og samfundsøkonomi. Det er naturligvis en udvikling, der er forbundet med stærke samfunds kræfter som (kultur)kapitalisme, digitalisering, globalisering og individualisering, men indholdet i denne fortælling er essentielt en videreudvikling af arven fra Heinesen og Jacobsen. De har bidraget afgørende til, at moderne kultur er blevet til en bærende samfundsfortælling i egen ret, et referencenarrativ og orienteringspunkt i bred folkelig forstand. Moderne færøsk kultur har udviklet sig til et helt selvstændigt felt, fordi den har udviklet sin helt egen kapital: økonomisk, kulturelt og opmærksomhedsmæssigt. Med sine mange stærke præstationer og individorientering er moderne færøsk kultur tilmed blevet til en ny spiller i selvstændighedsprocessen, som ikke længere kun er et kollektivt, politisk, socioøkonomisk og juridisk anliggende, men også noget, der vedrører det kulturelle Rigsfællesskab.

Noter

- 1 Peter Burke, 2018: *Social Memory and Social Amnesia*. Lecture at Ben-Gurion University.
- 2 Uffe Østergaard 2012: "Færøerne i det danske Rigsfællesskab – nation uden stat eller med?" *Udenrigspolitisk* 1/2008.
- 3 Hans Hauge 2004: "Det grønlandske spøgelse." *Spring*, 237-255.
- 4 Samme sted.
- 5 Zakarias Wang, 1993: *Bergen-Unionen og EF-Unionen*. Stiðin.
- 6 Wang, 1993.
- 7 Auður Hauksdóttir, Guðmundur Jónsson og Erik Skyum-Nielsen (red.), 2015: "Indledning." *Gullfoss. Mødet mellem dansk og islandsk kultur i 1900-tallet*. Vandkunsten, 2015.
- 8 Jonathan Wylie, 1987: *The Faroe Islands. Interpretations of History*. The University Press of Kentucky.
- 9 Bergur Rønne Moberg, 2024: "Ultraminor Nation and Literature: William Heinesen as a Nobel Prize Candidate from the Faroe Islands." *Mapping Minor/Small and World Literatures*. Chinese-American anthology. Yanli He & Nicholas Burns (red.). Lexington Books, 77-101. Moberg, 2014.
- 11 Bergur Rønne Moberg 2016: "Personen, nationen og riget. Den dansk-færøske kontrovers om William Heinesens overdragelse af sine papirer til København." *Nordica* 33, 255-293.
- 12 Julian Moynahan 2017: *Anglo-Irish. The Literary Imagination in a Hyphenated Culture*. Princeton University Press.
- 13 Steen A. Cold 1985: "Uden for det hele". *Weekendavisen* 17. maj.
- 14 Rebecca Adler-Nissen, 2014: "The Faroe Islands: Independence dreams, globalist separatism and the Europeanization of postcolonial home rule." *Cooperation and Conflict*. Vol. 49 (1), 55-79.

MARICA GRIPENBERG

ARTEKS OFFICIELLA SMAKRÅD: FORMGIVAREN BEN AF SCHULTÉN

I boken *Ben af Schultén muotoilija / formgivare* belyses hans liv och den nästan 40 år långa karriären hos Artek ur olika perspektiv. Bokens skribenter är alla verksamma inom konst- och designfältet, några tidigare kolleger, vilket gör boken speciellt intressant. Denna bok, tillsammans med en tidigare bok om af Schultén gör att formgivaren får den uppmärksamhet han så länge förtjänat.

Marica Gripenberg är filosofie magister och lärare i bildkonst. Hon är också frilansskribent inom konst, främst för *Hufvudstadsbladet*.

Det kunniga gänget bakom boken *Ben af Schultén muotoilija / formgivare* består av Marjatta Levanto som redaktör, hon är konsthistoriker och facklitterär författare. I intervjuformat diskuterar hon och af Schultén studierna, livet och arbetet på Artek. Andra skribenter är mångåriga galleristen Ilona Anhava som skrivit inledningen i form av personliga minnen från Artektiden, konsthistorikern från Ca' Foscari University of Venice, doktoranden inom konstvetenskap vid Helsingfors universitet Daniele Burlando, han redogör ur olika synvinklar för omständigheterna kring Norrmark Slöjd, konstkritiker Leena Kuumola berättar om estetikens eget hem och docenten i konsthistoria, forskaren och facklitterära författaren Susanna Aaltonen beskriver af Schulténs arbete hos

Artek. Boken har publicerats på finska och svenska i samma volym.

af Schultén har formgivit ett femtiotal möbelmodeller med diverse variationer, dessa innefattar också lampor. Uppgifterna på Artek bestod även av att planera inredningar, utställningar och mässor både i Finland och utomlands. I den konstnärliga verksamheten ingick dessutom att formge otaliga grafiska produkter, som behövdes i Arteks löpande verksamhet.

Pärmbild med länstol N111.

Foto: Ben af Schultén.

Trots att många av möblerna blivit verkliga klassiker och fortfarande är hett eftertraktade, kan det hända att formgivarens namn inte alltid är känt för allmänheten, som jagar efter hans möbler i andrahandsbutiker – Ilona Anhava misstänker att orsaken förutom designerns egen anspråkslöshet, beror på att man på Artek inte brukade lyfta fram enskilda formgivare utan istället hänvisade till de olika produkterna enbart med en sifferkod.

Ändå är af Schulténs produktion hett stoff i både vintageaffärer och på auktioner. Redan tidigare blev han föremål för FM Marja Kosunens magisteruppsats vid Jyväskylä universitet. Med den som grund har Alvar Aaltomuseets intendent Kaarina Mikonranta skrivit texten till boken *Ben af Schultén and the Artek tradition*, publicerad på finska och engelska inom samma pärmar. Hon skriver också mycket om firman Artek och om Maire Gullichsens stora betydelse i sammanhanget. En stor förtjänst med den boken är att största delen av af Schulténs modeller visas som färgfoton med årtal och Arteks koder angivna. Modellerna finns som små arbetsritningar i den nya boken också, men ett foto berättar onekligen mera.

Det är klart att de båda böckernas texter delvis överlappar varandra, men bägge har också sina egna förtjänster och tyngdpunktsområden. Bägge böckerna är på olika sätt lite spretiga. Men båda två behövs absolut, särskilt eftersom bibliografin kring af Schulténs design är knapphändig. Båda titlarna är dessutom tillgängliga för en nordisk publik eftersom de inte har givits ut enbart på finska.

Uppväxt och skolgång

af Schultén växte upp i en svenskspråkig familj i Helsingfors centrum. Familjen bestod av mor och far och storebror. Pappa Marius af Schultén var arkitekt och konstgrafiker, han ställde ut både etsningar och exlibris. Farmodern var skicklig amatörmålare med blomstermotiv som specialitet. Farfadern som var kirurg, målade och hade uppdrag inom konstsektorn. Redan i barndomshemmet fanns alltså de tidigaste konstnärliga impulserna för framtida yrkesval och intressen. Skolgången skedde i samma skola där fadern och de flesta andra av släktens medlemmar tagit studenten, nämligen i Nya svenska samskolan i Helsingfors. Det var en skola som ansågs ha progressiva värderingar med undervisning i real- och konstämnen istället för i latin. Dessutom fick skolan 1888, efter ansökan hos kejsaren, tillstånd att inrätta en samskola där både pojkar och flickor undervisades i samma ämnen och samtidigt i samma skolsalar och i sammansatta klasser – vilket då ännu var unikt till och med i samskolor.

Efter studentexamen 1958 och konststudier vid Fria Konstskolan, sökte sig af Schultén till Konstindustriella läroverket – en av föregångarna till dagens Aalto universitet. Trots att skolan kallades "läroverket" var det där landets

högsta utbildning inom konstindustriella ämnen gavs på den tiden och det var där af Schultén fick sin examen som inredningsarkitekt 1963.

Formgivaren Kaj Franck (1911-1989) hade nyligen valts till skolans konstnärliga ledare när af Schultén inledde sina studier 1960. De blev senare kollegor och Franck kom att bli en vägvisare ut i arbetslivet. Ben af Schultén ingick bland annat som lärare i Francks undervisningsgrupp i Konstindustriella läroverket. Kaj Franck anställdes också för att inreda det då nygrundade Amos Andersons konstmuseum. Franck behövde en samarbetspartner och det blev af Schultén, som i praktiken ritade både inredningsdetaljer, möbler och lampor för det nya museet. af Schulténs samarbete med museet fortsatte länge och övergick i utställningsplanering för museets utställningar under många år. Bland mycket annat var han arkitekt för en stor utställning av mesopotamisk konst och kultur 1977.

af Schultén fick praktisera på Arteks ritkontor redan under studietiden och anser att tiden där gav de viktigaste praktiska kunskaperna för det kommande yrket, Artek blev som en andra yrkesutbildning.

Den första fasta anställningen fick af Schultén ändå på arkitekt Kurt Simbergs byrå. Där bestod uppgifterna explicit av att göra inredningar, så som kök och badrum för nyplanerade byggnader. Men snart kallade ändå den fria atmosfären på ett litet kontor honom tillbaka till Artek. Han hade redan blivit förtjust i de så varierande arbetsuppgifterna där. Det gällde det internationella utbytet med formgivare från olika länder. Men också af Schulténs intresse för konst. Särskilt genom Galerie Artek, som grundades 1950, var tidens stora namn ständigt närvarande i utställningsverksamheten. Men i samtalet med redaktör Levanto i den nya boken framgår det att samtidskonst och modern konst var betydelsefulla element i Arteks koncept redan från början. Då ordnades konstatställningar i anslutning till butiken. Maire Gullichsen, Arteks eldsjäl, var aktiv på olika sätt för samtidskonstens utveckling. Hon hade bland annat grundat Fria Konstskolan. Det var från början uppenbart att arbetet på Artek också skulle tangera konstvärlden på olika sätt och det bidrog till att arbetet var lockande och mångsidigt.

Konstkritiker Leena Kuumola skriver i sin essä på ett personligt sätt om Ben af Schulténs hem. Där blandas konst, föremål och möbler från olika tidsperioder på ett självklart och smakfullt sätt. Man kan konstatera att konsten, bland många både internationella och inhemska namn, också innefattar verk av tre generationer af Schultén, eftersom några av Ben af Schulténs egna ungdomsarbeten ingår i samlingen.

I förordet till boken berättar mångåriga galleristen hos först Galerie Artek och sedan hos galleriets arvtagare Galerie Anhava, Ilona Anhava att af Schulténs tid vid Artek började redan 1964 och fortsatte till 2004. Men som

Ovan: Länstol 444 samt soffa 555.

Till vänster: Barnstolen N16.

*Foto: Markku Alatalo ©
Arteks Arkiv vid Alvar Aalto-
stiftelse.*

sagt började samarbetet till och med ännu tidigare i form av olika praktikperioder redan under studietiden. Från 1975 och framåt var han konstnärlig ledare, den tredje i ordningen i Arteks historia. Den första var Aino Aalto efter hennes alltför tidiga död blev det Maija Heikinheimos tur och sedan utnämndes Ben af Schultén, som vid det laget redan hade 14 år med olika uppgifter hos Artek bakom sig.

Daniele Burlando berättar på ett förtjänstfullt och kunnigt sätt om de ibland ganska snåriga omsändigheterna kring Norrmark Slöjd. Det var igen Maire Gullichsen som var den pådrivande kraften bakom firman, som grundades 1961. Hon ville ta vara på det hantverkskunnande som fanns på landsbygden i hennes barndomstrakter i Norrmark. Det kunnandet ville hon förena med en mera fabriksmässig och modern framställningsprocess för att blåsa liv i orter utanför städerna. Hos Norrmark Slöjd var det i början främst svarven som kom till heders. Men senare växte maskinparken och utvecklades till ett modernt snickeri. Småningom övertog Artek hela verksamheten och då uppstod Artek Norrcraft, som helt ägdes av Artek. Bolagens historia är tätt sammankopplade. af Schultén formgav välkända möbler både för Artek och under omkring tjugo år också för Norrmark Slöjd.

Design för Artek och Norrmark Slöjd

af Schultén var en av de första som planerade möbler för Norrmark Slöjd. Maire Gullichsen, som var aktiv i både Artek och i Norrmark Slöjd, beställde en matstol för barn. af Schultén försåg den med U-format ryggstöd som stödde barnet också på sidorna, stolens ben var svarvade och likaså trästången som höll barnet på plats framtill. Benen monterades så att de pekade lite utåt, vilket gjorde att stolen stod stadigt som urberget även när en vild krabat slängde sig åt olika håll i den. Ryggstödet var antingen träfärgat eller målades i rött, blått eller vitt, övriga delar behöll träfärgen. Stolen blev enormt omtyckt, den utvecklades senare och kunde monteras med en bricka framtill för den amerikanska marknaden. Där åt barnen från brickan, istället för vid bordet med resten av familjen, som är det vanliga i Finland. En del restauranger har fortfarande kvar ett antal av stolarna för kundernas räkning. Dessutom är de som sagt ständigt eftersökta i vintageaffärer. Av erfarenhet från mina egna barns småbarnstid kan jag också intyga att barnstolen N16 (Arteks nummer 616) verkligen fungerar.

Sofforna hör också till de möbler som fortfarande är eftersökta på andrahandsmarknaden. De är ofta från början planerade för tre personer. Men ibland behövdes tvåpersoners soffor och af Schultén gjorde nödvändiga förändringar. Det var vanligen inte meningen att slutresultatet skulle bli en soffgrupp, formgivaren var mest intresserad av att planera enskilda möbler.

Till Arteks tradition hörde också att möblerna i en inredning fritt skulle kunna kombineras - istället för att bilda stela soffgrupper.

Ibland kunde kunderna ändå önska fåtöljer till sin soffa och då gjordes sådana. Flexibilitet var ett honnörsord på den då ännu ganska lilla firman Artek. Så gick det exempelvis med soffan "Big Ben" B 590, från 1964. 1970 lanse-
rades den dessutom i en kortare version för två personer och fåtöljer gjordes också. Big Ben är en soffa som har nått kultstatus, den gjordes i antingen tyg eller läder och de pösiga kuddarna fylldes med dun. Den är underbar att sitta i, ryggen stöds på rätt sätt av ryggstödet. Det är rena avkopplingen att sjunka ner i en nattsvart Big Ben i mjukt läder, det är som att få en direktbiljett till fjäderholmarna. Många andra av af Schulténs soffor blev också populära och ropas nu in på auktioner. Det gäller 555 och 556 för två- samt tre personer, de är från 1967. Stommen var lackerad och träfärgad eller målad i antingen vitt eller svart. Kuddarna var tygklädda och ovanpå kunde tas av och tvättas. Kuddarnas tyg fanns i de läckraste karamellfärger, som chockrosa till exempel. Dessutom hade ryggstödet ett extra nackstöd som vid behov kunde tas bort om man ville ha en lägre modell. Andra soffor som fortfarande är högt älskade är B 592 från 1988 och B 593 från 1996 - med antingen fast tygklädesel eller avtagbar sådan på kuddarna.

Förutom barnstolen N 16 och soffan Big Ben är Arteks furubord ytterligare ett idag mycket eftersökt objekt. Bordet 852 A från 1970, gjordes först som 200 cm långt med bredden 90 cm, sen i en kortare version med en bordskiva som var 150 cm lång och 80 cm bred. Arteks trämaterial var oftast björk men nu användes helt obehandlad massiv furu, vilket var fiffigt för det var bara att slipa bordsytan med sandpapper om det fick alltför envisa fläckar. Idag är furumöbler mera populära än någonsin – det talas ju om rena furufiebern. Furubordet har förstås använts som matbord, men det finns fortfarande kvar som arbetsbord – till och med i skolmiljöer där slitaget kan vara speciellt hårdhänt.

Fåtöljen N 111 är också gjord för Norrmark Slöjd. Det är just den fåtöljen med läder sits och ryggstöd som utgör bokens pärm bild. Den gjordes också i linnecanvas, trädelarna är av björk. Det var möjligt att montera stolen på plats så den var lätt att transportera.

1967 föddes stolen 444 med fotpall. De skapades för att utgöra stomme för lösa kuddar, klädda med enfärgat tyg av indisk bomull. Indisk bomull var ett tyg som Maire Gullichsen och hennes betrodda allt-i-allo Sinikka Killinen hade hittat under sina resor. Nu gällde det att testa hållbarheten som tyg för möbel beklädnad. Stolen har rundsvavade ribbor i både armstödens bågar och i fotpallens bärande sidoelement. Som alla andra modeller af Schultén formgav går den att kombinera med Alvar Aaltos möbler. Men som vanligt syns

också af Schulténs egen prägel tydligt. Stolen är bekväm och ser ny och fräsch ut också i Arteks tidlösa sortiment. Samtidigt följer den i och med de parallella svarvade ribborna också i en designtradition som går längre tillbaka än till Aalto. Bland annat fanns ju svarvade parallella pinnar i slutet av 1700-talet som ett element i många sengustavianska stolar, i möbler under den engelska Arts- and Cratsrörelsen och i Amishrörelsens möbler i Amerika.

Under de 40 åren hos Artek har det blivit många ikoniska möbler. Den sista stolen i raden var den fantastiska länstolen Espa från 1999. Stolen är bekväm att sitta i och ganska stor. Fåtöljen har mattförkromat stativ, trädelar av björk och sadelgjordsflätning. Den påminner faktiskt vagt om af Schulténs allra första lilla stol, ett elevarbete från 1962. Elevarbetet har också metallstomme och sadelgjordsflätning i ryggstöd och sits. Men visst är den enklare och inte lika formsäkert och elegant utförd som Espafåtöljen.

Det är uppenbart att af Schulténs möbler harmonierar ypperligt med Alvar Aaltos formgivning – det var också en av målsättningarna vid Arteks ritkontor. De designideal som paret Aalto företrädde skulle fortsätta. Men det anmärkningsvärda är att Ben af Schultén trots relativt strama linjedragningar, lyckades skapa så många både personligt präglade och experimentella möbler.

Jag tänker till exempel på de genomskinliga akrylstolarna från 1973. Rygg- och armstöd består - precis som i barnstolen N 16 – av en U-formad sammanhängande del, nu i akryl. De har tygklädda kuddar och idén var att låta tygets färg spela huvudrollen, när tyget exponeras genom den transparenta akrylen. Helhetsintrycket blev både häpnadsväckande och fräscht.

Trycksaker och grafik

Uppgifterna hos Artek omfattade, som nämnts också att formge utställningskataloger, inbjudningskort och affischer, samt layout och bildval för många böcker.

Det handlade alltså om bruksgrafiken, egentligen hela Arteks grafiska profil. Den första affischen kom till 1975 inför Arteks fyrtio-årsjubileum. Småningom tillkom ännu de grafiska produkter som behövdes för Galerie Artek och utställningsverksamheten där med vernissagekort och allt annat som hörde till. Grafiken är ett omfattande område där af Schultén gjorde mycket för hand och verkligen satte sin egen prägel på slutresultatet.

I allmänhet var upplagorna för både Artek och Galerie Arteks behov ganska små och tryckmetoden serigrafi för affischerna. Då trycks en färg åt gången, sen används schablon för de partier som ska förbli ofärgade. Det är alltså en ganska omständlig och hantverksmässig tryckmetod. Men å andra sidan går det bra att variera färgerna på de enskilda affischerna. Det är något som Ben af Schultén ofta har använt sig av, samma affisch har producerats i många olika färgkombinationer.

Det gäller till exempel affischerna för Arteks fyrtio-, femtio- och sextioårs jubileer. Ibland kunde samma plakat användas på nytt i ett helt annat sammanhang. Då byttes bara text och datum ut.

Samma jubileumsaffischer är speciella också på det sättet att af Schultén har tecknat alla bildelement för hand. Designern själv beskriver grafiken som inspirerad av Bauhaus och Arteks tradition med en fransk fläkt.

Utställningar

Bland uppdragen som utställningsarkitekt kan man speciellt nämna den första utställningsplanen som gällde Arteks visning på Konstfack i Stockholm 1966. Arteks 50 års utställning på Design Museet 1985 var också en milstolpe.

En verklig storsatsning var *Form och struktur*, som visades 1980-1981. Det var tre organisationer inom konst- och arkitekturvärlden som låg bakom. Den ville presentera konstruktiva tendenser inom finsk arkitektur, konst och design. Utställningen åkte på turné och visades i sju länder under åren. Det var möjligt tack vare ett utställningssystem, som kunde plockas isär och enkelt fogas ihop igen.

Till Arteks profil hörde att flitigt arrangera utställningar i den egna butiken, men också hos återförsäljare ute i världen. Det gav Ben af Schultén möjlighet att se sig omkring i designens tecken.

Den långa formgivarbanan har lett till en hel del pris. Bland annat har han fått SIO-möbelpreis för sitt livsverk som formgivare för Artek 1999. Ilmari Tapiovaara-priset kom 2005 och Pro Finlandia-medaljen 2008.

Över tjugo formgivare har under årens lopp jobbat för Artek, ibland med en enstaka modell någon gång mera. Ingen har ändå gjort ett så omfångsrikt avtryck i Arteks modellbank som af Schultén – utom Alvar Aalto, så klart. Men idag när Artek hör till den internationella möbelproducenten Vitra, så är det bara Alvar Aaltos möbler som saluförs. Ben af Schultén har sagt att Alvar Aaltos genialitet bland annat låg i hans förmåga att framgångsrikt översätta stålrörens formspråk till trä. Då kan man samtidigt påpeka att han själv har lyckats överföra Alvar Aaltos formspråk till både nya material och till nya generationer. Men att betrakta af Schulténs design, som enbart en framgångsrik fortsättning på Arteks linje är nog helt fel. Med stor materialkännedom och osviklig stilkänsla har han lyckats tillföra finländsk formgivning ett eget fördomsfritt tänkande och försett såväl grafik, som armaturer och möbler med en högst personlig prägel.

Litteratur

Marjatta Levanto (red.). *Ben af Schultén muotoilija/formgivare*. Parus Verus, Helsingfors 2023.

Ulla Kinnunen (edit.). Text Kaarina Mikonranta. *Ben af Schultén and the Artek tradition*. Alvar Aalto Foundation, Jyväskylä, 2008.

ÁRNI HEIMIR INGÓLFSSON

"DET DÄR KAN JAG OCKSÅ GÖRA"

Jórunn Viðar – Islands första kvinnliga tonsättare

Den ena efter den andra har de stigit fram de senaste åren – kvinnorna från förr som ägnade sig åt komposition men aldrig fick erkännande i en värld där männen var så gott som enväldiga. Islands banbrytande kvinnliga musikgeni - Jórunn Viðar – var under största delen av sin levnad endast känd inom landet och fick långt ifrån samma möjligheter i musiklivet som sina manliga kollegor. Men historien skulle ändras.

Árni Heimir Ingólfsson är isländsk musikvetare, föreläsare och pianist.

Några namn var visserligen kända, till exempel Clara Schumann och Fanny Mendelssohn, även om de flesta av deras kompositioner aldrig spelades. Men de är betydligt fler, de som världen först nu håller på att upptäcka, till exempel Florence Price i USA, Louise Farrenc och Mel Bonis i Frankrike, Elfrida Andrée och Helena Munkteall i Sverige.

Jórunn Viðar (1918–2017) var den första isländska kvinnan som genomgick högre utbildning i musik. Hon studerade komposition och pianospel i Tyskland och USA och var under många år en av Islands främsta pianister, gav ett stort antal solokonsalter med ambitiösa program. Hon komponerade också en mängd musikaliska verk, allt från sånger till stora symfoniska baletter och pianokonsalter, och hämtade gärna sin inspiration från det isländska kulturarvet, i folksånger och folksagor. Jórunn Viðar var på många sätt banbrytande inom isländsk musik och uppbar visserligen respekt i sitt hemland. Men hon hade hunnit bli 86 år innan hennes musik äntligen spreds över världen: 2004 sjöng popstjärnan Björk in sången *Vökuró* på skivan *Medúlla* som såldes i över en miljon exemplar och fick två Grammysnomineringar. De senaste åren har Jórunn Viðars musik åtnjutit ännu större uppmärksamhet, man kan bland annat nämna att 2023 gav det brittiska skivbolaget Chandos ut två av hennes symfoniska baletter framförda av Islands symfoniorkester. Dessutom är den första biografien om henne snart att vänta, den kommer förhoppningsvis ut 2026. Det ser ut som om Jórunn Viðars tid äntligen är inne.

Studieår i Reykjavík och Berlin

Jórunn Viðar föddes i Reykjavík 7 december 1918, bara en vecka efter att Island blivit ett självständigt land. Hennes föräldrar var synnerligen konstnärliga: modern Katrín var pianolärare och fadern Einar var skådespelare och sångare.

Jórunn Viðar vid ungefär den tid då hon gav sin första solokonsert, Reykjavík 1947.

Drygt ett år senare utökades familjen med systemn Drífa, men den unga familjens lycka blev inte långvarig. Fadern Einar avled i lunginflammation 1923 och hans bortgång var naturligtvis ett hårt slag för familjen. Katrín Viðar var dock fast besluten att döttrarna skulle få den bästa konstnärliga utbildning som fanns att få. Jórunn gjorde sig som ung ett namn som skådespelare och dansare förutom som musiker, och Drífa blev sedermera en känd poet och bildkonstnär.

Jórunn berättade själv om hur hennes musikbegåvning upptäcktes: fem år gammal satte hon sig vid pianot och kunde då på gehör spela melodierna som mammans elever hade övat på. Hon krävde att Katrín skulle undervisa henne i piano och lära henne grunderna, men snart tyckte hon att mamman var alldeles för undfallande och ville få en strängare lärare. Inte långt därefter började hon i Reykjavíks musikskola som då nyligen hade grundats med syftet att utveckla musiklivet i det nyblivna självständiga landet. Fram till dess hade detta musikliv varit ganska torftigt. Hennes lärare i skolan var Árni Kristjánsson, en mycket begåvad pianist som just kommit hem från fortbildning i Tyskland.

Efter att ha tagit studenten vid Menntaskólinn i Reykjavík stod den begåvade Jórunn vid ett vägskäl. Hon hade blivit förälskad i sin skolkamrat Lárus Fjeldsted, och de unga två såg det som en självklarhet att de skulle gifta sig och bilda familj. Det ville mamman inte höra talas om, hon var en modern kvinna och ansåg att det vore vettlöst om denna begåvade dotter inte skulle utbilda sig ytterligare. Katrín, som hade blivit änka vid 27 års ålder, visste hur viktigt det var att kunna stå på egna ben, vad än livet hade i beredskap för en, och uppmuntrade sina döttrar på alla sätt att utbilda sig. Resultatet blev att Jórunn for utomlands och gjorde antagningsprovet till Staatliche akademische Hochschule für Musik i Berlin hösten 1937. Hon berättade sedan att hon nästan missat provet eftersom hennes namn ropades upp som ”Herr Fidar” med tyskt uttal när det var hennes tur. Allt gick dock bra till slut och hon fick en framstående lärare, Kurt Börner, som själv hade undervisats av en elev till den legendariska Clara Schumann.

Det var förstås omvälvande att komma från småstaden Reykjavík till en av världens främsta musikstäder. Jórunn utnyttjade möjligheterna så mycket hon kunde, och gick flitigt på konserter. Hon hörde stadens berömda filharmoniska orkester under ledning av Wilhelm Furtwängler och självklart gick hon också och lyssnade på berömda pianister som uppträdde i staden. Hon sjöng också i musikhögskolans kör och fick därigenom chansen att stå på en operascen för första, och enda, gången i livet eftersom skolkören anlätades för att sjunga i en nyskriven opera av Richard Strauss, *Friedenstag*, som sattes upp på f.d. Kungliga operan, Staatsoper unter den Linden.

Under studieåren i Berlin började Jórunn för första gången att på allvar komponera. Hon gjorde senare i livet inget väsen av att detta skulle ha varit något stort beslut, utan det hade bara kommit liksom av sig självt allt eftersom hon blev mer musikaliskt bevandrad. Hon hade visserligen skrivit några melodier för piano under sin uppväxt i Reykjavík, till exempel en glättig marsch för piano, samt ett annat, större verk som skildrade en dramatisk historia i toner: en mus som drucknade i hamnen därför att den inte kunde simma. Men i Berlin hade Jórunn för första gången förebilder när det gällde ambitiöst komponerande. Hon förstod av sina medstudenters framgångar att sådant var fullt möjligt. Hon närvarade vid en konsert som gavs av en ung flicka som spelade virtuost på violin och avslutade konserten med ett extranummer, en vals hon själv skrivit. Då hade Jórunn tänkt för sig själv: ”Det där kan jag också göra.”

Jórunn försökte hålla sig undan det politiska larmandet och koncentrera sig på musiken, men läget var oroväckande och hon blev tvungen att bete sig som en tredje rikets undersåte med allt vad det innebar. Det skedde naturligtvis mycket som överraskade och mycket man måste akta sig för. Hon såg Hitler tre gånger med egna ögon, första gången på musikhögskolans auditionsdag när den tyske statschefen och Mussolini körde i konvoj genom staden till folkets jubel. I breven hem tonade dock Jórunn ner det hot om diktatur som

omgav henne, och alla andra Berlinbor, under de här åren. Utan tvekan var det för att lugna moderns oro som Jórunn avdramatiserade nazisternas skrammel i breven hem till Island, och hon visste också att de kunde censureras och fann det därför bättre att gå försiktigt fram. Hon hittade till och med på ett isländskt kodord för Hitler – hon kallar honom ”Hjalti” i sina brev.

När nyheterna började rapportera om att Tyskland hade för avsikt att invadera Polen stod det klart att Jórunns studietid i Tyskland var över. Hon kom hem till Island sommaren 1939 och det var verkligen i grevens tid innan de diplomatiska förbindelserna mellan länderna bröts. När hon kommit hem gifte hon sig med sin ungdomskärlek och det dröjde inte länge innan det första barnet kom till världen. Men intresset för komposition hade verkligen vaknat i Berlin och därför bestämde hon sig för att ta lektioner av den enda person i Reykjavík som kunde lära ut detta ämne på högre nivå. Läraren, Victor Urbancic, var från Wien men hade flytt undan nazisterna till Island eftersom hans hustru var judinna. Under Urbancics ledning komponerade Jórunn ett betydande antal sånger och dessutom ett stort verk för piano: *Tilbrigði við íslenskt þjóðlag* (1942). Tillsammans med sin syster Drífa gjorde hon barnprogram för radio vilka blev stora och ambitiösa äventyr med musik, bland annat en tonsättning av den isländska sagan om trollkvinnan Gilitrutt, och också ett sångspel byggt på *Djungelboken* av Rudyard Kipling. Men detta var före bandspelarnas tid och systrarna betraktade barnprogrammen mera som ett roligt tidsfördriv än som arbete; allra minst hade de en tanke på att skapa odödliga konstverk. Konsekvensen blev att inget av musiken bevarades och av sångtexterna bara några få utkast.

Oväntat äventyr i New York

Våren 1943 gick Jórunns liv sin gilla gång, men plötsligen kom ödet med en överraskande vändning. Hennes make Lárus insjuknade hastigt i lymfkörtelcancer, så svårt att han inte troddes kunna överleva. Det blev hans räddning att den amerikanska hären vid den här tiden hade kommit till Island och det var möjligt att söka läkarhjälp där. En amerikansk specialistläkare kom och undersökte Lárus på Landspítalinn och visste precis vad som behövde göras. Lárus skickades med militärflyg till ett sjukhus i Baltimore som hade den bästa utrustning som på den tiden stod till buds, och där genomgick han en helt ny sorts behandling, strålning, som lyckades så väl att till och med läkarna häpnade.

På hösten reste Jórunn iväg för att besöka sin make som då hade kommit till New York men fortfarande stod under läkarobservation. Hennes resa västerut var ett vådligt företag mitt i brinnande världskrig, den tog en hel månad i en konvoj av fartyg som måste göra en enorm lov för att runda de värsta farozonerna, man styrde hela vägen söderut till Azorerna och därifrån sedan västerut. I New York bodde det äkta paret sedan i två år, och det var ett

veritabelt äventyr för Jórunn, en sorts kompensation för att ha tvingats lämna Berlin så snöpligt. Nu sökte hon upp en pianolärare, en polsk grevinna vid namn Helena Morsztyn, som tolkade Chopin med utomordentlig virtuositet. Förutom pianospel tog Jórunn också lektioner i komposition vid Juilliard för tonsättaren Vittorio Giannini. De två kom mycket fint överens, precis som Jórunn var Giannini ingen avantgardist, utan valde hellre att vara nyskapande på ett mer hovsamt sätt, och bygga på hävdvunnen dur/molltonalitet – något som Jórunn visste att uppskatta.

Jórunns syster Drífa var även hon i New York där hon gick en konstutbildning, och de två systrarna började åter samarbeta, nu i en större skala än när de tidigare skrev små sångspel för isländska radions barnprogram. Nu arbetade de tillsammans med en stor opera i folksagestil: *Snær konungur*. Snær är vinterrikets konung och strider mot en grupp dvärgar som gör livet surt för honom. Snærs dotter blir förälskad i en av dvärgarna och väljer kärleken trots att hon vet att hennes far då kommer att förskjuta henne. Slutscenen skulle bli en magnifik uppgörelse mellan gott och ont, men systrarna gjorde aldrig klart operan och bara ett kort dansstycke har spelats offentligt. Jórunn kunde inte koncentrera sig på komponerandet helt och hållet, hon var hustru och mor, och dessutom slutade systrarnas New York-äventyr hösten 1945. Då återvände Jórunn med man och barn till Reykjavík, medan Drífa for till Paris och fortsatte sina studier där. Hon gifte sig sedermera och bodde i Stockholm en tid. Därmed var sagan om Jórunn Viðars stora operaprojekt all.

I Reykjavík födde Jórunn ytterligare två barn men lät det inte utgöra något hinder för musicerandet. Faktiskt var hennes produktivitet under åren runt 1950 rent otrolig. Hon gav solokonsalter på piano i det närmaste varje år under en tid, med stora verk både av romantiska kompositörer som Chopin och Schumann, men också med ny musik som aldrig hade hörts tidigare i Reykjavík, bland annat av Bartók och Stravinskij. Ovanpå allt detta komponerade hon några av sina största verk under de här åren: baletterna *Eldur* (1950) och *Ólafur liljurós* (1952), och körverket *Mansöngur fyrir Ólafs rímu Grænlandings* till text av den isländske mästarpöeten Einar Benediktsson (1955).

Men i denna musikvärld var Jórunn på ett vis ensam, eftersom hennes man inte alls delade hennes musikintresse. Jórunn var tvungen att passa på att spela och komponera medan Lárus Fjeldsted var på arbetet, för han ville inte att hemmet skulle ljuda av pianospel när han själv var hemma. Lárus var en personlighet som tog stor plats, han var inte rädd för att säga sin mening och fyllde alla utrymmen med sin närvaro. Han hade också svårt för att stå emot Bacchus frestelser. Ibland gick han på fyllan på stan och kunde vara borta i flera dagar. När han till slut släpade sig hem fick det inte höras en enda liten ton medan han sov ruset av sig och blev stridsduglig igen. En sådan atmosfär

i hemmet var förstås pressande för Jórunn, och enligt hennes döttrar ledde den till att det blev svårare för henne att ägna sig åt musiken än hon själv hade önskat. Här kan man påminna sig Virginia Woolfs ord i den berömda essän, där hon påpekade att för att kunna skapa konst måste kvinnor dels vara ekonomiskt självständiga, dels ha ett eget rum där de kan dra sig tillbaka från vardagens sysslor och ägna sig åt sin konst i lugn och ro. Jórunn hade aldrig något eget rum. Det var vid Steinwayflygeln i vardagsrummet som hon både övade och komponerade, ett rum som alla familjemedlemmar hade tillgång till och där man hörde allt som pågick i den närmaste omgivningen.

Jórunn Viðar var den första isländska kvinna som studerade piano utomlands och gav egna solokonsserter. Förvisso hade många isländska kvinnor blivit skickliga pianister under 1900-talets första årtionden men de steg sällan ut i strålkastarljuset helt ensamma, de ägnade sig hellre åt undervisning och spelade tillsammans med andra. Mottagandet av Jórúnns pianospel på Island färgades hela tiden av att hon var en kvinna som tog sig plats på ett område som tidigare tillhört männen. Åtminstone tycks de män som skrev musikkritik på den tiden – det fanns inga kvinnliga musikkritiker på Island då – ha lyssnat på ett annat sätt eller haft annorlunda förväntningar när Jórunn satt vid sitt instrument än när scenbelysningen sken på hennes manliga kollegor. I de recensioner Jórunn fick för sitt pianospel märks upprepade refränger av två slag beträffande hennes ”kvinnlighet”. Den ena har med kroppen att göra, kritikerna tror inte att en späd och slank kvinna kan låta flygeln ljuda lika kärnfullt som en man. Efter debutkonserten verkar en kritiker vara förvånad över att Jórunn spelar med sådan kraft, den var större än man kunde förvänta sig ”av en sådan gracil sånglilja”.

En annan av de isländska kritikernas refräng när det gällde Jórunn Viðar var åsikten att en hustru och mor knappast kunde helga sitt liv åt musiken på samma sätt som en man. Hushållsarbetet måste ju kräva mycket av hennes tid och energi. Tydligast framkom det här i slutorden i en recension som Björn Franzson skrev i *Þjóðviljinn* 1954 och som retade Jórunn kolossalt: ”När vackrer musik spelas för oss på ett sådant tilldragande och angenämt sätt kan man inte annat än tänka: Slå det om ni kan, hemmafruar.” Att Jórúnns pianospel hade en särskilt ”kvinnlig” karaktär hävdades ofta, men här gick recensenten långt över gränsen, ansåg hon. Aldrig såg hon på sig själv som en hemmafru som därför skulle bedömas utifrån lägre kriterier, hon gick in för musiken helhjärtat och ville bedömas på sådana villkor. Franzsons recension satt länge kvar i henne och var något hon till och med tog upp i en intervju dryga 30 år senare: ”Det var som om man hade smitit från tvättbaljan med kartnagel på vartenda finger och att det var en sensation att en sådan figur alls kunde spela piano, Oj, så arg jag blev!”

Ett av Jórúnns mer anmärkningsvärda uppdrag under åren kring 1950 var att komponera den första isländska filmmusiken, till Óskar Gíslasons *Síðasti bærinn í dalnum*. Det är en berättelse i folksagestil om trollens och alvernans mellanhavanden med människorna i en dal som håller på att avfolkas. Det var ett ämne som passade Jórunn väl och hon lyckades utomordentligt fint med att illustrera dramatiken i filmen med sin musik. Hon skrev ungefär en timmes musik och satt med ett stoppur för att kontrollera att allt passade in på sekunden. Den här musiken skrev hon oftast på nätterna, då hade hon mest arbetsro, och resultatet blev den största skrällen i den isländska filmens historia. När filmen hade premiär i mars 1950 var förväntningarna så höga att biljettkön ringlade hela vägen runt biografbyggnaden. I slutändan hade ungefär 40 000 personer sett filmen, vilket var något helt unikt, inte minst med tanke på att Reykjavíks invånarantal på den tiden bara uppgick till 55 000.

Jórunn var också produktiv som sångkompositör. Hon besatt en känslig insikt om samspelet mellan text och musik, och som pianist visste hon i minsta detalj hur man kunde ge en sång en ny dimension med pianot. En del av hennes sånger har en nästan impressionistisk klangfärg, till exempel *Hvítur hestur í tunglskini* (ca 1950) till en dikt av poeten Steinn Steinarr. Andra av hennes sånger är inspirerade av de isländska folksångernas kraft och stämning. Inte minst bör man här nämna julsången *Það á að gefa börnum brauð*, som utan tvekan är en av Jórúnns mest populära sånger på Island. Faktiskt är den isländska stämningen i den så stark att många är helt övertygade om att det är just en traditionell isländsk folksång.

Besvikelse och erkännande

Efter att ha gett sitt yttersta i mer än ett decennium, gett ett stort antal piano-konserter och skrivit både små och stora musikstycken av olika slag, kände Jórunn av en viss trötthet gentemot den trånga, isländska musikvärlden. Hon tyckte inte hon fick den respekt hon förtjänade och såg knappt längre någon mening med alltsammans. Hon behövde ny inspiration, en sporre för att fortsätta. Följden blev att Jórunn vistades en lång period i Wien 1959 och 1960, insöp stadens gamla musiktradition och tog lektioner hos en berömd pianolärare vid namn Viola Thern. Dock fann Jórunn Viola vara förfärligt sträng och beklagade sig i breven hem över att hon höll på att förlora allt självförtroende efter sådan skoningslös kritik. Men till syvende och sist hade hon ändå nytta av alltsammans och återvände hem en erfarenhet rikare.

På Island väntade henne en originell uppgift där hennes krafter fick utnyttjas till fullo. Man bad henne att tillsammans med sin kusin sopranen Þuríður Pálsdóttir ta hand om radions Barntimme. De två kvinnorna var fast beslutna att servera de isländska barnen riktigt välproducerat material, och samtidigt presentera den isländska musiktraditionen för dem. Det resulterade i att Jórunn

Jórunn Viðar vid flygel
1969.

arrangerade enorma mängder material för sångröst och piano som de framförde i programmen, sammanlagt över 50 barnsånger, rim och ramsor. Samarbetet med Þuríður ledde till att Jórunns intresse för att skriva egna verk för sångröst och piano vaknade till liv igen. Under ungefärligen 1960–1970 skrev hon ett avsevärt antal melodier, många av dem till dikter skrivna av kvinnor. Där återfinns bland andra den berömda *Vökuró*, till en dikt av Jakóbína Sigurðardóttir, en bondekvinnu från Mývatn på norra Island som skrev dikter och författade fantastiska romaner när hon kunde ta sig tid från jordbruksarbetet.

1973 tog Jórunn för första gången fast anställning utanför hemmet när hon erbjöds platsen som ackompanjatör vid den nygrundade Söngskólinn i Reykjavík. Där fick hon en framgångsrik karriär i 20 år, beundrades av kollegor och elever, och framträdde i otaliga sångkonserter både i skolan och utanför. Men komponerandet låg på is under de här åren, och det fanns heller inte några yttre incitament för det. Jórunn komponerade bara två verk under 70-talet: *Íslensk svíta*, som isländska riksradiön beställde med anledning av 1100-årsjubileet för Islands bebyggande 1974, och en pianokonsert hon kallade *Slátta* (1976), en titel som kan hänföras till substantivet ”slag” som i

”harposlag” (jfr. sv. ”slåtter”, övers. anm.). Jórunn var själv solopianist vid premiären med Islands symfoniorkester, men den gick inte så bra som hon själv hade hoppats. Dirigenten ville knappt öva något annat än Tjajkovskij-symfonin som skulle spelas efter pausen, och till skillnad från tidigare i hennes karriär var kritikernas mottagande ganska svalt. Jórunn var så förkrossad efter konserten att hon gav order om att verket aldrig mer skulle framföras. Hon stoppade partituret i en låda i källaren och ritade både en dödskalles och ett kors på den. Hon skrev aldrig något mer för symfoniorkester.

Jórunn drabbades också av hårda slag i privatlivet, vilket tärde på hennes krafter en tid. Hennes dotterson omkom bara fem år gammal i en tragisk trafikolycka i London och maken Lárus dog i cancer 1985. De hade upplevt både toppar och dalar i äktenskapet, såsom tidigare har nämnts, men fann till slut ett sätt att leva tillsammans i fred och samförstånd – även om det i själva verket krävde att Jórunn la åt sidan de ambitioner som kännetecknade hennes arbete som kompositör och pianist från ungefär 1950 och framåt. Döttrarna har berättat att Jórunn blomstrade på nytt efter att hon blivit änka. Hon hade hela tiden varit tvungen att anpassa sig till maken som inte hade minsta intresse av eller förståelse för det som var Jórúnns stora passion: musiken. Nu levde Jórunn Viðar på sina egna villkor – och musiken fick ljuda i vardagsrummet från morgon till kväll.

De verk Jórunn skrev under senare delen av sitt liv är alla rätt små i snittet men oerhört välarbetade och många av dem har träffat lyssnarna rakt i hjärtat. Ett av dessa verk är *Jól* för barnkör, flöjt och orgel, en förtjusande julsång som beställdes av radion 1988. Denna sång är nu den mest framförda isländska julsången av ”klassiskt” snitt och ett fast inslag i många körers julkonserter.

På sin ålderdom fick Jórunn uppleva hedersbetygelser i form av priser och andra erkännanden. De var henne förvisso till stor glädje och uppmuntran, och gav henne möjlighet att framleva sin ålders höst med vetskapen om att hennes insats uppskattades efter förtjänst. Dock är det sorgligt att tänka på att all denna heder inte tillföll henne några decennier tidigare, när hon var på toppen av sin kreativa förmåga, både som pianist och tonsättare. Då hade dessa erkännanden säkert lett till att ge henne inspiration i skapandet, men något sådant var ju knappast aktuellt när hon hunnit bli åttio år.

När strålkastarljuset äntligen riktades mot Jórunn var kvinnornas kamp för jämställdhet i full gång. Där fick hon en tacksam grupp beundrare som i henne såg en pionjär och förebild. Hon fick motta Alltingets hederslön och Isländska falkordens riddarkors 1989, ett decennium senare erhöll hon Reykjavíks kommuns konstnärslön och 2004 fick hon Isländska musikprisets hederspris. Vid samma tid gav skivbolaget Smekkleysa ut en stor del av hennes verk och arrangemang på fyra cd-skivor som alla är tillgängliga på streamingtjänster på nätet: *Únglingurinn í skóginum*, (1998), *Slátta* (2000), *Fljúga hvítu fiðrildin*

(2001) och *Mansöngur* (2003). De fick allesammans ett fantastiskt mottagande och ledde till att rikta mera uppmärksamhet mot hennes kompositioner, också dem som sällan hade hörts. Särskilt gladdes hon åt att pianokonserten *Sláttu* fick komma till liv igen 1999, då den fick ett avsevärt bättre mottagande än de dryga 20 åren tidigare.

Jórunn fick ett långt liv och behöll sin humor och sitt lätta humör ända in i det sista. Hon bodde på ett sjukhem de allra sista åren, men fick in ett piano på rummet och spelade sina kära Bach, Chopin och Schumann för boende och personal långt in i nittioårsåldern. Jórunn Viðar avled i Reykjavík den 27 februari 2017, nästan 99 år gammal.

* * *

Historien om de män som ägnade sig åt konst under 1900-talet är oftast historien om det som blev, det som förverkligades, historien om mål som nåddes och segrar som vanns. Däremot är historien om de kvinnliga konstnärer som var verksamma på 1900-talet – och tidigare – ofta förbunden med det som hade kunnat bli. ”Vad hade hänt om?” är en fråga som ideligen väcks i dessa sammanhang. Vad hade hänt om chanserna de fått varit fler, uppmuntran i deras omgivning varit ivrigare? Vad hade hänt om de hade lyckats ägna sig åt sina konstnärliga områden ostört, utan att behöva ta paus närhelst andra skyldigheter kallade?

Sådana frågor väcks onekligen när Jórunn Viðars levnadsbana skärskådas. Själva var hon väl medveten om sin plats i historien. Hon tillhörde en generation kvinnor som fick tillgång till mera utbildning än någonsin tidigare, men sedan var det långtifrån så att de möjligheter som erbjöds var jämförbara med dem männen kunde tillgodogöra sig. Ändå såg Jórunn ljuset på framtiden beträffande kvinnors insatser i konstens värld, vilket hon en gång gav uttryck för i en radiointervju: ”Jag tror att vår tid precis har börjat. Vi kommer att skriva musik som får hela världen att darra och vi kommer att få använda vår begåvning och vårt inflytande till gagn för hela mänskligheten, på det sociala och humanitära området, såväl som inom vetenskap och konst.”

Nu på 2000-talet har Jórunns framtidsvision förverkligats. Beträffande det isländska musiklivet spelade hon själv en stor roll i den förändringen, var banbrytande och pionjär under flera decennier. Idag räknas isländska kvinnliga musiker i hundraden och bland dem finns kompositörer som har gjort segertåg över världen eller fått motta prestigefyllda priser för sin konst: Anna Þorvaldsdóttir, Bára Gísladóttir, Björk Guðmundsdóttir, Hildur Guðnadóttir – listan är lång. På sitt försynta men målmedvetna sätt rörde Jórunn Viðar en väg som andra kvinnliga konstnärer sedan kunnat gå. Det gör hennes insats för Islands kulturliv ovärderlig.

Översättning från isländska:
Ylva Hellerud

ODD IGLEBÆK

UTFORDRINGER FOR NORDISKE TREHUSBYER Forbildet Åbo

Bevaring av nordiske trebyer har vært gjenstand for en omfattende diskusjon siden 1950-tallet. Byene har vært utsatt for ulike trusler gjennom tidene. Historisk av branner, og i nåtid av rivingsprosjekt som har hatt til hensikt å gi plass til den moderne byen.

Åbo er en av plassene der man har arbeidet for å bevare trehusbebyggelsen.

Odd Iglebæk er arkitekt, journalist og medlem av Nettverket Den nordiske trebyen.

Åbo (Turku) er Finlands eldste by. Den ble grunnlagt på 1200-tallet med slott og domkirke. Fram til 1809 var Finland en del av Sverige, med Åbo som en hovedstad i øst. Fra 1808 til 1809 var det krig mellom Sverige og Russland, en del av Napoleons-krigene. Sverige tapte, og Finland ble et storhertugdømme under Tsar-Russland. Helsingfors, som ligger nærmere St. Petersburg, ble etablert som ny hovedstad i 1812.

Byen Åbo ligger ved munningen av elva Aura, og skipsfart og skipsbygging har i århundrer vært sentrale næringsveier – kombinert med trelast, maskiner, slakterier, tekstil, nærings- og nytelsesmidler. Det store skipsverftet, som nå heter Meyer Turku, ble etablert i 1737. I 1971 var det Finlands største arbeidsplass med 5 300 ansatte. Verftet er flyttet ut av sentrum og er fortsatt en av byens største og viktigste arbeidsplasser.

Åbo var som så mange andre nordiske byer opprinnelig bygd i tre. Det var billigst og enklest. Bare kirken samt husene til noen rike borgere og myndighetene var av stein. 4. september 1827 begynte det å brenne. Brannen varte i tre dager og ble den mest ødeleggende i nordisk byhistorie. 17 mennesker mistet livet, og 200 fikk alvorlige skader. Av byens 1126 eiendommer brant 780 ned. Også to kirker ble flammene rov. Tre fjerdepart av byens 12 000 innbyggere mistet sine hjem. «Det var et helvete. Det må ikke skje igjen!» var påbudet fra byens biskop.

Carl Ludvig Engel, tsarens arkitekt, kunne allerede 10. oktober, bare noen uker etter brannen, presentere planer for en ny by. Den skulle også bygges i tre, men i areal skulle den være dobbelt så stor som den gamle og med breie gater, opptil 28,5 meter. Dette for å forhindre at flammer skulle slå over fra en side til en annen.

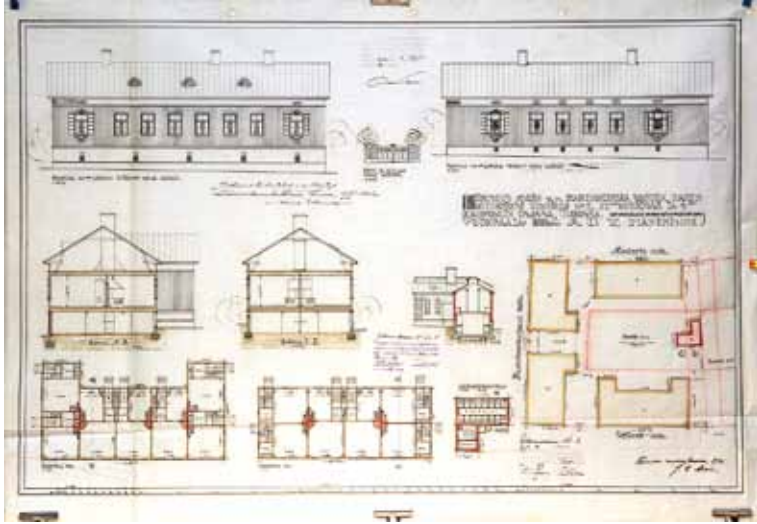
Kart av Åbo fra 1887 med sitt særegne rutenett.

Økonomisk var det uproblematisk. Det var staten, det vil si den russiske tsaren, som eide all grunn. Dermed kunne han dele ut land til den nye byen. De fleste som eide hus var relativt velstående, og alle som hadde mistet bygninger i brannen, fikk økonomisk erstatning for å bygge nytt. I tillegg fikk mange rett til å disponere ytterligere ei tomt i den nye byen, som de kunne bygge på. Dermed kom de fleste med makt og eiendom nesten bedre ut av det enn før brannen.

Byen vokste

Rundt år 1900 bodde 30 000 innenfor bygrensene og 10 000 utenfor der det var billigere å skaffe seg ei tomt. Ca 90 % av alle boliger var bygd i tre. I 1930, da det bodde 55 000 innenfor bygrensene, hadde andelen boende i trehus blitt redusert til ca 70 %. De fleste som bodde i trehus, bodde trangere enn dem som bodde i murhus. Det ble bygd byboliger med leiligheter i tre fram til 1920, men parallelt stadig flere bolighus i tegl og stein. Fra 1955 til 1965 kom den første rivebølgen, og utpå 1960-tallet bodde ikke lenger majoriteten i trehus.

En ny rivingsbølge på 1970-tallet, for plass til shopping og parkering, særlig i sentrum, reduserte antallet trebygninger ytterligere. Listige entreprenører og utbyggere slo seg sammen og fikk politisk støtte for en ganske profitabel og brutal byfornyelse. Det ble kalt for «Åbo-sjuka», forteller viseordfører i Åbo, Elina Ranatnen. Først i 1984 ble det vedtatt en bevaringsplan for byen. Den omfattet 340 hektar og besto primært av bydelene Port Artur, Martins og Mästaregatan, hovedsaklig bygget mellom 1900 og 1920. Hun sier at det i dag er stor enighet i byen om å bevare de gjenværende trehusområdene.

Typiske tegninger for de mange arbejderboligene i sentrale Åbo. Her for Mästaregatan med arkitekt Alexander Nyström og utbygger J.E. Arola 1924-1926.

Dronefoto av Port Arthur, en av Åbos 21 trehusbydelar. Foto: Markku Laaksonen.

Flyfoto av Åbo i 1928 hvor fortsatt trehusbebyggelsen dominerer.

I Åbo, liksom de fleste andre av de mange nordiske trehus-byene, finnes det ingen systematisk oversikt over hvor mye som er revet og hvor mye som er bevart. Ser man på flyfoto fra 1928 og sammenlikner med dagens situasjon, er kanskje mer enn halvparten av de særegne trebygningene innenfor de gamle bygrensene borte. I hovedsak er de erstattet av seks og sju etasjers bygninger i betong. Lengre ut fra sentrum er mer bevart.

Heldigvis er det ikke blitt noen ny storbrann. Heller ikke bombing eller andre krigshandlinger har ødelagt mye trehus. Det har heller vært «utviklere» som i sin iver har redusert byens særegne arkitektoniske arv.

Boforhold i Åbo

I 1905 gjennomførte G. R. Snellman en undersøkelse om «de mindre bemedlede boforhold» i Åbo. Han fant at det i gjennomsnitt bodde 2,9 personer per rom. Innenfor bygrensene hadde ca 20 % av innbyggerne mindre enn 10 m³ luft hver. I forstedene var det enda mindre. Noen steder så lite som bare 5 m³ luft på hver. Det var vanlig med mange som leide i andre hånd; det vil si at de delte leiligheten med andre leiertakere. Det var opptil fem personer per leilighet i enkelte områder.

Boligene for de fattige var trange og små, fuktige, nedslitte og med mye gjennomtrekk. Veggene var gjerne dekket av gamle aviser. Vedkomfyrer og kakkelovner var vanlig til oppvarming. Det ble også utviklet en spesiell «åbo-typ» kakkelovn, som samtidig var komfyr. Møbleringen besto for det meste av klaffebord, kister og uttrekkssenger og et par pinnestoler. Småbarn sov i vogger.

Ofte var det en kombinasjon av primært ett-roms og eventuelt noen to-roms leiligheter i hver bygning. Både plassering av husene på tomtene, så vel som den detaljerte utformingen av bygningene, ble utført av profesjonelle, gjerne byplanarkitekter eller byggmestere. Stilen endret seg med tiden og moten. Tidlig på 1900-tallet var jugendstilen med dekorerte gavler og vindusinnramninger svært populær.

Åbos sentrum er fortsatt basert på byplanen fra 1827 med et systematisk rutenett. I områdene rundt universitetet og domkirken samt langs hovedgatene måtte det bygges i stein eller tegl. Ellers ble det meste bygd i tre de første hundreårene. Planen hadde 208 kvarterer med samlet 903 tomter, hver på 56,9 x 56,9 m. Bare to bygninger var tillatt per tomt – en på hver side. Grøntområder kunne bare beplantes med løvtrær. Hvert hus kunne bare ha én etasje pluss loft. Kjellere måtte bygges i stein eller tegl.

Felleshus på gårdsplassen som utedo, vaskerom og eventuelle badstuer skulle være i mur. Taktekking måtte være stein, tegl eller metall. Tjæreimpregnerte takbord eller torvtak var forbudt. Fasadene skulle males gule og ikke røde. Bygningslovene ble stadig revidert, og i 1865 ble områdene for trehusbebyggelse redusert. Bygget man i tegl, så kunne man bygge like høyt som gatas bredde. Man kunne også bygge langs hele gatefasaden.

I dag finnes det trolig ingen ett-roms leiligheter igjen. De er blitt slått sammen til to-roms eller enda større, med innredet loft og kjeller i tillegg. For arbeidere med lave inntekter er det for dyrt å bo her nå. Folk med høyere inntekter har tatt over, og barnefamilier liker seg bra i områdene. Under sommeren kan man samles under løvtrærne. De er der fortsatt!

Offisielt fyller Åbo 800 år i 2029. Framfor alt ønsker Åbo å markere seg som kulturby med nytt konserthus, historisk museum og kunstgalleri. Den unike trehusbebyggelsen ser ikke ut til å bli løftet fram i jubileet.

Bevaring av trebyer i nordisk sammenheng

Bevaring av nordiske trebyer har vært en del av en omfattende nordisk politisk diskusjon siden 1950-tallet. Mange steder har beboere møtt planer om rivning med store protester. Et eksempel kan være Enerhaugen sentralt på Oslos østkant. Her trumfet kommunen sammen med boligkooperasjonen, dvs. OBOS, på 1960-tallet nybygg av fire store boligblokker i 13 til 15 etasjer. De små trehusene som hadde vært der, noen i flere hundre år, ble revet. Noen av dem ble gjenoppbygd på det norske Folkemuseet på Bygdøy. Der står de som et minne.

Andre steder gikk det bedre. Et eksempel er gamle Stavanger og et titalls norske «sørlandsbyer» fra Skudeneshavn til Åsgårdsstrand, som fortsatt er bevart. I Sverige er blant annet Kungälv, Kungsbacka og Mariestad eksempler på det samme. I Finland er områder i Tammerfors og Helsingfors viktige, i tillegg til ovennevnte. Særegent for Finland er at mange av trebyene er nøye planlagt og har arkitekttegnede trehus, sjøl om det bodde mest fattigfolk her. Alle nevnte steder, pluss mange flere, er en del av Nettverket den nordiske trebyen. Danmark er representert ved gamle Helsingør.

Den første omfattende kartlegging av trebebyggelse i nordiske byer og tettsteder ble gjennomført i 1972. 178 områder ble presentert med foto, tegninger og kartsisser. De var fordelt med 34 i Finland, 53 i Norge, 67 i Sverige, 17 på Færøyene og 7 på Island.

Arbeidet ble organisert av de nordiske riksantikvarer og ble startet av UNESCOs undegruppe ICOMOS (International Council of Monuments and Sites). All informasjon er samlet i publikasjonen *Trästäder i Norden*, utgitt av den norske og den svenske byggetjenesten. De omtaler sin bok som «en uvanlig guidebok».

Fortidsminneforeningen i Norge ga i 1974 ut boka *Trebyer i Norden*. Denne følger delvis opp ICOMOS undersøkelsen og stiller spørsmål om trebyene kan overleve. Men det er ikke noen systematisk registrering av hvor mye av den eldre trehus-bebyggelsen som er bevart/revet siden den store kartleggingen tidlig på 1970-tallet. Et framtidig mål kunne være å få svar på dette.

Nettverksbygging

Nettverket Den nordiske trebyen ble etablert under trebykonferansen i Trondheim i 2016, arrangert av den norske Fortidsminneforeningen sammen med søsterorganisasjoner i Danmark, Sverige og Finland. Nettverkets formål er bevaring, bruk og utvikling av historiske trebyer.

Utgangspunkt for denne artikkelen er deltakelse på tredagers-konferansen Gård og stadsrum i Åbo hösten 2024. Rekonstruksjon av 1700-talls trehus i Finland, bevaringen av Landshövding-hus i sentrale Gøteborg og utfordringene for den unike norske gruvebyen Røros, som er på verdensarvlista, var sentrale temaer kombinert med utflukter til trehusbyene Raumo, Nystad og Åbo. Neste store konferanse blir i 2026 i Fredrikstad og i Halden i Østfold. Den har tema «Arbeiderboliger og herregårder – bruk og bevaring». Fortidsminneforeningen i Østfold og i Fredrikstad/Hvaler sammen med Østfoldmuseene er arrangørene.

ILKKA-CHRISTIAN BJÖRKLUND

FÖR KEJSARE OCH FOSTERLAND

Alexander Björklund – Från plikttrogen tsarofficer till initiativrik småstatsaktör

Fyra av fem finländska officerare i kejsrerliga ryska armén hade svenska som modersmål och därmed också nära band till Skandinavien. Mest känd är baron Gustaf Mannerheim, senare Marskalken av Finland. Bland de mera obekanta finns översten Alexander Björklund, en kosmopolit från S:t Petersburg med rötter i Småland. Hans livshistoria är en fascinerande berättelse om "ödet och den fria viljan" - om hur även den handlingskraftige styrs av slumpen i historien.

Ilkka-Christian Björklund är *politices licentiat* och avlägsen släkting till Alexander Björklund.

När det självständiga Finlands avdankade riksföreståndare och kavallerigeneral Mannerheim efter första världskriget en sista gång i december 1919 gästade Warszawa, ordnade överste Alexander Björklund en festmiddag till hans ära. Överste Björklund var, innan de nyligen självständiga länderna inlett sina diplomatiska relationer, något av Finlands enda officiella representant i Polen.

Vapenbröder i kejsarens tjänst

Alexander Björklund (1873-1965) spelade en nyckelroll i upprättande av handels- och diplomatiska förbindelser mellan randstaterna Polen och Finland, inte utan initiativkraft och improvisationsförmåga, men därom senare. Överstens far, gardeskaptenen Gotthard Björklund, var gammal vän till den blivande marskalkens far, greve Carl Robert Mannerheim. Då baron Mannerheim var elev i Nikolajevska kavalleriskolan i S:t Petersburg, blev Alexander Björklund som ung kadett omkring år 1890 närmare bekant med "den prydliga unge blivande krigaren" såsom översten beskriver den framtida marskalken.

Festmiddagen i Warszawa förmedlar något av tidsandan. Väggen pryddes med hedersgästens porträtt, omgivet av lagerträd och med den finska flaggan. En rumänsk stråkorkester hade inövat "Vårt Land" och finska marscher, efter noter som i all hast skickats efter från Finland. Mannerheims bästa polska vän, greve Adam Zamoyski var på plats, liksom överstelöjtnant Conrad Ernst som varit kamrat med Mannerheim i kavalleriskolan. Tillställningen ägde rum på

Alexander Björklund.

hotell Bristol där Finlands första sändebud i Polen Boris Gyllenbögel någon vecka senare installerade sig, med ett hotellrum som kansli och ett annat som bostad. Även den mångsidigt begåvade Gyllenbögel hade tjänat i Ryska kejserliga armén, rentav som stabsofficer hos tsaren Nikolaj II.

När Mannerheim blev chef för Livgardets Ulanregemente i Warszawa, var Alexander Björklund redan kapten i Litauiska regementet i samma stad. Båda deltog i världskriget och kämpade mot samma fiende. Björklund kände Mannerheim i över 60 år och tycks ha beundrat honom som en ovanlig personlighet och beskrev honom som typen för en medeltida riddare *sans peur et sans reproche*, ”utan fruktan och tadel” - vilket onekligen var Björklunds eget officersideal.

Pionjär i brytningsskedet

Efter andra världskriget förmedlade Björklund familjen Zamoyskis tack till marskalken för att ha räddat släktens huvudman från ett tyskt koncentrationsläger. Björklund själv hade varit tvungen att under dramatiska förhållanden lämna Polen år 1944. Mannerheim skickade översten så sent som i februari 1948 en vänlig hälsning från Helsingfors där han skrev att han med glädje hade erfarit att Björklund "efter så mycken möda och förfärliga upplevelser lyckats komma över till Frankrike och sålunda undgå det öde, som så många gått till mötes i det nuvarande Polen".

Alexander Björklunds äventyrsfulla livsbana från kadettskolan i S:t Petersburg ledde slutligen till en pensionärstillvaro som exilpolack i Lausanne i Schweiz. I femtio år verkade han dock i Polen och där gjorde han också sin relativt kortvariga men intensiva och banbrytande pionjärinsats för Finland, sålunda att hans gravsten i Warszawa bär texten: Plk Alexander Björklund, Delegat Rady Importowej Finlandii w Polsce, överste Alexander Björklund, representant för Finlands importråd i Polen.

Familjens sommarställe i finländska Tusby samt nära släktingar i Helsingfors gav Alexander Björklund en personlig anknytning till Finland. Men på ort och ställe tycks hans enda yrkesuppdrag ha varit att från slutet av maj 1918, strax efter att den ryska (sic) sjöfästningen Sveaborg införlivats med det självständiga Finland, "visitera handlingar och akter" vid evakueringen av Sveaborgs hamnstyrelse. Översten gjorde sin sakkunnigbedömning av materialet som ryska flottan lämnat efter sig och överlämnade sedan i början av juli dels relevanta militära ritningar till Marinverkstädernas ingenjörsavdelning på Skatudden i Helsingfors, dels diverse handlingar till Senatens finansexpedition.

Finsk-polsk handel och diplomati

Efter Sveaborg återvände Björklund till Warszawa, nu som ombud för Lifsmedelimport-Andelslaget i Finland m.b.t. (på finska Suomen Elintarpeiden Tuontikunta r.l.), med uppgift att i Polen råda bot på Finlands akuta livsmedelsbrist efter inbördeskriget samt att leta efter marknader för import av råvaror och exportmöjligheter för den finländska träförädlingsindustrin. Som ordförande i Finska Handelskommissionen med "vidsträckta politiska och handelsbefogenheter" ledde översten ett otal finländska handelsdelegationer under två års tid och skapade även vissa institutionella ramar för verksamheten.

Sommaren 1919 var Björklund med om att grunda handelskammaren för Polen och Skandinavien. Vidare lanserade han en polsk-finländsk import- och exportfirma med tre polska handelspartners, varav en den polske finansministern Stanisław Karpinski. Likaså etablerade han Finlands handelsrepresentation, som han tillfälligt inrättade på sin dåvarande hemadress Wierzbowa 9. Av allt att döma var här snabba praktiska lösningar viktigare än formella villkor och processer.

Om tillkomsten av Finlands beskickning i Warszawa heter det på finska Utrikesministeriets internetsidor, att dåvarande utrikesministern Carl Enckell - kortvarig f.d. tsarrysk officer även han - i mars 1919 fått ett telegram från sin kollega Ignacy Jan Paderewski. Där önskade denne att Finland erkänner den polska staten och regeringen, varpå riksföreståndaren Mannerheim beordrade att sända ett jakande svar, och att hälsa Polen välkommen i kretsen av självständiga och fria stater. Vad som inte framgår är förhistorien, nämligen att stats- och utrikesminister Paderewski redan några månader tidigare i ett samtal med Alexander Björklund hade tagit upp tanken om diplomatiska förbindelser med Finland. Med detta förslag hade översten rest till Berlin den 27. januari 1919, varifrån sändebudet Juho Jännes redan samma dag vidarebefordrat önskemålet med tillstyrkan till Helsingfors.

"För Sverige i tiden"

År 1920, då Boris Gyllenbögel inledde sin verksamhet som Finlands första sändebud i Warszawa, ansåg översten för sin del ha slutfört sitt finländska uppdrag, varpå han etablerade sig som fristående affärsman och blev polsk medborgare följande år. Alexander Björklund talade flytande svenska, polska, ryska, franska och tyska - men inte finska, som han trots somrarna vid Tusbynsjön troligen bara behjälpligt behärskade. Detta kunde ha varit en orsak till att han, vid sidan om att vara före detta ryssofficer, hade svårt att finna ett uppdrag i det "finska Finland", utöver i det första pionjärskedet.

Björklund hade varit i rysk tjänst 1894-1917. Efter 1920 och fram till 1944, som polsk affärsman, utmärkte han sig genom banden till Sverige. Han blev fr.o.m. grundandet livstids ledamot av Svenska Handelskammaren i Warszawa samt ordförande i styrelserna för svenska AB Optimus' polska filial, för AB Svea och för L.M. Ericssons polska dotterbolag. Vidare var han i flera år förtroendeman i Bank Amerykański w Polsce, Ivar Kreugers bank i Polen. Han deltog aktivt i Svenska Föreningens sammankomster samt donerade bl.a. en större summa till en professur i skandinaviska språken, som inrättades vid universitetet i Warszawa.

I samband med förstörelsen av Warszawa och blodbadet sommaren 1944 forslades den ålderstigne översten av SS-trupper från sitt hem, tillsammans med fru, dotter och dotterns nyfödda flicka Ingrid, och hamnade i ett tillfälligt koncentrationsläger. Dottern Maria Kietlicz-Rayskas berättelse om de fruktansvärda händelserna har återgetts i den brittiske historikern David G. Williamsons bok *The Polish Underground 1939-1947* (Pen & Sword 2012). Familjens hund stacks ned med bajonett medan spädbarnet undkom detta öde mot en flaska brännvin. Efter en rad andra "förfärliga upplevelser", för att citera brevet från Mannerheim, lyckades flyktningarna med hjälp från svenska

diplomater ta sig till Sveriges ambassad i Berlin, varifrån de flögs i säkerhet till Sverige. Alexander Björklund kallades senare till en längre privataudiens hos kung Gustav V.

Överstens minnesord över marskalken

”Frid över den bortgångne, store finske marskalken, bärare av de stoltaste och ädlaste traditioner i Norden”, skrev Alexander Björklund i sin nekrolog över Mannerheim den 30 januari 1951. Översten, vid den tidpunkten tillfälligt bosatt i Vänersborg, publicerade sina minnen i Elfsborgs läns annonsblad.

Nekrologen uttrycker överstens gränslösa beundran för Gustaf Mannerheim: ”Nu har denne i Nordens historia enastående man gått ur tiden. Finland i första hand, och därtill hans vänner och beundrare på andra håll, har förlorat en lysande stjärna, som visat vägen för andra, visat att kampen för frihet, rätt och ära ej skall ges upp. Lyckligt det land, som kan uppvisa sådana karaktärer, som icke svika i nödens stund.”

Det behöver kanske inte särskilt påpekas att de som i finska inbördeskriget år 1918 stod på den röda sidan aldrig skulle ha klätt sina tankar i en sådan här nekrologprosa. Men faktum är att Mannerheim vid sitt frånfälle, efter en enad nations kamp mot Sovjetunionen, och då landet med nöd och näppe bevarat sin självständighet, njöt av ett brett och uppriktigt anseende i Finland, vilket Björklund så här i sin personliga stil återgav för läsarna i västra Västergötland.

Hem, tro och modersmål

Översten tjänade plikttroget Ryska riket så länge det bestod och tog alltså slutligen under ett kvartssekel sina uppdrag från Sverige. Däremellan, från 1918 till 1920, gjorde han sin pionjärsats för relationerna mellan de nyligen självständiga randstaterna Finland och Polen. I Finland fann han inte sin plats efter första världskriget, och slutligen ej heller i Sverige efter det andra, många försök till trots. På omvägar landade han som flykting i Schweiz, där han dog i Lausanne år 1965. Dotterdottern Ingrid - hon som köptes fri med brännvinsflaskan - gifte sig där med en annan exilpolack, furst Jan Leon Lubomirski, och deras son Alexandre berättar, att han uttryckligen uppkallats efter översten.

Traditionella militärer brukar hylla hemmet, tron och fosterlandet. I överstens fall blev hemmet hans polska familj, tron var den lutherska, som han bibehöll såväl i den ortodoxa som katolska omgivningen, och ”fosterlandet” var väl främst hans svenska modersmål. I övrigt fanns det för honom en klar flexibilitet i hans patriotism. Han tjänade plikttroget - ett land i sänder. Och nog vore det väl orimligt att kräva en trångsynt nationell lojalitet av den som haft en far från Helsingfors och en mor från Stockholm och som själv vuxit upp i S:t Petersburg för att sedan genom beordrad tjänstgöring och giftermål ha slagit rot i Polen?

Urhemmet var ett torp i Småland

Alexander Björklund är begravnen i hustrun Józsefina Henning-Michaelis' familjegrav i Warszawa, tillsammans med fru, dotter och dotterdotter. Hans föräldrar Gotthard och Vendela Björklund ligger på Sandudd i Helsingfors. Gotthard - och en rad andra Björklundar - hamnade i rysk militärtjänst som resultat av en familjetragedi, där fadern, vicehäradshövdingen Carl Erhard Björklund från Helsingfors plötsligt dog i kolera under en tjänsteresa i Ryssland år 1853.

Farsoter var ju inte ovanliga på 1800-talet. Carl Erhards egen far, Svante Björklund, hade dött i tyfus som svensk fältläkare i Finska kriget år 1809.

Alexander Björklunds syssling i Vänersborg, svenske majoren Bror Björklund, beskrev år 1921 karaktärsdragen hos fältläkarens ättlingar så här: "Av dem äro väl mest framträdande en viss oro, en önskan efter ombyte i sysselsättning och vistelseort och ett mångfrestande sinnelag".

Måhända överstens odysseé kring Östersjön, med slutstation i Lausanne och grav i Warszawa, inte enbart går att förklara genom de turbulenta yttre förhållandena.

JAN KLØVSTAD

«KULTURKLOKKA PÅ ÅLAND MÅ TIKKE I SAME TAKT SOM VERDA RUNDT OSS»

Nordens Institut på Åland er 40 år

Nordens Institut på Åland (NIPÅ) har gjennom samarbeid og utveksling av aktører frå heile Norden sidan 1985 vore avgjerande for kulturlivet der.

Jan Kløvstad, sekretær i LFs norske avdeling, har vore på besøk på Åland.

Nordens Institut på Åland gikk inn i jubileumsåret med det beste av det instituttet har løfta fram i sine 40 år: Ungdommar mellom 13 og 29 år blir inviterte til å vere med i to referansegrupper som vil få kunnskap om kunst, kultur, kunstnarleg kvalitet og dei ulike kunstartane. Gruppene vil få presentert eksempel og forestillingar, som dei skal gi råd om. Og så tar NIPÅ endeleg avgjerd, der «det kommer att krävas särskilda argument och motiveringar för att NIPÅ inte ska besluta i enlighet med vad referensgruppen kommit fram till.»

Nordens Institut inspirerer og rekrutterer, og stiller samtidig krav. Nettopp har hatt stor suksess, og bidratt sterkt til å auke kvaliteten. Det å bidra til å profesjonalisere Ålands kulturliv med nordiske impulsar, har vore ei prioritert oppgåve frå den spede starten i 1985. På den tida reiste dei fleste ålendingar med ambisjonar om karriere i profesjonelt kulturliv til Finland eller Sverige. Ålands musikinstitut blei grunnlagt i 1978, Alandica blei innvia som kulturhus 2009 og Teater Alandica like etterpå. Fleire kor har vore og er framleis aktive sidan lenge før NIPÅ starta opp. Saman med musikkinstitutet som framleis var ein liten skole med avgrensa undervisningstilbod på 1980-talet, var NIPÅ – i tillegg til noen større museer – eitt av eitt fåtal kulturinstitusjonar frå 1985 og i fleire år framover.

Nordens Institut har samarbeid som ei klar rettesnor. På Nordens dag 20. mars 2025 var instituttet i leiinga for eit stort og breitt heildagsprogram med film, kunstutstilling, presentasjonar, panelsamtale og mingling på Bio Savoy, Nordens Instituttets lokale og Mariehamn bibliotek. Det er blant anna kunstutstillingar i instituttets eigne lokale på Storagatan 9, Kulturkraft med profesjonelle kunstnarar i skolane, digitale språkkaféar, og fleire foredrag på Mariehamns stadsbibliotek. Instituttet tar gjerne opp viktige og vanskelege emne, som foredrag i mars av journalisten og aktivisten Atilla Yoldas basert på boka *Mansboken*, der han utforskar machokulturens påverknad på unge menn gjennom personlege erfaringar og fakta. Målgruppa er vaksne som arbeider med ungdom.

Starten og målsettingane

Sjølvsagt hadde Åland som mål å få eit Nordens hus på linje med Reykjavík i 1968 og det som var planlagt for Færøyane, heilt frå Åland kom med i det offisielle nordiske samarbeidet i 1970. Både Foreningen Norden på Åland og sentrale politikarar og kulturmiljøet drøymte om eit eige nordisk kulturhus. Men mens det blei hus også i Tórshavn, måtte Ålands medlemmer i Nordisk Råd innsjå at Nordisk Ministerråd ikkje ville ha fleire store kostnadskrevjande bygg. Initiativtakarane ville likevel ikkje gi opp tanken om å få eit fast haldepunkt for kontakt mellom nordisk og ålandsk kulturliv. Resultatet blei eit institutt/kontor i Mariehamn og Nuuk. Heilt fornøgd var nok ikkje ålen-
dingane. I 15-årsskriftet for instituttet i 2000 hadde redaktør Camilla Gunell bilde av tre store kulturhus i Tórshavn, Reykjavík og Nuuk (med kontor for Nordens Institut i Grønland). Og så bilde av eit skilt på ein grå vegg og bilde-
teksten «inrymt i ett kontorshus i Mariehamn. Institutet, liksom många andra åländska kulturproducenter, dras alltjämt med svårigheten att finna lämpliga lokaler för konserter, utställningar och repetitioner».

Men oppdraget for instituttet var klart, på linje med dei tre andre:

«Berika Åland med kultur från hela Norden; förmedla åländsk kultur ut i Norden; främja Ålands deltagande i nordiska kultursamarbeten».

Og så kjem eit tillegg der instituttet har lagt inn mykje arbeidskraft og hatt ei imponerande viktig rolle, nemleg å «bidra till att barn och unga har en central plats i det nordiska kultursamarbetet.» Nordisk ministerråd står for 92 % av budsjettet, Ålands regjering tar resten. I tillegg har instituttet vore dyktige til å få inn prosjektilskot frå fleire kjelder.

Nordens Institut på Åland har kontor-lokale på gateplan i Storagatan 9 i Mariehamn sentrum. Foto: Jan Kløvstad.

Betydninga for Åland

– NIPÅ har lykttest godt med å bringe nordisk kultur til Åland, men ikkje i så stor grad å bringe ålandsk kultur til resten av Norden. Arbeidet i instituttet har vore godt også på dette feltet. Men interessa i resten av Norden er for liten, seier Jan-Ole Lönnblad, Ålands kultursjef i fire tiår, mangeårig medlem i nordiske samarbeidsorgan på vegner av Åland og nå styremedlem i Nordens Institut. Han viser til at instituttet har opparbeidd eit stort og viktig nordisk kulturnett for ålandsk kulturliv, både gjennom dei nordiske kulturhusa, på forvaltningsnivå og for andre kultursektorar. Lönnblad seier også at ålendingar kjenner mange nordiske tilskotsordningar, men søker mindre enn dei fleste andre. Det skuldast nok det store ålandske PAF (Penningautomatfonden, bygt på inntekter frå spelautomatane på båtane som trafikkerer mellom Finland og Sverige via Åland) og at Svenska Kulturfonden i Finland er ei raus pengeskjelde.

Direktørane

Direktørane er viktige i nordiske kulturinstitusjonar. Det er tradisjon for å gi kvar enkelt direktør frie hender til å bidra med sine personlege kunnskapar, erfaringar og interesser. I tillegg blir dei rekrutterte på ein slags uformell geografisk rundgang, Danmark, Norge, Færøyane, Finland Grønland, Åland:

Asger Albjerg, Danmark 1985-1989

Søren Hvenekilde, Danmark 1989-1994

Marianne Ween, Norge 1994-1997

Mikkjal Helmsdal, Færøyane 1997-2001

Stefan Simonsen, Finland 2002-2006

Åsa Juslin, Finland 2006-2013

Jacob Mangwana Haagendal, Danmark 2013-2021

Kim Larsen, Grønland 2021-2023

Direktørvikar Anders Bendtsson, Åland november 2023-sommaren 2024
Tasso Stafilidis, Sverige 2024 -

Direktørane kom, fornya instituttet, og reiste til nye oppgåver etter fire år. Frå 2006 kunne dei forlenge stillinga til åtte år.

Det faste haldepunktet

Harriet Lundell blei tilsett som administrativ sekretær og etter kvart også prosjektleiari frå starten i 1985, og arbeidde under sju direktørar i 36 år.

– Det var moro, og faktisk også lett å tilpasse seg kvar direktør, seier ho. Harriet Lundell viser til store profesjonelle satsingar for og med barn heilt frå starten. Boka *Blodet droppar* i 1988, med den munnlege barnekulturen, blei både ein suksess og sterkt omdiskutert. Österbottens Tradisjonsarkiv gjorde

Alle direktørar frå 1985 til 2015 var samla til 30-årsjubileet. Frå venstre Søren Hvenekilde, Jacob Mangwana Haagendal, Åsa Juslin, Mikkel helmsdal, Marianne Ween, Asger Albjerg og Stefan Simonsen. Foto: Jacob Mangwana Haagendal.

opptak av barns fortellingar og vitsar. Ikkje alle fortellingane var henta frå pensum i søndagsskolen. Det blei eit ramaskrik. Boka blei stoppa. Men likevel blei det først selt 2500 eksemplar, og så nytt opplag i heile 8000 eksemplar. På den tida budde det 25 000 menneske på Åland.

Instituttet var aktivt med på å starte Ålands barne- og ungdomsteater i 1987, blant anna med å ordne med barneteaterpedagog frå Sverige. 50 barn mellom 7 og 17 år var med, var på utveksling til teater i Stockholm og fekk omvisning på Dramaten. Da pengane tok slutt, ville barna gå i demonstrasjonstog til Lagtinget. NIPÅ starta tidlegare enn dei fleste med samarbeid med Baltikum, det var samiske dagar i Mariehamn, opera for barn, skoleutveksling til Norge og Danmark. - Og heile tida arbeidde vi for å løfte kulturlivet på Åland opp til høgare kvalitet, seier Harriet Lundell, som aldri har vore heilt nøgd med namnet «institutt». – Det tok tid før folk forstod kva vi dreiv med. Vi burde heite Nordens Kulturinstitut på Åland, seier ho, som var det faste haldepunktet og ei drivkraft i 36 år. Ho legg vekt på alle satsingane som har gitt nye impulsar til Åland, noen av dei provoserande, alle nyskapande for både barn og vaksne. Ikkje minst har instituttet skapt møteplassar, kontaktnett og stader å utvikle seg for ålandsk kulturliv.

Dei som gjennomfører

Instituttet har tre tilsette i 2025, i tillegg til ei stilling delt mellom instituttet og Info Norden. Direktør Tasso Stafilidis er utdanna skodespelar, har leia Göteborg kulturkalas, var styreleiar for West Pride og har også vore riksdagsmedlem for Vänsterpartiet 1998-2006. Prosjektleiar Anders Berndtsson

var vikar som direktør i halve 2024. Han er ålending, har vore skodespear hos Silamiut-teateret i Grønland, direktør for NAPA/Nordens Institut i Grønland og Nord-Atlantens Brygge i København. Prosjektleiar Therese Hjälmarstrand er svensk, med solid utdanning og praksis innan både kunst og teater, mens Elise Åkerblom med ansvar for kommunikasjon og Info Norden er utdanna kultur- og mediaproducent og har ein master i informasjon og kommunikasjon.

Og framover?

Camilla Gunell var prosjektleiar i Nordens Institut rundt årtusenskiftet, og blant anna redaktør for jubileumsheftet ved 15-årsjubileet. Ho hadde teaterbakgrunn, og samarbeidde tett med Mikkjal Helmsdal i hans direktørtid. Helmsdal var færøysk skodespearar og

Over frå venstre Anders Berndtsson, Elise Åkerblom, Therese Hjälmarstrand og Tasso Stafilidis. Foto: Nordens Institut på Åland.

Til høgre Camilla Gunell. Foto: Jan Kløvstad.

administrator, og bestemte seg for å bidra til å løfte teatermiljøet på Åland i nært samarbeid med profesjonelle krefter frå heile Norden. Oppsettinga av Ibsens *Et dukkehjem* var den største satsinga, og ein enorm suksess også på turné. På vegen dit var det også kurs i Konstantin Stanislavskijs treningsmetoder for skodespeararar, medan lyrikkteaterforestillinga *Havet* (1999) var den aller første samproduksjonen mellom dei fire nordiske husa/institutta. Camilla Gunell tok med seg kulturengasjementet og profesjonaliteten inn i politikken, og stilte til val for Ålands sosialdemokratar i 2003. Ho blei valt inn i Lagtinget og så kulturminister 2005-2007, og fleire andre postar i landskapsregjeringa.

Gunell har vore lantråd (regjeringssjef), og er i 2025 infrastruktur- og klimaminister.

– Åland var konservativt når det gjeld syn på kva kultur er, seier Camilla Gunell. Men vi kan ikkje berre dyrke folkemusikk, folkedans, midsommarstong og Ålandspannkaka. For meg har det vore ei kampsak å utvide horisontane, sprengje grenser. Eg har ein politisk ambisjon om å inkludere, opne for mangfald og dyrke dei profesjonelle. Eit eksempel, som også skapte stor debatt på Åland, er utstillinga *Ecce Homo* – sjå mennesket. Det var ei foto-utstilling med transseksuelle og homoseksuelle sett inn i bibelsk samanheng. Debatten om denne kontroversielle utstillinga varte i eit halvt år, og var hard. Det kom til og med bombetrussel.

– Kulturen er viktig som kraft for å gi livsrom og bevegelsesrom for alle. NIPÅs rolle har vore å vere kvass, vise veg. Det har vore mykje trommedans. Vi skal ha både tradisjon og nyskaping. I dag er kulturlivet på Åland spennande og nyskapande, og NIPÅ har vore viktig for å nå dit vi er i dag, seier Gunell.

Instituttets posisjon er nøye knytt til direktørane. Profilerte direktørar har gjort instituttet relevant og har bidratt med utruleg mykje for ålandsk kulturliv og samfunn.

Instituttet har vore nesten einaste moglegheit for ålandske kulturutøvarar for å nå lenger ut enn til Svenskfinland. Åland bør vere oftare med i prosjekt saman med andre. Det handlar om kapasitet og ressursar. Vi er så få, og institusjonane så små. NIPÅ kan løfte oss.

Camilla Gunells råd framover er at Nordens Institut fortsatt skal vere ein sterk og gjerne omstridt aktør, fremje det profesjonelle, vere relevant, influere og inspirere, bygge nordisk samhörighet. Den nordiske familien gir tryggleik i ei uroleg verd, seier ho, og legg til:

– Kulturklokka på Åland må tikke i same takt som verda rundt oss.

Kjelder

Jan-Ole Lönnblad: *Åländsk Kulturpolitik – vid millennieskiftet*. I serien Nordisk Kulturpolitik under Forandring, Nordisk KulturInstitut, 2000 – og samtale med artikkelforfattaren.

Camilla Gunell og Mikko Helmsdal (redaktørar): *Nordens Institut på Åland 15 år. Möte med millenniet*. Nordens Institut på Åland, 2000.

Årsberetningar for Nordens Institut på Åland.

Heimesida www.nipa.ax.

Notat frå Jacob Mangwana Haagendal og Åsa Juslin.

Samtalar med Anders Bendtsson, Camilla Gunell og Harriet Lundell.

MARIANNE NORDENLÖW

HANNA HIRSCH PAULI

– Konsten att vara fri

Den svenska målaren Hanna Hirsch Pauli (1864–1940) har kallats den mest välkända av okända nordiska konstnärer – från tiden omkring sekelskiftet 1900. Hon och hennes make, konstnären Georg Pauli, var centrala i dåtidens kulturliv. Nationalmuseum i Stockholm har under 2025 visat en separatutställning med hennes verk, den första stora på mer än hundra år, liksom den första där hennes arbete presenteras i sin helhet.

Marianne Nordenlöw är journalist, fil.kand. i konstvetenskap och MFA i grafisk design från Konstfack.

Utan att veta om det har jag många gånger passerat hennes hem på Södermalm i Stockholm. Här på Bellmansgatan 6, i det så kallade Laurinska huset, bodde Hanna Hirsch Pauli med sin familj, maken och de tre barnen, under åren omkring det förra sekelskiftet. Huset, även kallat Mälarpalatset, ligger högst upp på Mariaberget och syns vida omkring, ett landmärke i stadens silhuett med sitt runda hörntorn.

Från våningen på Bellmansgatan är interiören hämtad i en av hennes mest kända målningar, mastodontverket *Vänner*, ett grupporträtt med författaren och pedagogen Ellen Key som den lysande medelpunkten. I bakgrunden skymtar trots kvällsmörkret Riddarfjärden genom rummets välvda fönster. Konstnären målade motivet i två versioner, åren 1900–06 respektive 1907–10.

På ett helsidesfoto i katalogen möter vi Hanna Hirsch Pauli på promenad på Fjällgatan, även den på Söder, på en bild tagen av maken den 8 januari 1889. Hon har stannat för kameran och ler, lite försiktigt. Hon är höggravid med parets första barn, sonen Torsten som föds kort därpå. Trots att hon är ålderdomligt klädd i våra ögon – fotsid vinterkappa med pälsbräm, hatt, muff och paraply – förmedlar fotot sådan närvaro att hon känns samtida.

Just begreppet närvaro känns som en kärna i utställningen, framför allt i tecknade och målade porträtt av familj, släkt och vänner och även genom alla fotografier som hon och maken tog. Det är inga uppstyra, stela bilder, som i samtida ateljéporträtt, utan lediga skildringar av vardagsliv och fest. Det är Hanna som håller ett barn i famnen, skriver brev – eller spelar biljard. Det är släktingar som pratar och skrattar kring ett kaffebord eller Georg Pauli som sitter i soffan med barnen och läser för dem ur tidningen.

Porträtt av Hanna Hirsch. Foto: Privat.

Det är lätt att fascineras av hennes person. Hon känns nära, trots avståndet i tiden.

Utställningen bygger på helt ny forskning av Nationalmuseums intendent och utställningens curator Carina Rech, som har närläst Hanna Hirsch Paulis samlade brev, mer än 500 stycken, som inte har varit tillgängliga för forskningen tidigare. Museet visar över 120 verk ur konstnärens sex decennier långa produktion, många av dem inlånade från hennes släktingar och andra privata samlingar. De kompletteras med verk av konst-

Hanna Hirsch Pauli, *Vänner*, 1907–10. Olja på duk. Nationalmuseum. Fr v: Betty Hirsch, Olga Fåhræus, skådespelare, Lisen Bonnier, Nanna Bendixson, konstnär, Ellen Key, Hanna Hirsch Pauli, Georg Pauli, Karl Otto Bonnier, förläggare, Richard Bergh, konstnär, Gerda Bergh, Artur Bendixson, pedagog och författare, Klas Fåhræus, konstsamlare och skriftställare. (Vid fönstret en okänd man.) På väggen t v skymtar en version av vännen Ernst Josephsons målning *Näcken*, som Paulis köpte och som numera finns på Nationalmuseum. Foto: Nationalmuseum.

närens generationskamrater, bland dem maken och vännerna Eva Bonnier och Richard Bergh. Verken presenteras också för första gången i bokform i den omfattande katalogen, vackert formgiven av Nina Ulmaja.

Till närvarokänslan bidrar också det ovanliga draget att låta illustratören och författaren Joanna Rubin Dranger teckna en brevberättelse, utifrån Hanna Hirsch Paulis brev och målningar. Greppet gör 1800-talet mer begripligt för oss i dag, mer vardagsnära – kanske i syfte att nå ny publik.

Uppväxt i högborgerlig judisk familj

Hanna Hirsch föddes i Stockholm 1864, som yngsta dotter av sex barn till musikförläggaren Abraham Hirsch och hans hustru Pauline. Familjen var en av de äldsta och kulturellt mest inflytelserika judiska familjerna i Sverige och Hanna växte upp under den svensk-judiska, assimilerade elitens guldålder, då den hade stor betydelse för Sveriges omvandling till en modern nationalstat.¹

Av syskonen stod Hanna närmast sin två år äldre syster Betty, och den relationen förblev nära livet ut. Den blev inte minst betydelsefull, då Betty inte gifte sig men kom att bli en ovärderlig extramamma till Hannas barn – något som bidrog till att den yngre system kunde fortsätta måla.

Hennes konstnärliga talang upptäcktes tidigt och redan som tolvåring, 1876, fick hon börja på August Malmströms privata, förberedande konstskola, där främst många kvinnliga elever studerade. Malmström – i dag mest känd för den mycket reproducerade målningen *Grindsanten* – var även professor på Konstakademien.

Delvis parallellt med konststudierna ingick Hanna Hirsch i en grupp på fem–sex unga kvinnor ur det judiska borgerskapet som fick privatundervisning i historia, geografi och svensk litteratur av självaste Ellen Key. Den unga Hanna tog mycket stort intryck av sin lärare, som blev något av en mentor för henne, och de hade nära kontakt hela livet.²

Efter en kortare tid på Tekniska skolan (nuvarande Konstfack) kom hon in på Konstakademien 1881. Där belönades hon 1885 med den Hertigliga medaljen i en pristävling, för sin målning *Familjegrupp vid lampan*. Detta trots att hon tyckte att motivet för tävlingen, ”Luther uppbränner den påfliga bullan ...” var för tråkigt – och i stället valde ett eget.³

¹ Carina Rech, ”’Låt mig aldrig känna något band’ – En introduktion till Hanna Hirsch Paulis liv och verk”, i *Hanna Hirsch Pauli – konsten att vara fri*, Carina Rech (huvudred.) och Eva-Lena Karlsson (red.), Nationalmuseums utställningskatalog nr 699, Stockholm, 2025, s. 15.

² Charlotta Nordström, ”Vänner i flera rum”, i *Hanna Hirsch Pauli – konsten att vara fri*, 2025, s. 174.

³ Eva-Lena Bengtsson, ”I Malmströms skola och vid Konstakademien”, i *Hanna Hirsch Pauli – konsten att vara fri*, 2025, s. 124–125.

Hanna Hirsch Pauli, Familjegrupp vid lampan, 1885. Modeller är fr v systern Betty Hirsch, modern Pauline Hirsch samt en okänd, manlig släkting. Olja på duk. Nationalmuseum. Foto: Cecilia Heisser/Nationalmuseum.

På fri fot i Paris

I oktober 1885 flyttar Hanna Hirsch till Paris för att studera måleri, liksom så många andra förhoppningsfulla unga konstnärer vid den här tiden, och en av de mest intensiva och utvecklande perioderna i hennes liv inleds, både personligt och konstnärligt. Hon upplever en större frihet än någonsin tidigare. Hon skriver hem till syster Betty:

O, det är så roligt att gå ensam, jag känner mig aldrig ängslig. /.../ Det är verkligen märkvärdigt sådan lätthet jag har att sätta mig in i nya förhållanden, jag känner mig så hemmastadd här på gatorna som om jag aldrig gått annorstädes.⁴

Hon skriver in sig vid en av de privata akademierna, Académie Colarossi, eftersom den franska Konstakademien ännu är stängd för kvinnliga studenter. Men hon inte bara målar, utan tar alla chanser att upptäcka metropolen och allt modernt, tillsammans med bland andra väninnan, målaren Eva Bonnier.

Efter allt flanerande och alla utflykter under sitt första år i Paris blir Hanna

⁴ Rech, 2025, s. 27.

Hanna Hirsch Pauli, *Frukostdags*, 1887. Olja på duk. Nationalmuseum.
Foto: Anna Danielsson/Nationalmuseum.

Hirsch desto flitigare under det andra. Det är under den här perioden, 1886–87, som hon målar två av sina mest kända, nyskapande och på sin tid kontroversiella målningar: *Porträtt av Venny Soldan-Brofeldt* och *Frukostdags*.

Den finländska kollegan Venny Soldan (gift Brofeldt) lär hon känna redan under det första året. De blir mycket goda vänner och bestämmer sig för att tillsammans hyra en kombinerad bostad och ateljé i Montparnasse. Där blir Hanna Hirschs idé till en storslagen målning verklighet, med Venny Soldan som modell.

Hon är okonventionellt, naturalistiskt framställd, sittandes på golvet under arbetet med en skulptur, lerig om händerna och klädd i enkla arbetskläder. Vänporträttet, i stort format, kommer med på Parissalongen våren 1887 – och blir en framgång där.

Men kritikerna på hemmaplan är inte positiva, varken i Sverige eller Finland. Så utmanande, ”slafsigt” och föga behagfullt kunde en kvinna ur borgarklassen inte porträtteras vid 1800-talets slut. Och kritiken slår värst mot

modellen själv, som har låtit sig avbildas så opassande. Hon blir i sin tur arg på kamraten som har utsatt henne för detta. Men vänskapen består och de håller kontakt livet ut. Målningen har visats på flera samlingsutställningar, bland annat *Ett eget rum* på Prins Eugens Waldemarsudde 2021.

Sommaren 1887 tillbringar Hanna Hirsch hemma i Sverige, på familjens sommarställe Skuruborg i Stockholms skärgård. Här får hon ett annat uppslag, som är det enda hon tänker och arbetar på denna sommar. Hon skriver till Venny Soldan:

*!...! ett bord under ett träd med sol mellan löfven – glittrar på silfver och glas – färgrikt stilleben – i bakgrunden Anna som bär en bricka – endast färgglädje – ack sommaren går så fort men vilka dagar nu – och som man kunde sluka hela naturen i ett gap.*⁵

Det är *Frukostdags* hon arbetar på, den stora målning som nog är hennes allra mest kända, inköpt av Nationalmuseum redan 1910 och i dag en av museets mest omtyckta, reproducerad i många former.

Den har kallats för ett exempel på nordisk impressionism, inspirerad av den franska, och är friare uppbyggd än hennes tidigare verk, genom skissartade penseldrag och rena, oblandade färger lagda intill varandra för att skapa illusionen av skuggor och ljusreflexer.

Men även den här målningen får kritik, när den ställs ut på Konstnärsförbundets utställning 1888. Från mer allmänna formuleringar om att ljusproblemet inte är helt lyckat löst, till försåtligt antisemitiska påhopp om att bordsduken kanske ser så smutsig ut "hos medlemmar av ett visst folkslag".⁶

Den kritiken hade konstnären ännu i levande minne omkring 50 år senare, när hon 1939 intervjuades av konsthistorikern Sixten Strömbom för hans bok om Konstnärsförbundets historia, så den måste ha tagit henne hårt.⁷

Hur assimilerade hon och hennes familj än var, hur väl de än smälte in i det svenska samhället, så var den processen inte smärtfri och av hennes brev framkommer att hon återkommande kände av främlingskap.⁸

Ett ovanligt äktenskap för sin tid

Det är i Paris hon träffar Georg Pauli, nio år äldre och redan etablerad målare. Han har beskrivit det första mötet, hösten 1885, i sin bok *Opponenterna*. Pauli och hans kollega Robert Thegerström promenerar på Paris gator när kollegan känner igen Hanna Hirsch framför dem. När Pauli undrar vem det är svarar hans vän att hon är målarinna och att "hon har talang – tyvärr". Detta har blivit något av ett bevingat ord i svensk konsthistoria, som ett förmodat uttryck för manlig rädsla för kvinnlig konkurrens, och har bland annat använts som

⁵ Rech, 2025, s. 38.

⁶ Rech, 2025, s. 39.

⁷ Rech, 2025, s. 39.

⁸ Rech, 2025, s. 20.

Hanna Hirsch Pauli, Ungherre (porträtt av Georg Pauli), 1886–87.

Olja på duk. Prins Eugens Waldemarsudde.

Foto: Lars Engelhardt/Prins Eugens Waldemarsudde.

utställningstitel.⁹ Men Pauli låter sig inte förskräckas. Han och hon blir kollegor, vänner och så småningom ett par. De diskuterar konst – och äktenskap. I rätt krassa ordalag, åtminstone från hennes sida.

Pauli får outtröttligt övertyga Hirsch om att han inte kommer hindra henne från att fortsätta måla, som en del manliga kollegor (till exempel Carl Larsson), utan i stället uppmuntra det. Men då blir hon närmast arg – det tar hon som en självklarhet:

*/.../ Du talar om min konst och säger dig ej vilja hindra den – det har jag aldrig trott, ty den saken är så sjelffallen, att allt ordande om den är onödig. /.../ Men om du vill jag skall tycka om dig – låt mig aldrig känna något band, ty endast med frihet kan jag trifvas tillsammans med någon – vare sig man eller qvinna.*¹⁰

⁹ Rech, 2025, s. 40.

¹⁰ Rech, 2025, s. 43, 47.

Kanske är valet att gifta sig med Georg Pauli ett strategiskt beslut av Hanna Hirsch, för att kunna fortsätta en karriär som konstnär. Han är välbärgad, adlig – och samtidigt progressivt sinnad. Tillsammans kan de skapa förutsättningar för bägges konstnärskap och anställa tjänstefolk för att ta hand om barn och hushåll.¹¹

Under en studieresa till Fontainebleau 1886 målar hon ett fästmansporträtt, *Ungherre*, av Georg Pauli där han sitter vid ett öppet fönster, med lätt flirtig uppsyn, sommarklädd i halmhatt. På ett litet bord framför honom skir körsbärsblom i ett glas. Allt är i sin början, världen ligger vidöppen. Långt borta är den mörka koloriten och de noggranna penseldragen från familjegruppen vid lampan, bara något år tidigare. Hon måste ha tagit intryck av det franska fri-luftsmåleriet och impressionismen. Både penseldrag och färgskala är mycket lättare och ljusare än tidigare.

Hanna Hirsch och Georg Pauli gifter sig borgerligt hösten 1887, efter hennes föräldrars godkännande. Fadern motsätter sig först äktenskapet av religiösa skäl, även om judar sedan 1863 hade rätt att gifta sig med icke-judar.¹² Äktenskapet, som kommer att vara i närmare 50 år, verkar i stort ha varit harmoniskt, om än alltmer som vänskap.¹³

I ett avsnitt av *Bildningspodden*, tillsammans med Carina Rech, tar Katarina Wadstein MacLeod, professor i konstvetenskap vid Stockholms universitet, upp att det finns en något förenklad bild av att kvinnor på den här tiden förlorade möjligheten att vara konstnärer om de gifte sig. Så var det visserligen för flera, säger hon, men att det finns exempel på motsatsen och nämner, utöver makarna Pauli, konstnärerna Fanny Brate (gift med runologen Erik Brate) och Anna Boberg (gift med arkitekten Ferdinand Boberg), samtliga ur samma generation.

– De är exempel på där äktenskapet möjliggjorde konstnärslivet! De här konstnärerna lever liv där konstnärskapen föder varandra, de stöttar varandra, säger Katarina Wadstein MacLeod.¹⁴

Kända verk och nya upptäckter

Kanske bidrog kritiken mot målningarna *Frukostdags* och *Porträtt av Venny Soldan-Brofeldt* till att Hanna Hirsch Pauli senare blev mer försiktig i sitt konstnärliga uttryck, exempelvis i alla de beställningsporträtt hon målade. Men det är ändå de två, samt den senare *Vänner*, som har blivit de mest kända – och det med rätta, är mitt intryck, även efter att ha sett utställningen i sin helhet.

¹¹ Rech, 2025, s. 48.

¹² Hanna Hirsch Pauli – *konsten att vara fri*, 2025, s. 242.

¹³ Rech, 2025, s. 48.

¹⁴ *Bildningspodden Anekdot* #199, 2025-06-18, Stockholms universitet/Kungl. Vitterhetsakademien, <https://anekdot.se/bildningspoddavsnitt/hanna-hirsch-pauli/>

Hanna Hirsch Pauli:
*Självporträtt (middagslur i Georgs
ateljé)*, 1938. Olja på
kartong. Privat ägo.
Foto: Cecilia Heisser/
Nationalmuseum.

Vänner är även ett rejält stycke kulturhistoria. Den visar Juntan, den tidens kulturelit, en liten krets välbeställda liberaler som samlades hemma hos varandra för att umgås och diskutera politik och kultur. Gruppen uppstod genom att de flickor som en gång varit Ellen Keys privatelever hade hållit kontakt med henne, återsamlades som vuxna – och då tog med sina män.

Men det är väldigt roligt att få se nya sidor av Hanna Hirsch Paulis produktion, som ett par skissartade landskap i mindre format, båda i privat ägo. Dels *Landskap i skymning* från 1883 – när hon bara var 19 år – fångat i dämpade toner av grått, grönt och rosa, och ett annat kvällsmotiv, från blå timmen, *Stockholmsvy med gatlyktor*, (utan årtal).

En hel vägg täcks med de självporträtt hon målade som äldre på 1920–30-talen.¹⁵ I dem finns en frihet som inte får utrymme i de mer konventionella beställningsporträtten, även om det delvis också beror på hennes allt sämre syn.

I ett av de senast daterade, *Självporträtt (middagslur i Georgs ateljé)* från 1938, är formen upplöst, föremålen bara antydda mot den ockragula bakgrunden. Det är nya tider, hon är kortklippt och klädd i långbyxor. Hon avbildar sig själv på håll, när hon har somnat i den nu bortgångne makens soffa. Boken hon läst har glidit ur hennes händer och fallit ned på golvet.

¹⁵ Rech, 2025, s. 87.

Fotnot

Utställningen *Hanna Hirsch Pauli – Konsten att vara fri* visas på Nationalmuseum i Stockholm den 1 juni 2025–11 januari 2026. Curator och huvudförfattare till katalogen är Carina Rech, intendent vid Nationalmuseum.

Källor

Bildningspodden Anekdot #199: Hanna Hirsch Pauli, med Carina Rech och Katarina Wadstein McLeod, 2025-06-18, Humanistiska institutionen, Stockholms universitet, Kungl. Vitterhetsakademien, 2025, anekdot.se/bildningspoddavsnitt/hanna-hirsch-pauli/.

Konsten att vara fri – Hanna Hirsch Pauli, Carina Rech (huvudred.), Eva-Lena Karlsson (red.), Nationalmusei museikatalog nr 699, Stockholm, 2025.

NT-INTERVJUN

DEN NORDISKA FRAMGÅNGSSAGAN ÄR IDAG TYDLIGARE

Samtal med Nordenminister Anders Adlercreutz

Norden har en viktig roll i kampen för den liberala demokratin, i en tid då den hotas till och med från oväntat håll. Det menar Finlands undervisningsminister och nordiska samarbetsminister Anders Adlercreutz.

Tommy Westerlund är tidigare ledarskribent vid *Hufvudstadsbladet* och skribent bland annat i *NT* årliga temanummer Politik i Norden. Han har träffat Anders Adlercreutz för ett samtal om samarbetet i det nordiska.

Anders Adlercreutz (SFP) representerar inte den typiska politikern. Han var aldrig med i den politiska ungdomsrörelsen utan jobbade som arkitekt ända tills han var 45 år. Några år tidigare gick han visserligen med i kommunalpolitiken hemma i Kyrkslätt, ca 30 km väster om Helsingfors, men politiker på heltid blev han först 2015 då han invaldes i riksdagen. Därefter har det gått snabbt. Han tog genast en aktiv och synlig roll i Svenska folkpartiets riksdagsgrupp och blev efter en mandatperiod gruppordförande. 2023 bildades den nuvarande högerregeringen där han fick portföljen som Europaminister. Då SFP:s partiordförande Anna-Maja Henriksson i fjol lämnade posten och blev Europaparlamentariker valdes Adlercreutz med en klar majoritet till ny partiledare. I samma veva bytte han också ministerportfölj och blev undervisningsminister och nordisk samarbetsminister.

Norden har de senaste åren knutits samman på ett sätt som aldrig tidigare i modern tid. Adlercreutz vill tro att vi nu bevittnar en ihållande trend, att länderna kommer att fortsätta närma sig varandra.

– Om man tänker att utvecklingen skulle gå i en annan riktning borde man i så fall kunna sätta fingret på vad som kunde ha orsakat det. Jag kommer inte på rak arm på vad som skulle kunna leda till en annan utveckling. Nato är en stor fråga som tidigare skapade en militärpolitisk skiljelinje och som inte längre finns. Vi har i Norden på ett annat sätt än tidigare vaknat upp till insikten att vår samhällsmodell, den nordiska, inte är mainstream i resten av världen. Vi ser att liberala demokratier hotas från oväntat håll och att man också i Europa på flera ställen har börjat tänja på rättsstatsprincipen och annat som är kärnan i det nordiska. Då tänker jag att det är naturligt att vi försöker försvara det vi har, samarbetar mera och försöker stärka den kärna som är essensen i det nordiska samhällsskicket, säger Adlercreutz.

Anders Adlercreutz. Foto: Lauri Heikkinen, Statsrådets kansli.

Så Norden ska tillsammans föra kampen för den liberala demokratin?

– Norden är det självklara svaret på var det här fungerar. Här har vi en homogen region där det har visat sig att det här är en fungerande modell, med stabila mångpartisystem och starka rättsstater. På sätt och vis tänker jag att Norden som en framgångssaga är tydligare i dag än tidigare.

Hur långt är det möjligt att det nordiska samarbetet går? Ser du till och med någon form av statsunion mellan Finland och Sverige som möjlig inom en inte alltför avlägsen framtid, såsom till exempel den svenska professorn Dick Harrison har spekulerat?

– Det är kanske lite långsökt. Men ur ett finländskt perspektiv så gäller att ju tätare samarbete vi kan ha, inte bara med Sverige utan också med övriga nordiska länder, desto bättre för oss i alla situationer. En Kalmarunion 2.0 kan man kanske inte på allvar diskutera, men jag tror nog att varje gång vi får bort ett gränshinder är vi lite bättre integrerade.

Adlercreutz säger att han i något skede hoppas att vi ska vara i en situation där vi inte bara har en gemensam arbetsmarknad utan också en gemensam studiemarknad där studenter som till exempel går ut i gymnasiet i Linköping har en blankett framför sig där man kan kryssa för Stockholm, Helsingfors, Oslo eller Köpenhamn och allting känns lika naturligt. Undervisningsministern anser att det kanske snarast är mentala barriärer som måste raseras för att komma dit. De tekniska lösningarna finns i princip redan.

Då Adlercreutz nämner ordet gränshinder är det något som definitivt inte är nytt. Otaliga utredningar har genom åren genomförts och avslöjat nordiska gränshinder, som år efter år ändå består - för att dyka upp igen i nästa utredning. Man kan fråga sig om det goda läget vi i dag har, med de nordiska länderna ännu närmare varandra än tidigare, kan utnyttjas för att äntligen röja undan de konkreta och tydliga svårslösliga gränshindren på gräsrotsnivå.

Anders Adlercreutz. Foto: Lauri Heikkinen, Statsrådets kansli.

– Det lite paradoxala är att i en värld där många system är digitaliserade och där information i princip flyttas lättare än någonsin så är gränshindren kanske svårare att åtgärda. Vare sig det gäller banker, befolkningsregister eller något annat så har vi lyckats skapa nya gränshinder när utgångsläget egentligen borde vara det motsatta. Jag är inte säker på att vi på det området har integrerat mera överhuvudtaget de senaste decennierna. Men likväl är det nu det vi försöker fokusera på. Vi tittar på frågor kring befolkningsregister med Sverige till exempel, det har talats om ett gemensamt nordiskt identitetskort och så har vi vissa momsfrågor med Norge och mycket annat.

Adlercreutz understryker att de nordiska länderna också borde se till att nya EU-förordningar och regelverk inte skapar nya gränshinder de nordiska länderna emellan.

En aktuell fråga i nordiskt samarbete i framtiden är om det är dags att öppna och revidera Helsingforsavtalet. Nordiska rådet har satt igång en process, en kommission har jobbat på det här och professor Elina Pirjatanniemi vid Åbo Akademi har av den finländska regeringen fått i uppgift att utreda de juridiska konsekvenserna av ett nytt avtal. Vad kan slutresultatet bli?

– En av kärnfrågorna är ju Nordiska rådets roll i försvarspolitiska frågor där jag personligen tänker att vi primärt har andra strukturer inom det området. Mycket i den offentliga diskussionen kring behovet av ett nytt avtal har handlat om Färöarnas, Grönlands och Ålands roll. Där upplever jag att det nog finns en vilja att se över det - utan att ta ställning till vad slutresultatet blir. Det handlar ju sedan om de olika regeringarnas syn som slutligt avgör. Nordiska rådet för ju det här vidare och Pirjatanniemi ser över den juridiska biten och det ska presenteras kring årsskiftet. Sedan får vi se hur ministerrådet tar ställning till det hela.

Vad är det viktigaste som bör förändras?

– Den stora frågan är väl säkert de självstyrande områdenas ställning. Där tänker jag mig att det finns en hyfsat stark samsyn. Vi är förstas fortfarande i ett tidigt skede och regeringarna har ännu inte kommit åt att diskutera sinsemellan. Men för Danmark till exempel är det här en viktig fråga och för Färöarna och Grönland av naturliga skäl.

I *Nordisk Tidskrift* 2/2025 föreslår de två nordiska veteranpolitikerna Jan-Erik Enestam från Finland och Bertel Haarder från Danmark att kraven på samstämmiga beslut i ministerrådet luckras upp. Adlercreutz ser för sin del inget större behov av att konsensusregeln i ministerrådet ändras för att göra beslutsfattandet smidigare.

– Det är lite som EU, men utan Ungern lyckligtvis. Det är nog inte en fråga som jag har ägnat så mycket tanke åt. Det har inte känts som kravet på konsensus har hindrat arbetet i ministerrådet. Det har inte dykt upp på mitt bord som ett bekymmer egentligen. På EU-nivå finns däremot goda skäl att se över det, speciellt i utrikes- och säkerhetspolitiska frågor, som vi de facto inte har på vårt bord på nordisk nivå.

Finland var flera år etta i Pisaundersökningarna och blev något av ett modelland för en bra skola och utbildning - också i Norden. Men Finland har inte längre en topposition och samtidigt visar OECD:s siffror att utbildningsnivån bland finländarna sjunker, vilket också har ekonomiska konsekvenser.

Hur står det till med den finländska skolan, och hur står den sig i en nordisk jämförelse, undervisningsminister Anders Adlercreutz?

– I det stora hela är grunden nog fortsättningsvis god. Med grunden menar jag vårt generella system, en offentligt finansierad skola, en lärarkår med enormt hög kompetens och lärare som upplever sitt arbete attraktivt. I OECD:s mätningar framgår att finländska lärare i betydligt högre grad än i andra länder upplever att deras arbete uppskattas av samhället. Det måste vi se till att den känslan består. I övriga nordiska länder är den situationen betydligt sämre. Så det är en speciell styrka vi har, liksom den allmänna tanken om att lärarna sköter undervisningen och har en stark autonomi. I Norden blandar vi inte heller in politik i undervisningens innehåll. Det är ett absolut imperativ för att man ska kunna ha en utbildning av hög kvalitet. Men sedan tåmpas vi med samma problem som andra länder. Den största orsaken till nedgången i de internationella jämförelserna är säkert den allmänna tendensen att vi har svårare att koncentrera oss, att vi läser allt mindre...

Finland har reagerat och Adlercreutz berättar att man nu bland annat lägger till tre veckotimmar i lågstadiet - två i modersmål och en i matematik. Därtill läggs 100 miljoner euro in i stödande av lärandet. Han tänker att det här är en bra utveckling.

Tommy Westerlund

FÖR EGEN RÄKNING

TILLIT – NORDENS UNIKA GULD

Norden är något alldeles särskilt. En unik och rik region på norra halvklotet som sträcker sig från Nordatlanten i väst till den ryska gränsen i öst. Här möts fjordar och vulkaner, skogar och skärgårdar, pulserande städer och vidsträckta vidder. Men Norden är mer än bara geografi och natur. Det är också ett gemensamt idéprojekt om samarbete, demokrati och tillit, format genom århundraden av gemensam historia, närbesläktade språk och kulturell samhörighet.

Josefin Carling är generalsekreterare för Föreningen Norden i Sverige.

Josefin Carling. Foto: Anna Scaramellini, Föreningen Norden.

Vi i Norden förenas av gemensamma värderingar om demokrati, jämlikhet och att alla människor är med och bidrar till samhällsbygget. Med våra 28 miljoner invånare är Norden litet till befolkningen men stort i inflytande. Våra starka ekonomier och stabila samhällen bygger på kombinationen av fria marknader, starka välfärdsstater och höga utbildningsnivåer, och kanske ännu mer på en djup och ömsesidig tillit.

Det är tilliten - till varandra, till institutionerna och till framtiden - som utgör den verkliga grunden för Nordens framgång. Tilliten gör att vi vågar samarbeta, testa nytt och tänka långsiktigt.

År 2017 myntade analytikern Ulf Andreasson uttrycket ”det nordiska guld” i sin rapport *Tillit – det nordiska guld*, framtagen för Nordiska ministerrådet. Han beskrev tilliten som samhällets smörjmedel, den kraft som får våra samhällen att fungera effektivt och rättvist. Rapporten blev startskottet för

en bred diskussion om tillitens roll, inte bara som en värdering, utan som en samhällsbärande resurs i den nordiska modellen.

Idag när världen präglas av osäkerhet, ekonomisk oro och geopolitisk omdaning sätts tilliten på prov. I oroliga tider provas vår förmåga att hålla ihop, både som politiska enheter och som människor. Frågan om tillit är högaktuell. Temat för Föreningen Nordens publikation *Nordperspektiv* som lanseras hösten 2025 är *Tillit – en unik resurs för Norden*.

Föreningen Norden är en partipolitiskt och religiöst obunden medlemsorganisation som sedan 1919 har arbetat för att stärka gemenskapen och samarbetet mellan människor och samhällen i Norden. Vår vision är ett öppet, demokratiskt och hållbart Norden som formas för framtiden av oss tillsammans. En viktig del av vårt arbete är vår publikation *Nordperspektiv* som sedan 2022 har satt ljuset på aktuella samhällsfrågor i regionen – från demokrati, trygghet och delaktighet till framtidstro och tillit. Genom samtal, intervjuer och reportage samlar vi röster från hela Norden för att vidga tankarna om vår gemensamma framtid och föra invånarnas perspektiv närmare beslutsfattarna. Publikationen lanseras i samband med Nordiska rådets årliga session och överlämnas till politiker, myndigheter och organisationer som underlag för reflektion och dialog.

I *Nordperspektiv 2025/26* utforskar vi med hjälp av forskare, invånare och samhällsaktörer tillitens roll i dagens nordiska samhällen och hur vi tillsammans kan vårda tilliten i en tid av förändring. Enligt *World Values Surveys* är de nordiska länderna världsledande i tillit mellan människor. Danmark, Norge, Finland, Sverige och Island toppar listan. Men vad beror det på?

Tillit handlar i grunden om tron att andra människor och institutioner vill väl och försöker göra det rätta. Tilliten växer i vardagens möten, med fungerande och pålitliga myndigheter och i en gemensam känsla av rättvisa. I Norden har tilliten djupa rötter i folkrörelsernas lokala engagemang, i jämlikhet och öppenhet. Under 1800-talets slut växte nordiska samhällen fram där korruption ersattes av rättsstatlighet och pålitliga institutioner. Kombinationen av gemenskap, utbildning, välfärd och balans mellan individens frihet och det kollektiva ansvaret lade grunden för ett samhällsklimat där människor litar på varandra och på staten.

Forskare som Louise Bringselius, Lars Svendsen och Bo Rothstein beskriver i *Nordperspektiv 2025/2026* hur samspelet mellan starka institutioner, gemenskap och individuell autonomi gjort tilliten särskilt robust i Norden. Den innebär innovation, demokrati och social hållbarhet. Den gör att vi fortsätter att lita på varandra och på framtiden även när världen skakar.

Men tilliten är ingen självklarhet. Den kan snabbt eroderas om förtroendet för centrala samhällsfunktioner minskar. Om människor tappar tilliten till lärare, poliser, vårdpersonal och myndigheter hotas själva samhällsväven. Dessutom utmanas tilliten av ökande polarisering, populism och misstro mot fakta och mot beslutsfattare.

Den nordiska tilliten har gång på gång visat sin motståndskraft, byggd på starka offentliga institutioner, utbildade medborgare och en kultur av jämlikhet. Framtidens tillit formas dock inte i teorin. Den växer i praktiken, i möten mellan människor över gränser.

Här spelar civilsamhället en avgörande roll, något som Ariane Rodert, enhetschef på Svenska Kyrkan lyfter fram i *Nordperspektiv*. Föreningar och frivilliga organisationer skapar arenor där människor med olika bakgrund möts, samarbetar och hittar gemensamma lösningar. Det stärker förståelsen, empatin och känslan av delaktighet – allt det som bygger social tillit. Folkrörelsemodellen, där varje medlem har en röst, fungerar som en demokratiskola som lär oss ansvar och inflytande i praktiken.

Kopplingen mellan tillit och demokrati är djup. Tillit gör att vi vågar delta, tror att andra gör sin del och litar på att samhället fungerar rättvist. När tilliten urholkas försvagas demokratin. Men när människor möts, deltar och tar ansvar stärks både demokratin och tilliten – den osynliga kraft som håller Norden samman och gör oss rustade att möta framtiden tillsammans.

Tillit byggs inte genom ord, utan genom handling. Föreningen Nordens övertygelse är att möten, dialoger och samarbete över gränser är avgörande för att tilliten ska växa. Föreningen har i över hundra år arbetat för att skapa samhörighet mellan människor. Ett exempel är arbetsmarknadsprogrammet *Nordjobb* som ger unga möjligheten att säsongsarbeta och leva i ett annat nordiskt land. Nordjobb är en konkret manifestation av tillit – arbetsgivare som öppnar sina dörrar, unga som vågar resa bort och möta det okända, och lokalsamhällen som välkomnar nya ansikten. Nordjobbaren Sylvester Fogedgaard Jønsson uttrycker det i *Nordperspektiv* så här: ”Egentligen bygger hela Nordjobb på tillit. Arbetsgivare visar stor tillit genom att välkomna unga människor från hela Norden. De litar på att vi kan ta ansvar, bidra på jobbet och bli en del av lokalsamhället. Och samtidigt öppnar lokalsamhället sina dörrar för oss. För oss unga krävs det också tillit för att våga resa långt bort, möta en ny kultur och komma in i en vardag där du inte redan känner någon”.

Föreningen Norden arbetar också med dialoger och workshops om tillit, där människor med olika erfarenheter möts för att utforska tillitens roll i vardagen och i samhället. Genom öppna samtal, ofta mellan personer som aldrig tidigare träffats, växer förståelse, respekt och nyfikenhet. Som deltagaren Sumbo Temo uttrycker i *Nordperspektiv*: ”Bara att prata med främlingar om tillit fick mig att känna mer tillit till andra.” I dessa möten synliggörs något som är lätt att ta för givet – att tillit inte är något vi har, utan något vi bygger tillsammans. Att bygga tillit är ett långsiktigt arbete som kräver uthållighet och övertygelse.

I oroliga tider sätts tilliten på prov och då behöver vi stå samman mer än någonsin. Därför är det glädjande att våra högsta beslutsfattare i Norden nu talar med allt större övertygelse om både sammanhållning och tillitens betydelse för vår region. Allt fler initiativ har de senaste åren tagits för att närma oss varandra. Medlemskap i Nato och närmare försvarssamarbete är exempel på hur samarbetet byggs i praktiken. Men det är viktigt att komma ihåg betydelsen av sammanhållning och samhörighet också mellan människor. Sammanhållning på politisk nivå är inte tillräckligt. Initiativ behövs för att människor också ska känna samhörighet och sammanhållning och att vi tillsammans ska bygga resiliens över gränserna i Norden. Här är det avgörande att människor möts, samtalar och samarbetar över gränser och över tid, något som civilsamhället hela tiden arbetar för.

Efter andra världskriget tog Föreningen Norden initiativet till vänorterna. Det formade generationer och lade grunden för den nära samverkan mellan människor och kommuner som vi ser i Norden i dag. Om vi menar allvar med att stå samman också framåt behöver vi skapa nästa gemensamma satsning, där människor möts och bygger nya former av samarbete. Det är så vi tryggar tillit och samhörighet för kommande generationer.

Föreningen Norden är redo att fortsätta driva arbetet för tillit, demokrati, öppenhet och trygghet i hela Norden. Nu vill vi utveckla nästa stora gemensamma krafttag för att stärka samhörigheten över gränserna. Jag hoppas att du vill vara en del av den resan.

Josefin Carlring

Not

Nordperspektiv 2025/2026 finns att läsa på www.norden.se.

KRÖNIKA OM NORDISKT SAMARBETE

SLUTA TVIVLA PÅ NYTTAN, KAREN & CO

Johan Strang.

Foto: Veikko Somerpuro.

Johan Strang är krönikör i *NT* och professor vid CENS – Centrum för Norden-studier, Helsingfors universitet.

Då Nordiska rådet för snart 25 år sedan firade sitt första halvsekel fick jubileumsboken namnet *Femti år. Nordisk råd 1952-2002. Til nordisk nytte?* Det avslutande frågetecknet i titeln speglade att boken publicerades under en tid då många såg på Norden med skeptiska ögon. Idag är mycket annorlunda, men självförtroendet

inom Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet är på samma stadigt låga nivå.

Det är en väldigt tudelad bild man får av det nordiska samarbetet idag. Å ena sidan läser vi så gott som dagligen nyheter om hur nära de nordiska länderna står varandra. Medan Brexit och Trump fått oss att inse betydelsen av en gemensam konstruktiv nordisk EU-politik, så samlade Putins anfall på Ukraina oss alla i Nato. Sedan i början av december ligger hela Norden under samma arktiska försvarsledningscentrum i Norfolk, där Danmark, Finland och Sverige slagit följe med, Island, Norge, Färöarna och Grönland. Samarbetet inom försvarspolitikerna ser inga gränser.

Å andra sidan känns det som att samarbetet inom Nordiska rådet och i synnerhet Nordiska ministerrådet stampar på stället. Processen med att stärka Helsingforsavtalet verkar ha runnit ut i sanden och förvandlats till en fråga om Färöarnas och Grönlands ställning. Målsättningen om att bli världens mest hållbara och integrerade region 2030 känns alltmera avlägsen då man inte ens kommer till skott i en så elementär sak som att erkänna varandras elektroniska identifikationssystem (Bank-ID).

Grundorsaken till denna paradoxala bild är naturligtvis att nytändningen sker inom utrikes- och säkerhetspolitiken som av historiska skäl står utanför Nordiska ministerrådets mandat. Men jag undrar ändå om det inte också är så, att det officiella nordiska samarbetet begränsar sig självt genom att ständigt fråga efter den nordiska nyttan? Det bidrar till osäkerhet, kortsiktighet och en alltför låg ambitionsnivå.

Med tanke på hur central plats begreppet ”nordisk nytta” fått i det officiella nordiska samarbetets självbild är det förvånande att det inte varit föremål för en djupare diskussion. Alla svär på den nordiska nyttans namn, men ingen funderar över vad den egentligen innebär.

För ett par år sedan bad Nordiska ministerrådet oss på CENS – Centrum för Norden-studier att göra en utredning för att reda ut den nordiska nyttans historia, hur termen används i ministerrådets olika grenar, samt att komma med några rekommendationer för hur man kunde göra begreppet till ett mera tydligt verktyg för samarbetet. Rapporten som redigerades av Frederik Forrai Ørskov fick namnet *Nordic Added Value in Inter-ministerial Nordic Co-operation – Past and Present Perspectives* (TemaNord 2024:529) och finns att ladda ner på Nordiska ministerrådets hemsidor.

Begreppet ”nordisk nytta” föddes i mitten av 1990-talet då det nordiska samarbetet led av en kraftig legitimitetskris. Under kalla kriget hade det visserligen varit omöjligt att samarbeta om säkerhetspolitik, men de centrifugala krafter som drog länderna åt olika håll hade den positiva effekten att de flesta insåg vikten av att stärka den nordiska samhörigheten på de områden där det bara var möjligt. Den nordiska gemenskapen var viktig för alla nordiska länder, om än på olika sätt.

När denna speciella konstellation upplöstes började många ifrågasätta den nordiska identiteten och det nordiska samarbetets legitimitet. Vad skulle vi med Norden till, nu då allt handlade om Europa? Finland och Sverige slog följe med Danmark i EU, medan Norge och Island nöjde sig med EES. Hade Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet längre någon uppgift? Det hjälpte heller inte att Ingvar Carlssons svenska regering, som del av ett större sparprogram i kölvattnet efter den ekonomiska krisen, krävde nedskärningar i den nordiska budgeten.

Det var i detta sammanhang som begreppet ”nordisk nytta” lanserades som ett försök att legitimera det nordiska samarbetet. Redan i februari 1995, på de första sessionerna efter Finlands och Sveriges EU-medlemskap, ritade en arbetsgrupp bestående av både parlamentariker och ministrar upp nya riktlinjer för det nordiska samarbetet i rapporten *Nordiskt samarbete i en ny tid*. Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet skulle öppna upp för både europeiska frågor och närområdesfrågor (Baltikum). Då det gällde det inomnordiska samarbetet skulle den nordiska nyttan bli den ledande principen.

Arbetsgruppen definierade nordisk nytta som aktiviteter (1) där konkreta positiva effekter kunde nås genom nordiskt samarbete, (2) som manifesterade och utvecklade den nordiska gemenskapen och (3) ökade nordisk kompetens och konkurrenskraft. Tanken var att legitimera det nordiska samarbetet, men ”den nordiska nyttan” förvandlades snabbt till ett verktyg för att identifiera allt som var onyttigt och kunde skäras bort. Grundtanken var att man skulle samarbeta bara om sådant som inte kunde skötas bättre och mera effektivt på nationellt eller europeiskt plan.

Det var också på detta vis som begreppet operationaliserades då man redan samma år (1995) tillsatte en ny arbetsgrupp som utvärderade Nordiska ministerrådets verksamhet i grunden. I rapporten *Nordisk nytte* gick en grupp konsulter

och tjänstemän från bland annat de nordiska finansministerierna igenom alla 40 nordiska institutioner och rankade dem efter hur mycket nordisk nytta de producerade. Resultatet var att man stängde 13 institutioner och slog samman andra till större enheter.

I efterhand är det lätt att se hur begreppet ”nordisk nytta” var knutet till 1990-talets nyliberala politiska vindar där mätbarhet och marknadsprinciper styrde tänkandet. Den offentliga sektorn skulle bli mera effektiv och resultatsstyrd i enlighet med det som på engelska kallades *New Public Management*. Den ”nordiska nyttan” översattes snart till engelska som ”Nordic added value” vilket i retur ledde till att man också inom det nordiska samarbetet började tala om ”nordiskt mervärde”. Målsättningen var att systematiskt övergå från fasta institutioner till projektbeviljningar över vilka politikerna skulle ha bättre kontroll.

Men trots denna krassa bakgrund som åtstramnings- och nedskärningsverktyg började begreppet ”nordisk nytta” snart leva sitt eget liv som ledstjärna inom Nordiska ministerrådet och dess olika institutioner. Speciellt under Dagfinn Høybråten's tid som generalsekreterare för Nordiska ministerrådet 2013–2019 fick den nordiska nyttan en central plats som internt rättesnöre för verksamheten och som kriterium då man evaluerade projektansökningar. Inom det nordiska forskningssamarbetet NordForsk har man ägnat mycket möda och stort besvär åt att definiera och operationalisera begreppet ”nordisk nytta” som beviljningskriterium vid olika utlysningar.

Under senare år har den nordiska nyttan utmanats av Nordiska ministerrådets Vision 2030 om att bli världens mest hållbara och integrerade region. Exakt hur nyttan och visionen hänger samman med varandra verkade ingen riktigt ha tänkt på, men idag framstår det inte som speciellt sannolikt att man uppnår målsättningarna.

Det är naturligtvis viktigt att de nordiska länderna samarbetar i klimatfrågan, men det är ändå ett mysterium hur man tänkte sig att en samarbetsorganisation med så begränsade resurser skulle göra någon verklig skillnad då det gäller den nordiska regionens enorma klimatavtryck. Istället var det som att målsättningen blev att göra Nordiska ministerrådet självt till världens mest hållbara organisation, vilket kanske inte alltid är så ändamålsenligt då verksamheten handlar om att föra samman aktörer från fem (eller åtta) förhållandevis glest befolkade och utspridda länder.

Då det gäller integrationen har framstegen också varit marginella. Enligt bland annat den bilaterala barometer som Hanaholmen och Kulturfonden för Sverige och Finland nyligen kommit ut med så verkar det fortfarande som att det inomnordiska handels- och kulturutbytet liksom också pendlingen och migrationen fortfarande ligger på en mycket anspråkslös nivå om man jämför med exempelvis Tyskland och dess grannländer.

Då CENS forskare kom med sin utvärdering av begreppet nordiskt nytta pekade man på en grundläggande dubbelhet i begreppet: å ena sidan är det ett begrepp som ska legitimera det nordiska samarbetet i politikernas och skattebetalares ögon, men å andra sidan fungerar det också som en inre drivande princip och i vissa fall måttstock för de olika verksamheterna inom Nordiska ministerrådet. Det är mycket begärt av samma begrepp.

Bland rapportens slutsatser och rekommendationer fanns många goda idéer, som att försöka erkänna nyttan av det mera långsiktiga och identitetsskapande nordiska samarbetet, att ingå i dialog med andra aktörer inom nordiskt samarbete om hur man legitimerar samarbetet, samt att bredda perspektivet för att fråga sig vad man kan lära av regionalt samarbete på annat håll.

Dessvärre vågade våra forskare inte dra den enda rimliga och mest radikala slutsatsen om att det skulle vara allra bäst om generalsekreterare Karen Elleman och hela Nordiska ministerrådet en gång för alla kvittade sig med begreppet "nordisk nytta". Att konstant oroas för nyttan med det nordiska samarbetet skapar en osäkerhet som varken gagnar den mätbara nordiska integrationen eller den mera abstrakta känslan av släktskap och ödesgemenskap som utgör kärnan i den nordiska gemenskapen.

Det dåliga självförtroendet tar sig bland annat uttryck i hur man tvångsmässigt gör sitt bästa för att låtsas hålla på med säkerhetspolitik. På Nordiska rådets sessioner tidigare i höst handlade generaldebatten och de flesta massmedierubriker uteslutande om utrikes- och försvarspolitik. Och Nordiska ministerrådet gör sitt bästa för att surfa på säkerhetsvågen genom att ideligen prata om beredskap, blåljussamarbete och resiliens. Viktiga saker, men det nordiska samarbetet och den nordiska gemenskapen är så mycket mer.

Istället för att snöa in på de saker som skapar rubriker just nu, borde man försöka utnyttja det säkerhetspolitiska läget för att ta avgörande kliv framåt i det nordiska samarbetet och integrationen inom andra områden.

Nu om någonsin borde det stå klart för alla hur viktig den nordiska gemenskapen är. Den kan inte upprätthållas om man kortsiktigt funderar på om den ena eller andra delen av verksamheten verkligen inte kunde skötas bättre på nationellt eller europeiskt plan. Samnordiska institutioner är fundamentala för att skapa djuplodande kontakter på tvärs av gränserna. Myndigheter, experter, forskare och konstnärer måste stå i kontinuerlig och naturlig kontakt med varandra. Sådant är svårt att upprätthålla med sporadiska projektmedel.

Begreppet nordisk nytta har sina rötter i en tid då många ifrågasatte det nordiska samarbetets framtid och legitimitet. Det var ingen tillfällighet att Nordiska rådets 50-års jubileumsbok satte frågetecken kring nyttan. Kapitlet som handlade om perioden efter 1994 hette dessutom uttryckligen "Tvivel om nyttan".

Jag tror inte det är någon som tvivlar länge.

Johan Strang

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

DEN NORDISKA FÖRTJÄNSTMEDALJEN 2025

till Britt Bohlin, fd. direktör Nordiska rådet

På Sveriges ambassad i Köpenhamn fick Britt Bohlin den 3 november 2025 motta Jacob Letterstedts Nordiska förtjänstmedalj.

- Jag är tacksam för att jag får leva i en nordisk famn, sade en stolt medaljmottagare.

Hans Wallmark är Sveriges ambassadör i Köpenhamn. Den danska huvudstaden har han tidigare besökt många gånger i en annan roll, som politiker (Moderaterna) och som president för Nordiska rådet.

Och i den rollen mötte han Britt Bohlin många gånger. Hon var då direktör för Nordiska rådet, med säte i Köpenhamn. Ett uppdrag hon fick efter en karriär som riksdagsledamot (Socialdemokraterna) och landshövding i Jämtland.

Engagemanget för det nordiska förenar dem fortfarande. När Hans Wallmark fick veta att Britt Bohlin skulle få förtjänstmedaljen såg han ambassaden som en ypperlig plats för medaljutdelningen och ett passande tillfälle att i samband med utdelningen ordna en eftermiddag på temat "Ett starkt och synligt Norden", i samarbete med Letterstedtska föreningen.

Arrangemanget anordnades strax efter Nordiska rådets session i Stockholm. Bland 40-talet deltagare på ambassaden hade en del knappt hunnit pusta ut efter intensiva dagar i Stockholm, Nordiska rådets nuvarande direktör exempelvis, Kristina Háfoss.

Den tidigare rådsdirektören Britt Bohlin, kom däremot från hemmet i Dalsland, nära norska gränsen. En bra plats att bo för en person som belönas för sitt nordiska engagemang. I motiveringen för förtjänstmedaljen står det:

"Britt Bohlin har i sina roller som landshövding, riksdagspolitiker och direktör för Nordiska rådet, haft ett nordiskt perspektiv i sitt politiska arbete inklusive gränshinderfrågor på lokal, nationell och nordisk nivå. Hon har med engagemang, kunnande och konkret arbete verkat med fokus på att stärka och synliggöra nordiskt samarbete."

2025 är 45:e året som förtjänstmedaljen delats ut. En av de tidigare mottagarna var också på plats på ambassaden. Bertel Haarder som fick förtjänstmedaljen 2013, och vars nordiska engagemang på intet sätt verkar ha mattats av med åren. Han tillhör politiskt det konservativt-liberala Venstre, och presenterades av Hans Wallmark som "en synnerligen kär vän från Nordiska rådet".

På ett lika hjärtligt sätt presenterades Letterstedtska föreningens ordförande, Björn von Sydow, tidigare talman och försvarsminister (Socialdemokraterna).

Hans Wallmark kallade Björn von Sydow "en varm vän" och tackade honom för arbetet som ordförande i försvarberedningen, en post som Wallmark tog över efter Björn von Sydow.

Den nordiska eftermiddagen på ambassaden inleddes med ett samtal med de nordiska vännerna Hans Wallmark, Björn von Sydow, Bertel Haarder och dagens huvudperson Britt Bohlin.

Rubriken för samtalet var "Driver omvärlden fram ett kraftfullare Norden?". En fråga som panelen både svarade ja och nej på. Omvärlden i form av Rysslands illegala annektering i Ukraina har fört länderna närmare varandra i försvarssamarbete. Donald Trumps agerande, inte minst i NATO, har gjort att länderna bör lita mer till varandra.

- NATO är en stor stark björn, men med USA har det blivit något annat. Vi behöver kunna lita på oss själva utan att fråga USA och NATO om råd och hjälp i varje ögonblick. Vi har resurser, möjligheter och en organisation. Vi kan göra det utan att stänga ute någon annan, sade Britt Bohlin.

Bertel Haarder anser att både agerandet från den ryske ledaren och från den amerikanske bör mynna ut i ett djupare nordiskt samarbete.

- Det var ju Putin som fick de nordiska länderna att samlas i NATO, och jag har en dröm om att ta tillfället i akt, med tanke på Donald Trumps agerande, att samlas ännu mer i EU. Det skulle vara riktigt förnuftigt och det är ju den bästa garantin för Grönland.

Hur USA kommer att agera när det gäller Grönland går inte att förutspå med säkerhet, enligt Björn von Sydow.

- Putin lade ju ett halvår före angreppet mot Ukraina fram en doktrin som pekade på att fortfarande gäller den ryska imperiala nostalgien, främst riktat mot Ukraina och Belarus, som ju är helt inkorporerat med den ryska statsledningen.

- Trump är ju motsatsen till Putin, på det sättet att han inte är förutsägbar.

Britt Bohlin. Foto: Louise Hertzberg.

Från vänster Hans Wallmark, Britt Bohlin, Björn von Sydow och Bertel Haarder. Foto: Andreas Ivansson.

Det finns ingen motsvarighet till den genomarbetade doktrin som Putin har, sade Björn von Sydow.

I denna osäkra värld, kan man då lita på varandra i Norden? Nja, inte alltid, vi måste samarbeta bättre, var det unisona svaret.

Pandemin är en stor svart plump i det nordiska samarbetsprotokollet, med dess stängda gränser. Björn von Sydow menar att det inte har kunnat påvisas några medicinska skäl för att stränga gränserna mellan de nordiska länderna. Tvärtom var ledande smittskyddsläkare överens, åtminstone den finländska, norska och svenska, om att det inte fanns anledning att stänga gränserna av medicinska skäl.

- Det fanns här ett element av att politiker ville använda den konstitutionella makten trots avrådanden från läkarna. Vi måste ha ett inbyggt förhållningssätt att vi inte kan hantera våra chefsrådgivare på det sättet.

Britt Bohlin såg på nära håll följderna av dessa beslut. Beslutet slog hårt mot personer som bodde i ett nordiskt land och jobbade i ett annat. Det påverkade också arbetet i Nordiska rådet. Istället för att träffas satt man hemma och interagerade via dataskärmar.

- Det i kombination med stängda gränser. Det var en riktig down period för det nordiska samarbetet, sade Britt Bohlin.

Innan dess hade flyktingkrisen kring 2015 stört det nordiska samarbetet.

Hur ska man då stå rustade i framtiden i det nordiska samarbetet? Björn von Sydow lyfte fram ett förslag av Bertel Haarder och Jan-Erik Enestam som har presenterats i *Nordisk Tidskrift*. De vill överge konsensus och ersätta det med två principer: 1. Inget land kan påtvingas att betala för eller delta i beslut som man motsätter sig. 2. Inget land kan hindra de övriga länderna från att gå vidare med något som de kan enas om och som de kan betala själv.

- Detta är bland det viktigaste som har skrivits om det nordiska samarbetets institutionella situation, som ju bygger på att varje land har veto, vilket har gjort det nordiska samarbetet ganska svagt egentligen.

Det sade Björn von Sydow innan panelsamtalet övergick i medaljutdelning för Britt Bohlin. Men i sitt tacktal kom Britt Bohlin in på samma sak, betydelsen av fungerande institutioner.

Något som även hennes favoritfilosof Immanuel Kant betonat som grund för en hållbar fred.

- Immanuel Kant levde samtidigt med vår kära Jacob Letterstedt. Kant skrev boken *Om den eviga freden*. Det kräver några sidor som ni förstår. Men i korthet talade han om tre faktorer, institutioner som stabiliserar, ömsesidiga beroenden, och att det ska vara demokrati.

- Men jag skulle vilja påstå att det behövs en sak till som han inte tänkte på då, men det var ju så länge sedan. Det är tilliten.

Tilliten exempelvis i form av Finlands president, Norges statsminister och Sveriges statsminister tillsammans i den danska statsministerns kök en söndagskväll.

- Det var en sån där bild av tillit på riktigt, mellan de nordiska länderna. Jag är så tacksam för att jag får leva i en så nordisk famn som det där ger uttryck för. Jag älskar det nordiska samarbetet. Det fanns inte någonstans som man kunde känna sig så hemma som där. Det kom människor från hela Norden, och efter en vecka så var vi nordister och likadana allihop. Det var helt fantastiskt.

- Men jag är också väldigt tacksam för att få denna, den finaste av medaljer. Så ödmjukt så jobbar jag mig vidare mot ett än mer integrerat och sammanhållet Norden och jag gör det bland annat som ordförande för Trafikverket i Sverige. Vi bygger järnvägar och vägar. Och det duger inte att bygga en järnväg som stannar vid gränsen. Vi måste ha samarbete så att den fortsätter över på andra sidan och det är det vi håller på med, avslutade Britt Bohlin.

Louise Hertzberg

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN
DEN NORDISKA FÖRTJÄNSTMEDALJEN 2025

SNABBSPÅR OCH LÅNGSAMSPÅR

Samtal med Britt Bohlin

Intresset för människor har gått som en röd tråd genom livet för Britt Bohlin, från de tidiga arbetsåren inom mentalvården till alla de politiska uppdrag hon haft. Hon har verkat inom politiken såväl lokalt och nationellt som nordiskt, och alltid haft med ett nordiskt perspektiv.

I samtal med Lena Wiklund, NT:s huvudredaktör, berättar Britt Bohlin om engagemanget för politiken och Norden. Varför är det viktigt idag med nordiskt samarbete? Hur bör vägen framåt se ut?

Britt Bohlin är född 1956 och uppvuxen i den lilla byn Teåker i Dalsland nära norska gränsen. Efter många år på andra håll har hon återvänt till den lilla byn där alla känner alla. Britt Bohlin bor i huset där hennes lekkamrat bodde när de var små, närmaste grannhus var hennes mormors och lite längre ner på gatan finns föräldrahemmet. Platsen har drag av Astrid Lindgrens Bullerbyn, trygg och lugn och med ett synsätt att alla barn är allas barn.

Britt Bohlin växte upp som äldst i en skara av fyra syskon. Det fanns ingen barnomsorg på den tiden, men mormor fanns till hands när det behövdes. Skolgången började i byns lilla skola, sedan fick man flytta allt längre bort ju högre upp i skolåren man kom. Britt Bohlins mor började arbeta i vården när barnen blev större. Hennes far var byggnadsarbetare, och startade så småningom ett eget byggföretag. När mormor fick pension kallades den Erlander-pengen. Då fick syskonen en krona att köpa sötsaker för. Familjen var arbetarklass i ordets rätta bemärkelse.

Mentalskötare

Efter grundskolan bestämde sig Britt Bohlin för att bli mentalskötare och studerade på Vårdlinjen vid Brunnsviks folkhögskola. Att arbeta med människor var självklart. När hon på utbildningen fick välja mellan att inrikta sig på somatiska sjukdomar eller att arbeta med människor som mår dåligt inombords, så valde hon det senare. På mentalsjukhuset i Vänersborg gjorde hon praktik och blev så småningom erbjuden en tjänst. Hon tyckte inte att patienterna fick en människovärdig behandling, mest förvaring och stark medicinering. På sjukhuset fick hon vara med om en av de värsta upplevelser hon haft i livet.

Där fanns en kvinna i 50-årsåldern som kommit till Sverige med de Vita bussarna. Hon var lärare och hade familj. I sviterna av klimakteriet utbröt hos henne en svår psykisk sjukdom som drev henne in i självmordstankar. Hon hölls på låst avdelning och Britt Bohlin brukade prata med kvinnan då hon gick kvällspasset. En novemberkväll rymde kvinnan och tog sig ner till älven. Personalen rusade efter och drog upp henne ur vattnet. Hon levde då fortfarande men omkom senare på sjukhuset.

– Efter det slutade jag på det arbetet. Jag var bara 19 år och tyckte inte att jag var livserfaren nog att möta så svåra situationer.

Britt Bohlin började i stället på ett hem för förståndshandikappade som det hette på den tiden, i Dals Rostock. Det blev en period som skulle påverka hela hennes liv.

– Det var en annan tid än idag och med en annan syn. Föräldrar fick rådet att lämna bort dessa barn.

På hemmet försökte man skapa ett så normalt och gott liv som möjligt för de boende. De bodde i röda små stugor vid en liten tjärn och man ordnade bussresor och semestrar. Många hade multihandikapp, en del var ute i arbetslivet och andra i dagverksamhet. Inställningen var att alla är olika men har lika värde. Det spelar ingen roll hur man ser ut eller pratar.

– Det gav en bra grund för förståelsen för vad som präglar ett gott samhälle.

Men så kom politikerna och sa att hemmet hade för mycket personal och var för dyrt. Och när de inte lyssnade på personal och boende, bestämde sig Britt Bohlin och kollegorna för att själva bli politiker, så de bildade en socialdemokratisk förening.

– En månad senare var vi 163 medlemmar och nominerade kandidater till både landsting och kommun. Så började mitt politiska arbete.

Riksdagsledamot

Britt Bohlin valdes in i riksdagen för Socialdemokraterna 1988. Det skulle bli 20 år med många uppdrag: ledamot och vice ordförande i försvarsutskottet, ledamot i Krigsdelegationen och utrikesnämnden, gruppledare för Socialdemokraternas riksdagsgrupp samt ordförande i riksdagens valberedning.

Britt Bohlin tycker att hon fick ett mycket välkomnande och vänligt mottagande när hon kom in i riksdagen. Helst ville hon, som många andra, komma till arbetsmarknadsutskottet eftersom hon hade arbetat fackligt. Men det blev försvarsutskottet, och då var det bara att acceptera. Riksdagsgruppens valberedning har ett pussel att lägga när man ska tilldela uppdrag, och har att ta hänsyn till fördelning på kvinnor och män, olika regioner i landet med mera.

Men Britt Bohlin blev snabbt engagerad i försvarsfrågorna. Det var en tid då muren föll, det var inbördeskrig i forna Jugoslavien, och Sverige gjorde många reformer inom försvarsmakten som var stor och utrustningsmässigt föråldrad. Man lade ner förband och kunde istället beställa ny materiel till samtliga försvarsgrenar som till exempel planet JAS 39 Gripen.

– Det var inte populärt och effekterna dröjde. Så det tog tid innan förändringarna accepterades, men idag är nog många nöjda med resultatet. Jag fick ansvar för försvarsindustrin och flygvapnet. Jag tillbringade mycket tid på våra flottiljer och i våra försvarsindustriföretag. Det var intressant och jag tror att jag är den enda civilist i världen som flugit alla svenska spetsiga stridsflygplan i baksits: Lansen, Draken, Viggen och Gripen. Det är några av de mest spännande och roligaste händelserna i mitt politiska liv.

Att vara gruppledare var svårare. Det var mycket att samla ihop och att hålla god stämning i gruppen även om det ibland behövdes fattas svåra beslut. Det kunde handla om nödvändiga överenskommelser med andra partier som man inte alls vill göra. Det kunde vara besparingar som behövdes för att det inte fanns någon annan väg.

– I spända lägen gällde det att alla i gruppen fick komma till tals och bli lyssnade till. Man måste ta ansvar även när det inte är lätt.

De frågor som ligger Britt Bohlin varmast om hjärtat är de som rör Dalsland. I riksdagen skrev hon fler motioner än hon kan minnas, till exempel om vägar, Högskolan Väst, och också med andra partiets representanter från samma landskap. En sak minns hon särskilt. I stället för att försöka få statsråd att besöka Dalsland, ett mindre och lite bortglömt landskap mellan Selma Lagerlöfs Värmland och Evert Taubes Bohuslän, så ordnade man ett evenemang i riksdagens sammanbindningsbana. Talmannen, statsministern och näringsministern talade.

– Det lyfte fram Dalsland och satte det på kartan för många som kanske inte kände till landskapet så mycket tidigare.

Vilka drag i din personlighet kommer särskilt till sin rätt i politiskt arbete?

– Jag är öppen och nyfiken, har inga ideologiska skyggglappar utan är intresserad av alla åsikter. Sedan tycker jag om människor. Jag behöver ha människor omkring mig att arbeta med, jag skulle inte trivas ensam bakom ett skrivbord. Jag tror att jag är lätt att samarbeta med, och jag har oftast gott humör.

Hur skulle du beskriva din profil som politiker?

– Utifrån min nyfikenhet så är jag noga med att vara påläst och sätta mig in i saker. Sedan är jag energisk. Jag har varit enda socialdemokraten från Dalsland i riksdagen, jag var ordförande för partidistriktet här hemma, och jag har haft många andra partipolitiska uppdrag. Man behöver också vara bra på att förankra, man kan inte vara solitär i det politiska arbetet.

Hur stor roll spelar personkemin i utskottsarbetet?

– Väldigt stor. Och det är sällan problematiskt. Alla som kommer in i riksdagen har samma goda vilja att göra något bra för Sverige. Alla respekterar varandra för att man är vald av folket, ingen är mer vald än någon annan. Alla svarar gemensamt för att det blir en god anda. Man skriver också motioner

över partigränser och kan umgås, till exempel genom att ha en liten julfest för ledamöter från samma distrikt.

Under Britt Bohlins 20 år i riksdagen skedde succesivt förändringar. Bland annat en reformering av riksdagsarbetet som leddes av dåvarande talman Björn von Sydow, med sikte på mer öppenhet och mindre högtidlighet. En uppskattad sak var också att han som talman var öppen och tillgänglig. Han började till exempel äta lunch vid de olika partiborden i matsalen.

Det var också förändringar av tekniskt och praktiskt slag. Ledamöterna fick datorer och sedan internet. När Britt Bohlin började som ledamot bodde riksdagsledamöterna på sina arbetsrum. När bäddsoffan slogs igen på morgonen så startade arbetsdagen. Ett exempel på att ledamöterna inte har någon rangordning är tidigare försvarsminister Peter Hultqvist som kom från att ha varit kommunalråd, "Borlänges starke man". Han fick inte plats i attraktiva näringsutskottet utan i utbildningsutskottet, och dessutom som ny fick han ett väldigt litet rum.

– Han sa inte ett ord utan gick in på rummet och skrev ett anförande. Så är andan i riksdagen, det spelar ingen roll vem man är eller var man kommer ifrån, alla är lika valda och lika värda. Det är mycket fint. Så är det inte i alla parlament.

Landshövding

2008 fick Britt Bohlin erbjudande om att bli landshövding i Jämtlands län. En stor skillnad jämfört med riksdagsarbetet var att arbetet var mycket mer "hands on". Första dagen på arbetet, efter att hon blivit visad runt och fått hälsa på alla, berättade sekreteraren att nästa dag var det Björnmöte klockan 10 med Britt Bohlin som ordförande.

– Jag sa lugnt och bestämt att jag inte ville möta någon björn i morgon. Men det var Viltdelegationen som skulle besluta om tilldelning och om hur många björnar som skulle få skjutas det året. Okända frågor för min del men man lärde sig.

Två viktiga erfarenheter framträder från tiden i Jämtland. Den första rörde samefrågor.

– I riksdagen hade jag varit naiv och överlåtitt samefrågorna till ledamöter från de norra länen. Nu när jag kom till Jämtland förstod jag att jag därmed gett frågorna till dem som ofta var en part i olika konflikter, markfrågor med mera. Samerna är en ursprungsbefolkning med särskilda rättigheter och krav, inte en besvärlig grupp som vill stoppa vägar och liknande. Jag vinnlade mig om att bygga bra relationer med alla våra samebyar. Det blev en annorlunda resa i Sverige, både mentalt och kunskapsmässigt.

Den andra viktiga erfarenheten handlade om gränsregionen Sverige-Norge. Framför allt när det gällde infrastruktur mellan Sundsvall och Trondheim.

– Där hade vi mycket kontakt över gränsen och jag var med på möten i frågan i Stortinget. Det var nordiskt samarbete på riktigt.

Direktör för Nordiska rådet

Britt Bolins grund för nordiskt engagemang började tidigt. Förutom att hon är uppväxt och har bott vid norska gränsen och har norska släktingar, är hon lika insatt i svensk som norsk politik. Engagemanget i socialdemokratiska ungdomsförbundet innebar kontakt med det motsvarande norska, och det partipolitiska arbetet har en gränsöverskridande struktur. I arbetet i försvarsutskottet var det samröre med föreningen Folk och Försvar som hade många aktiviteter av nordisk karaktär.

2014 tillträdde du posten som Nordiska rådets direktör. Hur resonerade du när du tackade ja till uppdraget?

– Nordiska rådets svenska delegation ville gärna att jag skulle söka så jag hade starkt stöd därifrån. Mitt uppdrag som landshövding led mot sitt slut så tidsmässigt fungerade det också bra. Avgörande för mitt beslut var ett möte med dåvarande presidenten i Nordiska rådet, Marit Nybakk från Norge. Vi träffades på SAS Hotel i Trondheim och ytterligare några representanter från presidiet var med. Vi hade så mycket att tala om, och jag tänkte att ”det här blir bra”.

Nordiska rådets sekretariat i Köpenhamn har cirka 20 medarbetare. Uppdraget är att möjliggöra för Nordiska rådets politiker att göra ett bra arbete. Man har regelbundna möten med de nationella delegationssekretariaten i länderna. För Britt Bohlin skulle det bli en utmaning att skifta från politiker till rollen som tjänsteman.

Det årliga ”toppmötet”, Nordiska rådets session, äger rum runt om i de nordiska ländernas parlament. Vårens möten är inte lika omfattande och kan därför ske i Färöarna, Grönland och Åland. Rådet har gästade dem alla. Strax före pandemin vågade man sig på att åka till Grönland. En del medlemmar knorrade och sa att det var dyrt - och tänk om man blir insnöad och inte kommer hem på tre veckor...

– Med det blev en fantastisk session. Och medborgarna i Nuuk visste alla vad som pågick, var glada och hälsade på gatan. Det skulle aldrig hända i Stockholm.

Två politiska händelser sticker ut som provningar under Britt Bohlins tid som direktör 2014- 2021. Den första var Corona (Covid-pandemin) där länderna bara stängde gränser, utan kommunikation. Det blev mycket bekymmer i Öresundsregionen och människor i till exempel Värmland kunde inte åka till arbetet i Norge och fick då varken lön eller a-kassa. För Nordiska rådet blev de digitala mötena komplicerade med ett 20-tal små rutor på skärmen och tolkning till fyra språk. Parlamentariker som var vana att kunna ringa it-avdelningen så fort det krånglade satt nu hemma vid köksbordet, kanske med turen att ha ett tekniskt kunnigt barnbarn i närheten.

– Det var ingen nytta med att stänga, bara symbolpolitik. Men vår inställning var att demokrati och politik måste fungera. Annars blir det en böld som man får ta hand om efteråt.

Den andra prövningen var flyktingkrisen som splittrade de nordiska länderna. Det var uppenbart att länderna tyckte olika. Sverige tog emot många flyktingar och de andra nordiska länderna visade skepsis.

– Tydligt blev det när Sveriges statsminister Fredrik Reinfeldt 2014 sa inför en befarad flyktingström ”öppna era hjärtan”. När sedan Stefan Löfven kom till makten fick han på Nordiska rådets session 87 inlägg på temat hur Sverige kunde ta emot så många flyktingar. Det var sådant som gjorde ont.

Vilka företrädare har inspirerat dig?

– Den danske politikern Bertel Haarder som är som en symbol för nordiskt samarbete, bara genom sin uppenbarelse. Han har alltid, alltid det nordiska i bakhuvudet, vilket ämne det än är så kommer han in på det nordiska. Som ett exempel initierade han den politiska mötesplatsen Folkemødet på Bornholm, en slags efterföljare till Almedalen på Gotland. Folkemødet är mindre, mer gemytligt.

– Benny Marcel som tillträdde ungefär samtidigt som jag var direktör för Kulturfonden, också dalslännings. Vi slog våra (o)kloka huvuden ihop, men det kanske bara blev värre...(skratt).

– Den finländske politikern Jan-Erik Enestam ser jag också upp till. Han är klok och har alltid goda tankar om utvecklingen av det nordiska samarbetet.

– Sedan har jag alltid sett upp till starka kvinnliga politiker. Som tidigare nordiska statsministrar: danska Helle Thorning-Schmidt, finska Sanna Marin och norska Gro Harlem Brundtland.

Varför är det viktigt att Nordiska rådet finns idag?

– Idag har vi strukturer så det räcker och blir över, Norden, EU, NATO med flera. Det som är unikt med Norden är tilliten. Särskilt i dåliga tider som vi har nu med oro i världen. Man kan inte avtala om allt. Det nordiska samarbetet är en klippa och stadig kraft att räkna med.

Vilka är de största utmaningarna för Norden och det nordiska samarbetet?

– I det nordiska systemet finns en inbyggd tröghet på gott och ont. Den är inte alltid ändamålsenlig när det behövs snabba tag. Därför bör man införa en uppdelning med snabbspår och långsamspår för politiska frågor, där snabbspår är normalläget. Konsensus ska det bara vara undantagsvis. Majoriteten gäller, det vet alla politiker.

– Vi ska vara rädda om den nordiska identiteten och tilliten. Det är det nordiska kittet. Dyrbart.

Lena Wiklund

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Styrelser och medlemmar 2025

*Den svenska avdelningen 2025**I. Styrelse* (som tillika är föreningens huvudstyrelse)*Ordförande:* fd. talman Björn von Sydow*Ständig sekr.:* fil. kand. Lena Wiklund*Medlemmar:*

fd. forskningsassistent Birgitta Agazzi

fd. direktör Britt Bohlin

professor Elina Druker

professor em. Lars-Åke Engblom

fd. kanslichef Eva Smekal

professor em. Fredrik Sterzel

professor em. Bengt Sundelius

docent Caroline Taube

fd. generaldirektör Per Thullberg

professor em. Gunnar Öquist

II. Övriga medlemmar:

lektor Barbro Allardt Ljunggren

fil. dr Jan A. Andersson

fd. ambassadör Kerstin Asp-Johnsson

professor. em. Hans-Gunnar Axberger

samepolitiker Lars-Anders Baer

fd. ambassadör Mats Bergquist

fil. dr Kersti Blidberg

redaktör Christer Blomstrand

fd. riksdagsledamot Sinikka Bohlin

professor Dan Brändström

professor Ulla Börestam-Uhlmann

bokförläggare Trygve Carlsson

professor Ulla Carlsson

redaktör Elisabeth Crona

professor Lars-Erik Edlund

författare Kerstin Ekman

professor em. Lennart Elmevik

fd. riksteaterchef Birgitta Englin

professor em. Lars Engwall

fd. landshövding Eva Eriksson

litteraturskribent och -kritiker Therese Eriksson
direktör Bertil Falck
professor Mohammad Fazlhashemi
fil. mag. Catharina Grünbaum
professor em. Bo Gräslund
professor em. Gunnel Gustafsson
professor Harald Gustafsson
fd. museichef Elisabet Haglund
fd. minister Anna Hallberg
redaktör Anna Hedelius
professor Karin Helander
översättare Ylva Hellerud
fd. statsråd Mats Hellström
fil. lic. Nanna Hermansson
professor em. Yvonne Hirdman
överste Bo Hugemark
lantbrukare Olof Irander
professor Karl Magnus Johansson
docent Ann-Cathrine Jungar
vissångerska Hanne Juul
redaktör Inger Jägerhorn
professor Lars-Gunnar Larsson
fd. folkhögskolelärare Ingmar Lemhagen
ambassdör Anders Lidén
verkställande direktör Lena M. Lindén
redaktör Bengt Lindroth
forskare Yvonne Lindqvist
folkhögskolerektor Mats Lundborg
fd. folkhögskolerektor Ingegerd Lusensky
professor em. Lars Lönnroth
författare Azar Mahloujian
fd. styresman Christina Mattsson
professor em. Erling Norrby
fd. fonddirektör Britta Nygård
fd. universitetslektor Lars-Olof Nyhlén
redaktör Sture Näslund
fil.dr Stina Otterberg
fd. högskolerektor Ingegerd Palmér
fd. direktör Ewa Persson Göransson

professor Torsten Persson
fd. stadsjurist Inger Ridderstrand-Linderöth
fd riksdagsledamot Gabriel Romanus
fd. chefredaktör Arne Ruth
departementssekreterare Carolina Sandö
fil. dr Ingrid Sjöström
fil. kand. Jacqueline Stare
professor em. Stig Strömholm
professor Astrid Söderbergh Widding
fd. museichef Solfrid Söderlind
professor Sverker Sörlin
översättare John Swedenmark
professor em. Daniel Tarschys
professor em. Ulf Teleman
skådespelare Solveig Ternström
fd. landshövding Göran Tunhammar
professor em. Sven Tägil
professor Ingela Wadbring
fonddirektör Mats Wallenius
ambassadör Hans Wallmark
univ. lektor Jacob Westberg
professor em. Boel Westin
fd. folkhögskolerektor Birgitta Östlund Weissglas

Den danske afdeling 2025

I. Bestyrelse

Steen Adam Cold, kontorchef (form. og sekr.)
Jørn Lund, prof.
Bergur Rønne Moberg, universitetslektor (repr. det færøske sprog)
Torben Kornbech Rasmussen, afd.dir.
Bente Scavenius, kunstanmelder
Henrik Wivel, dr. phil
Marianne Zibrandtsen, gymnasirektor

II. Øvrige medlemmer:

Anders Ahnfelt-Rønne, teaterchef
Lisbeth Bonde, kulturjournalist
Henrik Borberg, forlagschef
Mogens Dahl, dirigent
Karin Elsubudottir, dir.
Rasmus Glenthøj, professor

Karina Lykke Grand, museumsdir.
Lars Handesten, universitetslektor
Jens Morten Hansen, statsgeolog
Arne Hardis, politisk redaktør
Hulda Zober Holm, forf. (repr. det grønlandske sprog)
Kristian Hvidt, dr. phil.
Jesper Düring Jørgensen, forskningsbibl.
Carsten U. Larsen, folketingsdirektør
Annette Lassen, universitetslektor
Me Lund, teaterhistoriker, forf.
Ingrid Markussen, prof.
Knud Michélsen, seniorforsker
Mai Misfeldt, litteratur-/kunsthistoriker
Erik Skyum-Nielsen, universitetslektor
Eva Pohl, kunst-/litt. anm.
May Schack, litteraturanmelder
Claus M. Smidt, seniorforsker
Karen Skovgaard-Petersen, dir.
Ditlev Tamm, prof. dr.jur et dr.phil
Gorm Chr. Tortzen, universitetslektor
Kathrine Winkelhorn, kulturproducent

Den norske avdelinga 2025

Leiar: Professor Hans H. Skei
Nestleiar: Cand philol, seniorrådgjevar Torbjørg Breivik
Revisor: Cand. polit. seksjonsleiar Jarle Skjørestad
Sekretær: Pensjonist Jan Kløvstad

Øvrige medlemmer:

Cand econ Bjørn Andreassen
Professor Eyvind Elstad
Historikar og direktør Bård Frydenlund
Dagleg leiar Karianne Bjellås Gilje
Tidl. stortingspresident og statsråd Kirsti Kolle Grøndahl
Professor Svein Harald Gullbekk
Forskar Ruth Hemstad
Dagleg leiar Eva Jakobsson-Vaagland
Tidl. sekretariatsleiar Kjell Myhre Jensen
Omsetjar Tone Myklebost
Historikar Morten Nordhagen Ottosen
Generalsekretær Anne-Merethe K. Prinos
Professor Kari Anne Rand

Professor Tore Rem
Professor Håkon Roland
Redaktør Hilde Sandvik
Professor Tone Selboe
Redaktør Harald Stanghelle
Sekretariatsleiar og historikar Bjørn Arvid Steine
Forfattar Arild Stubhaug
Professor Arne Torp
Direktør Åse Wetås

Avdelningen i Finland 2025

Ordförande: Professor Peter Stadius
Vice ordförande: Pol. mag. Guy Lindström
Sekreterare: Fil. dr. Sophie Holm

Övriga medlemmar:

Professor Pauline von Bonsdorff
Generaldirektör Emelie Gardberg
Råd för internationella ärenden Mari Herranen
Sakkunnig internationella frågor Anna Kiiskinen
Docent Lars-Folke Landgrén
Professor Kristina Lindström
Professor em. Mirja Saari
Docent Henrik Stenius
Vicehäradshövding Juha Väyrynen
Professor em. John Westerholm
Professor em. Seppo Zetterberg
Professor em. Anna-Maria Åström
Professor Maria Österlund

Isländska avdelningen 2025

Ordförande: Guðný Gerður Gunnarsdóttir, fd. stadsantikvarie
Sekreterare: Bryndís Sverrisdóttir, M.A.

Övriga medlemmar:

Eydís Inga Valsdóttir, projektledare
Margrét I. Ásgeirsdóttir, museichef
Páll Einarsson, professor
Sigrún Klara Hannesdóttir, fd riksbibliotekarie
Sigurður Trausti Traustason, avdelningschef
Snjólaug G. Ólafsdóttir, fd expeditionschef
Þorbjörn Broddason, professor em.
Þórarinn Eldjárn, författare

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Utdelade anslag 2025
– för nordiska samarbeten och kulturutbyten

Med anslag vill Letterstedtska föreningen ge stöd åt nordiska projekt och aktiviteter som främjar kunskap och utbyte mellan människor och verksamheter i Norden.

Årligen förfogar föreningen över ca 2-3 miljoner svenska kronor för utdelning till nordiska ändamål dels gemensamt, dels nationellt.

Uppåt 600 ansökningar inkommer till LF varje år, omfattande de gemensamma nordiska ansökningarna och de nationella resebidragen i varje nordiskt land.

Flest ansökningar rör konferenser, tryckbidrag, konstnärligt utbyte och resebidrag. Ytterligare ändamål är gästföreläsare, gästforskare, exkursioner, individuella forskningsföretag, utrustning till nordiska institutioner samt Nordjobb. Ur de Nyhlénska medlen kan man söka bidrag för ändamål inom översättningar. Under Jubileumsåret 2025 finns en Specialdestination med medel för Unga forskares nordiska samarbete. Den kommer att ha en fortsättning 2026.

Svenska avdelningen 2025

Utdelade anslag 2025:

Studieresa, Odlade torvjordar i Norden och dess emissioner av växthusgaser, 2025, Danmark. Örjan Berglund, Agronomie Doktor, Sveriges Lantbruksuniversitet, Sverige. 5.000 sek

Besöka Jakobstads tobaksmuseum för att komplettera kunskaper om tobaksproduktionen och fackligt arbete, Svenska Tobaksmonopolet och tobaksarbeterskorna. Gunnela Björk, docent i historia, Örebro universitet, Sverige. 5.000 sek

Konferensresa, Vems vikingatid? Rekonstruktioner, återskapande verksamheter och individens historiemedvetenhet, 2025, Reykjavík. Sara Ellis Nilsson, Docent, Linnéuniversitetet, Sverige. 5.000 sek

Forskningsutbyte vid Miljöekonomisk konferens 2025 i Bergen. Jens Ewald, Doktorand, Göteborgs universitet, Sverige. 5.000 sek

Delta i datakonferensen Critical Computing Aarhus 2025, Etiska utmaningar i AI-utveckling för svenska offentliga organisationer, 2025, Århus. Claudia Figueras, Doktorand, Institutionen för data- och systemvetenskap, Stockholms universitet. 10.000 sek

Studieresa inom musik 2025, Det Kongelige Danske Musikkonservatorium, Köpenhamn. Leo Florin, Musiker, Lilla Akademien, Sverige. 5.000 sek

Konferensresa 31:e nordiska historikermötet 2025, Reykjavik. Malin Gregersen, Fil doktor, Linnéuniversitetet, Sverige. 5.000 sek

Presentation och panelsamtal av doktorandprojekt, Death of An Orphan: Förkroppsligande erfarenheter av translokala adoptionsnarrativ i digital kultur genom film och aktivism, Sverige. Zara Luna Hjelm, Doktorand, Stockholms universitet. 5.000 sek

Konferensresa Nordic Labour History Conference, 2025, Tammerfors. Josefin Hägg Lund, fil.dr, Malmö universitet. 5.000 sek

Deltagande i konstfestival i Vaasa Meeting of styles, 2025 Jonathan Josefsson, Konstnär, Sverige. 5.000 sek

Filmprojekt på Svalbard, Late Blue Winter, 2025, Olga Krüssenberg, Konstnär & dokumentärfilmare, Sverige. 5.000 sek

Fortbildning och samverkan, Nordiskt historielärarseminarium, Lillehammer, Norge. Ina Nyfelt, gymnasielärare, Historielärarnas förening, Sverige. 5.000 sek

Studieresa till Norge, Meetings through metal - Deposited metal-work in Nordic Bronze Age Landscapes. Session på det 16:e Nordiska Bronsålderssymposiet, Stavanger, 2025. Karin Ojala, Filosofie doktor, Uppsala Universitet. 5.000 sek

Ungdomsutbyte med nordiska länder, Finland 2025. Nina Olsson, Kassör, Föreningen Norden Falköping, Sverige. 5.000 sek

Svensk-isländskt midsommarfirande Reykjavík 2025 med Cornelis Vreeswijksällskapet. Anneli Schöldström, ordförande, Sverige. 5.000 sek

Studieresa till danska arkiv, AI hos danska arkivinstitutioner, 2025, Danmark. Martin Ståhl, Kommunarkivarie, Botkyrka kommunarkiv, Sverige. 5.000 sek

Konferensresa '16th Nordic Bronze Age Symposium', 2025 på Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger, Norge. Anna Sörman, Fil.Dr., Stockholms universitet. 5.000 sek

Forskningsprojekt, Spel och CI-rehabilitering, 2025, Ylläs, Finland. Per Anders Östblad, Adjunkt/Doktorand, Höskolan i Skövde, Sverige. 5.000 sek

Anna Backman Bister, Fil Dr., Kungl. Musikhögskolan, Sverige, Nordiskt och baltiskt nätverkande inom musikpedagogik, University of the Arts Helsinki, 2025, (sek): 5.000

Malin Biller, Serietecknare, Sverige, Forskningsresor inför arbete med en serieroman Gränslots, Norge 2025, (sek): 5.000

Kristina Borodina, Doktorand Juridiska fakulteten, Uppsala Universitet, Forskningsvistelse vid CEPRI, Köpenhamns universitet och fältstudier på Island 2026, (sek): 5.000

André Córdova Rudstedt, Student Konstfack, Sverige, Studieresa Den Danske Filmskole Köpenhamn 2026, (sek): 5.000

Therese Ekholm, Doktor, Inst. för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet, Konferensresa till Det 7:e Nordiska Zooarkeologiska Mötet i Uleåborg, Finland 2026, (sek): 5.000

Linnea Helmersson, Fil. dr. etnologi, Nordisk forening for folkedansforskning, Sverige, Nätverksmöte, forskargrupp nordisk folkdans, Helsingfors 2025, (sek): 5.000

Sabina Ivenäs, Doktorand Litteraturvetenskap, Göteborgs universitet, Presentation på nätverksträff och seminarium, Vasa 2026, (sek): 5.000

Susanna Leijonhufvud, Docent, Kungl. Musikhögskolan, Sverige, Nordiskt och baltiskt nätverkande inom musikpedagogik, University of the Arts Helsinki 2025, (sek): 5.000

Nina Sinkkonen Kotala, Materialinsamling konstprojekt Ett tacke av tröst - Tule peitä minut, Finland, (sek): 5.000

Mårten Snickare, Professor, Institutionen för kultur och estetik, Stockholms universitet, Medverkan konstvetenskapliga konferensen NORDIK, Helsingfors 2025, (sek): 5.000

Daniel Solling, Fil dr, Institutet för språk och folkminnen, Sverige, Konferensresa med föredrag Sveriges medeltida personnamn ur ett kulturarvsperspektiv, Reykjavik 2025, (sek): 5.000

Erik Tylhammar Johansson, Konstnär, Sverige, Utställning MLAG - Force Majeur, Stockholm och Bergen 2026, (sek): 5.000

Xurui Zhang, Doktorand, Institutionen för svenska, flerspråkighet, Göteborgs universitet, Deltagande konferens om Nordens språk som andraspråk, Bergen 2026, (sek): 5.000

Maja Östling, Doktorand, Mittuniversitetet, Sverige, Avhandlingsprojekt Kommunal arbetsmarknadspolitik i en nordisk kontext, forskningsvistelse Aalborgs universitet (sek): 5.000.

Den danske afdeling 2025

Bevillinger 2025:

Annemarie Borregaard, Rigsarkivet, for deltagelse i Nordic Network of Disability Research's konference i Helsingfors. 7.500 DKR

Steffen Stummann Hansen, arkæolog, Færøerne, arkivrejse til København, for Det Danske Oldskriftselskabs 200 års jubilæum, redegørelse for Selskabets betydning for det færøske sprog. 5.000 DKR

Thomas Roed Heiden, Århus Universitet, for deltagelse i nordisk forskningsseminar ved Åbo Universitet formålet med "Litteraturodidaktikken". 6.000 DKR

Michael Mørk Thunbo, Århus Universitet, for forskningsophold ved Oslo Universitet, vedr emnet: "Prædiken som kirkehistorisk kildemateriale". 8.000 DKR

Birgitta Hallberg, Grethe Siegler, Ida Guldhammer (Kunstnergruppen "Nordic Surprise", for udstilling i Norge (Langesund). 12.000 DKR

Battista Simonetta og Johnny Lindholm, ordbogsredaktører, Københavns Universitet, forskningsrejse til Holmavik og Reykjavik vedr. bl.a. latinske paralleller i det norrøne sprogs ordforråd om magi. 10.000 DKR

Jürgen Beyer, Danmarks Nationalleksikon, forskningsrejse til Uppland som led i artikler om Sverige, Finland og Baltikum 1523–1809. 6.000 DKR

Kamma Siegumsfeldt, Københavns og Århus Universiteter, for deltagelse i NOFODs nordiske kongres i Reykjavik samt studier ved islandske teatre vedr. moderne danseater. 8.000 DKR.

Den norske avdelinga 2025

Tildelt 2025:

Doktorgradsstipendiat Ann-Charlotte Aksnes, Universitetet i Stavanger, til deltaking i Nettverksseminar for litteraturdidaktisk forskning, i Vasa, NOK 7000

Professor Trond Bjørndal, Norges Handelshøyskole, til forskningsreise til Reykjavík om «Økonomisk rente i oppattnybare naturressursar» (grunnrenteskatt), NOK 8000

Forfatter og forskar Richard Bærug, Riga, til studiereise i Grønland for bokprosjekt, NOK 16 000

Førsteamanuensis Harald Eriksen, Oslo Met - Storbyuniversitetet, til konferanse for fagdidaktikk i Norden i Odense, NOK 7000

Synne Gullbekk, Arkitekturhøgskolen i Oslo, til studiereise om urbane landskap i København, Roskilde og Bornholm, NOK 7000

Museumslektor Martin Hager-Saltnes, Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo, til formidling av kulturhistorie i Uppsala og Östersund, NOK 8000

Forfatter og journalist Dag Kullerud, Oslo, til studiereiser for bokprosjekt til Danmark, NOK 10 000

Forfatter og journalist Marit Christina Lie, Oslo, for arkivstudier i Stockholm i samband med bok om kunstnaren Anna Boberg, NOK 10 000

Førsteamanuensis Nora Elise Hesby Mathé, Universitetet i Oslo, til konferansen NoFa X i Odense, NOK 7000

Doktorgradsstudent Johannes Vincent Meo, Universitetet i Oslo, til reise til "Advances in Stochastic Processes and Numerical Analysis" i Stockholm, NOK 5000

Stipendiat Nico Daniel Schlösser, Institutt for lærerutdanning ved NTNU i Trondheim, til foredrag og forskingsopphold i ved Stockholms universitet, NOK 6000

Forfatter og utgivar Jan Faye Braadland, Sandefjord, til studiereise i Andreas Fayes fotspor i Danmark, NOK 6000

Kunstnar og grafisk designar Marie Victoria Brandtzæg Slaatta, Oslo, for deltaking i kunstnarbokutstillinga Bókumbók, Reykjavík, NOK 7000

Mellomrom – Nordisk litteraturfestival Trondheim, 17.-18. april 2026, ved Aja Kristine Bugge, til reiseutgifter for 24 forfattarar frå Danmark, Sverige, Finland, Island og Grønland.. NOK 20 000

Dr. seniorkurator Denise Hagströmer, Nasjonalmuseet, Oslo til Helsingfors om nordisk designhistorie, NOK 5000

Arkitekt og journalist Odd Iglebæk, Fredrikstad til studietur i Danmark om bustad.- og byutvikling i Norden, NOK 5000

Havglimt 2025, ved Øyvind Rangøy, Rangøya Internasjonale kultursenter, for reise for den færøyske musikaren/songaren Lea Kampmann og den danske musikaren Søren Michelsen til kulturfestival, NOK 9000

Dr Nick Walkley, Arkitektur- og designhøgskolen i Oslo, til deltaking på Biennial International Conference for the Craft Sciences i Mariestad, NOK 5000

PhD-student Tianfang Yang, Fakultet for psykologi ved Universitetet i Oslo, til studiereise til København og Odense, NOK 8000.

Avdelningen i Finland 2025

Utdelning 2025:

Varpu Alasuutari, Åbo, för studieresa till Reykjavík inom ramen för ett post-doktoralt projekt, 800 EUR.

Aleksi Huhta, Vanda, för deltagande i konferensen European Congress on Universal and Global History i Växjö, 600 EUR.

Aira Huttunen, Uleåborg, för forskningsbesök vid Akademin för bibliotek, information, pedagogik och IT, Högskolan i Borås, 600 EUR.

Hannah Kaihovirta, Vasa, för besök vid Gävle högskolas atelieristautbildning samt deltagande i konferensen BIN i Norden och BLAEK nätverksmöte i Stockholm, 500 EUR.

Elis Karell, Helsingfors, för deltagande i konferensen NordMedia25 i Odense, 460 EUR.

Klaudia Kiviranta, Esbo, för deltagande i Nordiska namnforskarkongressen 2025 i Halmstad, 600 EUR.

Tatu Matilainen, Helsingfors, för gästforskarbesök vid Lunds Universitet, 570 EUR.

Tuula Nygård, Uleåborg, för forskningsbesök vid Akademin för bibliotek, information, pedagogik och IT, Högskolan i Borås, 600 EUR.

Nina Pilke, Sodom, för deltagande i konferensen Nordterm 2025 i Reykjavík, 760 EUR.

Pohjoismainen museoliitto Suomi ry, Helsingfors, för en finländsk key note-föredragshållare till Nordisk museumsförbunds konferens Museums in Society i Brønderslev, 600 EUR.

Karoliina Sjö, Helsingfors, för deltagande i Nordic Museum Conference 2025 i Brønderslev, 600 EUR.

Mari Suhonen, Helsingfors, för deltagande i konferensen Nordterm 2025 i Reykjavík, 800 EUR.

Marianne Vasara-Aaltonen, Helsingfors, för deltagande i Nordiska historikermötet 2025 i Reykjavík, 800 EUR.

Eija Ahonen, Åbo, för deltagande i 33rd Nordic Lipidforum Symposium i Reykjavik, 800 euro

Hasan Akintug, Helsingfors, för deltagande i 18. Polar Law Symposium: Indigenous Rights, Autonomy, Empowerment & Environment i Nuuk, 800 euro

Regina Casteleijn-Osorno, Åbo, för deltagande i 23:e Nordiska konferensen om småföretagsforskning (NCSB 2026) i Bodø, 600 euro

Martina Huhtamäki, Helsingfors, för deltagande i i den nordiska konferensen för samtals- och diskursforskning Nordisco i Trondheim, 600 euro

Marjo Juola, Uleåborg, för deltagande i The Nordic TAG (Nordic Theoretical Archaeology Group) Conference 2026, 600 euro

Sofia Jusslin, Helsingfors, för deltagande i NERA-konferensen (The Nordic Educational Research Association) i Århus, 600 euro

Laura Kakkola, Åbo, deltagande i Nordic Biosafety Networks möte i Ås, Norge, 500 euro

Susanna Leppähaara, Suomusjärvi, för ett forskarutbyte vid Uppsala universitet och samarbete med forskargruppen Uppsala Studies of History and Education (SHED), 500 euro

Roose Meeli, Ylönkylä, för deltagande i konferensen International Biogeography Society i Århus, 600 euro

Alexandra Nordström, Helsingfors, för deltagande i NERA-konferensen (The Nordic Educational Research Association) i Århus, 600 euro

Melanie Rydgren, Vasa, för deltagande kursen Vitenskapsteori og metodologi i helsefaglig forskning vid VID i Oslo, 600 euro

Fiona Småros, Esbo, för deltagande i 33rd Nordic Lipidforum Symposium i Reykjavik, 800 euro

Minna Storm, Åbo, för deltagande i Nordic Obesity Meeting (NOM-26) i Stockholm, 500 euro

Liisa Vuonokari-Bomström, Åbo, för deltagande i Arkivföreningens vårkonferens Arkiv och Minnet i Uppsala, 500 euros

Samira Yaghouti, Åbo, för deltagande i i den nordiska konferensen för samtals- och diskursforskning Nordisco i Trondheim, 600 euro

Den isländska avdelningen 2025

Utdelade anslag 2025:

Anna Jónsdóttir, konstnär, för att delta i ett evenemang i Edsele Gruva i regi av Småbyarnas Kultur och Miljöförening, 60 000 ISK.

Árni Einarsson, PhD, för att resa till Norge i samband med författandet av en bok om kung Olaf den helige, 60 000 ISK.

Bergsveinn Birgisson, författare, för att delta i Jorddögn Litteraturfestival 2025 i Oslo, 60 000 ISK.

Eggert Jóhannsson, musiker, och hans trio, för att delta i Cornelisdagen i Stockholm, 180 000 ISK.

Gunnhildur Kristjánsdóttir, projektansvarig, för att studera förmedling i olika museer i Danmark, 50 000 ISK.

Hallveig Kristín Eiríksdóttir, regissör, och Ýr Jóhannsdóttir, för att åka till Helsinki och delta i en repetition av en opera, 130 000 ISK.

Hallveig Rúnarsdóttir, sångerska, för att delta i inspelningen av nordisk lyrik (Songs of Longing and Love) i Danmark, 50 000 ISK.

Heiðar Kári Rannversson, museichef, för att delta i Chart Art Fair i Köpenhamn 2025, 60 000 ISK.

Ívar Brynjólfsson, fotograf på Islands Nationalmuseum, för att förkovra sig i ny teknik inom museifotografering, 50 000 ISK.

Karítas Hrundar Pálsdóttir, Dr., för att resa till Köpenhamn och studera utbudet av böcker på lätt isländska, 60 000 ISK.

Kristjana Kristinsdóttir, PhD, för att bedriva forskning i Riksarkivet i Köpenhamn, 50 000 ISK.

Laufey Guðjónsdóttir, projektansvarig, för att studera förmedling i olika museer i Danmark, 50 000 ISK.

María Gísladóttir, arkitekt, för att delta i en konferens om byggnadsrenovering i Danmark, 60 000 ISK.

Ragnhildur H. Sigurðardóttir, Dr., för deltagande och presentation på konferensen European Society of Environmental History i Uppsala, 60 000 ISK.

Rannveig Þórhallsdóttir, Phd Stud., konferensdeltagande och presentation om DNA i jordlager på landnamsgårdar på östra Island, 60 000 ISK.

Sigríður M. Sigurðardóttir, Ass. Prof, konferensdeltagande och presentation, Education and Social Science i Nuuk, 80 000 ISK.

Sigrún Birnisdóttir, journalist, för att delta i konferens i Oslo, 60 000 ISK.

Sólrún Ósk Jónsdóttir, scenograf, för att studera en isländsk konstnärinnas, Greta Jonsdottirs, verk i kyrkor i Sverige, 60 000 ISK.

Suðurhlíðarskóli, ett bidrag till en elevresa till Ekrehagen skola i Tromsø, 100 000 ISK.

Þóra Sigurðardóttir, konstnär, för att besöka Borch Editions grafikverkstad i Köpenhamn, 60 000 ISK.

Þórunn Sigurðardóttir, Prof. em., för att förbereda publiceringen av ett manuskript från 1600-talet i Köpenhamn, 50 000 ISK.

Gemensamma anslag

Utdelat våren 2025:

Seminarium, "Tillitsvalgtiden" - om nordisk samarbeid og nordenvirksomhet lokalt, 2025 i Oslo, Norge. Foreningen Norden Norge. 8.000 sek

Seminarium, Jämt-trønderska historiedagarna 2025. Föreningen Nordens Östersundsavdelning, Sverige. 10.000 sek

Seminarium, Tekst, toner og bilder: Sirkulasjon av skandinaviske visetrykk på 1500 og 1600-tallet, Nasjonalbiblioteket i Oslo, 2025. 10.000 sek

Nordisk Fortellersymposium 2025 Norge. Fortellerforum, Norge. 10.000 sek

Konferens, Skogen och kulturarvet, olika perspektiv, 2025, Falun, Sverige. Dalarnas museum. 10.000 sek

Seminarium, PROCES - om glæden ved at male akvarel, 2025 Dronninglund Kunstcenter, Danmark. Fonden for Dronninglund Kunstcenter. 10.000 sek

Protestfestivalen 2025, Kristiansand. Stiftelsen Christiansand Protestfestival, Norge. 10.000 sek

Myra internasjonale barnelitteraturfestival 2025, Reykjavík. Mýrin - félag um barnabókmenntahátíð. 10.000 sek

Konferens OFTI 41, 2025, Göteborgs universitet. Institutionen för svenska, flerspråkighet och språkteknologi, Göteborgs universitet. 8.000 sek

Planteavl for extreme miljøer, 2025 Skálholt, Ísland. Landbúnaðarháskóli Íslands. 10.000 sek

Kastelholmssamtalen 2025, demilitariseringsseminarium, Åland. Ålands fredsinstitut, Finland. 15.000 sek

Seminarium/workshop: "Himpathy" in a Nordic context, Norway. Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress, Norge. 10.000 sek

Seminarium, Nordisk Poesidag 2025, Göteborgs Stadsbiblioteket. Media Music Art, Sverige. 10.000 sek

Nordisk sommarträff 2025 Olofsfors bruksområde, Sverige. Föreningen Norden i Nordmaling. 6.000 sek

Workshop, Ung kunst i Norden. Digitalt samarbeid mellom kunstelever i Norge og på Færøyene 2025. Foreningen Norden, Molde og omegn lokallag, Norge. 8.000 sek

Workshop, Nivalis Akademiets Höstkurs, 2025 Stavanger. HIP Linköping, ideell förening i Barockmusik för unga, Sverige. 6.000 sek

Nordisk miljø- och hållbarhetsutbildningskonferens, 2025, Göteborg. Institutionen för didaktik och pedagogisk profession, Göteborgs universitet. 10.000 sek

Konferens, Nordic-Baltic Astronomy Days 2026, Åbo. The Finnish Astronomical Society/ Suomen tähtitieteilijäseura ry, Finland. 10.000 sek

Seminarium, Kvindelige retorer i Skandinavien, Danmark. Lisa Källström, Dr, Södertörns universitet. 10.000 sek

Workshop, Is-skulpturer og storytelling om demokrati, 2026. Jens Larsen, Hr., Old Friends Industries, Danmark. 10.000 sek

Seminarium, Nordisk samarbeid – erfaringer og utfordringer Lansering av Handbook of Nordic Cooperation, Nordens Hus, København, 2025. Institut for Statskundskab, Danmark. 15.000 sek

Konferens, Modersmål, mångfald och minoriteter – undervisning i en utmanande tid, 2025. Institutionen för språk, litteratur och lärande, Högskolan Dalarna. 5.000 sek

Nordisk-baltisk konferens för kulturtidskrifter, 2025, Göteborgs Litteraturhus. Nätverkstan, Sverige. 10.000 sek

Seminarium, Nordiskt ljus, 2025, stadsbiblioteket och stadshallen i Lund. Föreningen Norden i Lund. 10.000 sek

Konferens, Museer i samfundet, 2025, Vildmosemuseet, Danmark. Nordisk Museumsforbund, Danmark. 10.000 sek

Nordiska filmvisningar, 2025. Föreningen Norden på Åland. 10.000 sek

Workshop, Developing rural domesticities in the Nordic Countries, 1900-1960, Lunds universitet 2025. 8.000 sek

Symposium, Kriginordisklyrik, 2025 Malmö universitet. Litteraturvetenskap, Malmö universitet. 6.000 sek

Workshop, Drakamöllan Nordiskt Forum för Kultur och Vetenskap, 2025, Sverige. 10.000 sek

Konferens, Nordiskt Nätverksmöte - temat "Hållbar omsorg – för en meningsfull framtid", 2025, Hooks Herrgård, Sverige. Stiftelsen ICDP Sweden (International Child Development Programme), Sverige. 10.000 sek

Seminarium, Konst och demokrati: Hot mot konstnärlig frihet i Norden, 2025 i Nordens hus i Reykjavik. 10.000 sek

Symposium, Mångfald och inkludering, 2025. Föreningen Norden Sverige. 5.000 sek

Exkursion Rovaniemi-Stockholm - språkundervisning i minoritetskontext. Heidi Grönstrand, professor, Stockholms universitet. 6.000 sek

Gästföreläsare Nordens dag 2025 Ritz kulturhus, Arvika, Sverige. Vad kan Norden göra i en orolig värld?, Föreningen Norden Arvika. 5.000 sek

Exkursion till Aerö, Fyn och Själland, Danmark 2025, Fördjupning av öarnas historia, kultur och levnadsvillkor för öbefolkningen, Föreningen Norden i Huskvarna, Sverige, 5.000 sek

Ungdomsutbyte på nordiskt sommarläger i Danmark 2025, Hillerød. Föreningen Norden Sverige, 10.000 sek

En kväll med Eyvind Johnson vid Bibliothèque nordique i Paris, 2025. 6.000 sek

Exkursion Nordisk kultur og sprog i Danmark og Island, 2025. Gudenåskolen, Danmark, 10.000 sek

Exkursion 9.-10.klasse rejse fra Island til Tromsø 2025, Suðurlíðarskóli, Ísland, 10.000 sek

Signe Boeskov, forskningsleder, "Herregårdshistorie – Nordens herregårde som dannelsescentre", Danmark 10 000 sek

Jonas Damgaard-Mørch, Forlægger, Multivers, "Støtte til udgivelsen af Krøyers klaver", Danmark 6 000 sek

Torben From cand.mag. Forlaget Hovedland, "På krydstogt med Kierkegaard", Danmark 6 000 sek

Auður Ingvarsdóttir, historiker Sögufélag, "Land 2025", Island 10 000 sek

Anne Jerslev, Professor, "Tidsskriftstøtte, Nordic Journal of Media Studies 7", 2025, Sverige 10 000 sek

Håkan Larsson, Journalist, f d politiker, "Gunnar Ericsson - från Bullerbyn till Lid-arrende", Sverige 10 000 sek

Heidi Möller, Redaktionell projektledare, "Tryckt kortversion av nordisk tidskrift om konstnärlig forskning", Sverige 10 000 sek

Ilar Gunilla Persson, Fotograf, Rodas & Ilar "Nordess", Sverige/Finland 10 000 sek

Föreningen Norden i Sverige, Produktion av publikationen "Nordperspektiv", Sverige 10 000 sek

Ylva Sjöberg, Lektor, "Tecknade serier om permafrost", Sverige 10 000 sek

Henrik Ågren, Professor "Historia Sancti Olai, en svensk rimkrönika om Olav den helige" Sverige 10 000 sek

Martin Östholm, Projektledare, Stiftelsen för dokumentation av Bohusläns hållristningar "Projekt hallristning.se", Sverige 10 000 sek

John Brauer, Fil.Dr och universitetsadjunkt "Nordisk jämförelse av social- och arbetsmarknadspolitik". Sverige, 7 000, sek

Louise Bådholm, Doktorand Ekonomisk-Historiska "Närvaro/Presentation vid Nordiska Historikermötet i Reykjavik 2025", 7 000 sek

Cornelius Holtorf, Professor " Experimentellt arkeologiskt fältarbete på Öland". Sverige/Norge, 9 000 sek

Kjel Knutsson, Professor em. "Traditioner i stenålderns verktygsbruk". Sverige, 7000 sek

Martina Wallberg, Doktorand, "Framtidens laboratorier?". Sverige. 7 000 sek

Elis Wibacke Doktorand "Resa till Nordiska historikermötet på Island". Sverige 7000 sek

Prenumerationer tidningar och tidskrifter 2025. Norden Biskops Arnö, Biblioteket, Sverige. 15.000 sek

Nordjobb. Nordiska kultur- och fritidsexkursioner på Färöarna med fokus på samhörighet och kulturutbyte mellan nordiska ungdomar, 2025. Foreningerne Nordens Forbund Föroyar, 15.000 sek

Nordjobb Fritidsprogram sommaren 2025, Åland. Föreningen Norden på Åland r.f., 15.000 sek

Frank Berger, Arbetsgruppen Spirit Land "Spirit Land", Finland, 6 000 sek
John Bergström, Hudiksvalls Spelmanslag, "Spelmansutbyte Kaustby, Finland", Sverige, 8000 sek

Kristian Blak, Fólkatónleikarafelagið, "Finsk-Færøeskt folkemusiksamarbejde", Færøerne, 7 000 sek

Leo Florin, Kammerton "Young & Musician Nordic Edition", Sverige, 8000 sek

Valgerður Halldórsdóttir, Crescendo cultural management, Songs of longing and love - a nordic song, Island, 8 000 sek

Arvid Kraft, Svenska Stiftelsen Ung Nordisk Musik "UNM-festivalen 2025 Helsinki", Sverige, 10 000 sek

Gunilla Lillbacka, administrativ teaterchef, "Nordiska Berättardagar 2025", Finland, 6 000, sek

Mats Lundborg, rektor Biskops Arnö, "Nordiskt debutantseminarium", Sverige, 20 000 sek

Zaida Ponthin Ålands symfoniorkesterförening "Ålands kammarensemble och Sofie Asplund", Åland, 8 000 sek

Jonas Rooth, Östra Skånes Konstnärsgrupp " UNHON MERI/ Glömskans hav, Sverige, 7 000 sek

Line Rønn Ingvarlsen, Göteborg Oboekvartett "The Sound of the Faroe Islands" Sverige, 10 000 sek.

Julia Sandwall, YoJuliet "Stumfilmskonsert under föreningen Nordens rikskonferens i Danmark", Sverige, 10 000 sek

Tina Sjövall, Föreningen Norden på Åland "Vänortsträff i Kangasala", Åland, 5 000 sek

Maria Wernberg, Violinist & Riksspelman "KonstMusik", Sverige, 5 000 sek

Ella Westerholm, Teknologorkestern Humpsvakars deltagande i Ballerup Musikfest i Danmark, 5 000 sek

Lauri Kontro Journalist, Översättning Biografi över Gunnar Ericsson -från Bullerbyn till Lid-arrende, Finland, 15 000 sek

Simon Kristensen, Forlægger og redaktør "Judith Kiros oversat til dansk, Danmark, 15 000 sek

Enel Melberg, Författare och översättare, "Översättning av "Ristikivi Hingede öö", Sverige, 10 000 sek

Jonathan Overvad Ploug, Redaktør, Oversættelse af Birgitta Trotzigs "De utsatta" til dansk", Danmark, 15 000 sek

Sumarlídi R. Ísleifsson, Dosent/associate professor, Oversættelse på engelsk af bogen "Í fjarska Norðursins, uddrag", Island 15 000 sek

Lars Wallner, Fil. Dr, Universitetslektor, Översättning av "Katter på Rymmen", Sverige, 15 000 sek

Samarbete mellan Högskolan i Borås och University of Turku, 2025. Julia Bellvik, Textile 3D scaffolds coated with hydroxyapatite and carbonated hydroxyapatite synthesized from eggshells for bone tissue engineering, Högskolan i Borås, Sverige. 10.000 sek

Etablering av CRISPR-Cas9-genredigering i jäst: Ett hållbart bioteknikinitiativ, 2025, Oslo. Ricardo Bisquert Alcaraz, Doktor, Chalmers Tekniska Högskola, Sverige. 10.000 sek

Drivkrafter bakom miljöpolitik: Attityder, rättvisaspekter och skattefördelning, 2025 Bergen. Pär Dalén, Doktorand, Institutet för social forskning, Stockholms universitet. 10.000 sek

Ecology and diversity of marine animal-associated diatoms, 2025, Bodø, Norge. Teodor De Schutter, Mr, Nord Universitet, Sverige. 10.000 sek

Inrättandet av Nordisk idéhistorisk podcast, 2 workshops 2026, Stockholm och Oslo. Annelie Drakman, Fil. dr. idé- och lärdomshistoria, Institutionen för kultur och estetik, Stockholms universitet. 10.000 sek

Deltagande i konferensen och dess nätverks ledningsgrupp, Palaeo Arc forskningsnätverk om miljö i Arktis. 2025 Tromsø, Norge. Tiina Eskola, Universitetslektor, PhD, Universitetet i Oulu. 10.000 sek

Konferenspresentation vid DutkanSápmi 2025 Sápmi/Norge. Michelle Francett-Hermes, stipendieforskare, Giellagas Institut, Uleåborgs Universitet. 5.000 sek

Nätverk för research kring performativ text, 2025 möten fysiskt samt digitalt, Oslo. Teaterhögskolan i Malmö, Lunds universitet. 10.000 sek

Måling af föräldre-barn-interaktioner i forbindelse med mad i de nordiske lande, 2025, Uppsala. Elena Jansen, Seniorforsker, Forskningsenheden for Spiseforstyrrelser, Danmark. 10.000 sek

Reproduktion och kardiometabol hälsa hos kvinnor i Norden, 2025-2026. Sofia Klingberg, PhD, universitetslektor, leg dietist, Göteborgs Universitet. 10.000 sek

Time to Prepare: Militarisering och krigsberedskap i de "fredliga" staterna, 2026, Tampere, Finland. Louise Ridden, Dr, Tampere Universitet. 15.000 sek

Fältkurs för forskningsnätverkande och interdisciplinärt kunskapsutbyte, 2025, seglats över Atlanten till Nuuk, Grönland. Oscar Stenström, Doktorand, Chalmers Tekniska Högskola, Sverige. 15.000 sek

Workshop for NordPoW-nettverket, 2025, Volda-området i Norge. Andreas Tjomsland, Doktorand Høgskulen i Volda, Norge. 10.000 sek

Glasmålningar under medeltiden och tidigmodern tid – Finlands material i nordisk kontext, 2025-2026, Sverige och Danmark. Joanna Veinio, Forskare, Helsingfors universitet. 5.000 sek.

Utdelat hösten 2025:

Seminarium, Om Ann Jäderlunds författarskap, Nordisk poesifestival - Rolf Jacobsen-dagene, 2026, Hamar, (sek): 10.000

Konferens, Filosofidagarna 2026, Filosofiska institutionen, Stockholms universitet, (sek) 10.000

Konferens, NKRF10: Retorikk og demokrati i en ny tid, Det humanistiske fakultet, Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Norge, (sek): 15.000

Mariehamns litteraturdagar 2026, Kulturfestival på Åland r.f., (sek): 10.000

Workshop, Norrøen arv og nationale identiteter 2025, Nordatlantens Brygge, København, Reykjavík Akadémían, Island, (sek): 10.000

Konferens, Nordisk konferanse i rettsinformatikk 2025, Universitetet i Oslo, Det Juridiske fakultet, Senter for rettsinformatikk, (sek): 10.000

Seminarium, Kastelholmsamtalen 2026, Stiftelsen Ålands fredsinstitut, (sek): 15.000

Konferens, Bevaring og bruk - arbeiderboliger og herregårder i Østfold 2026, Fredrikstad og Halden, Fortidsminneforeningen Østfold, Norge, (sek): 10.000

Barockify - repetitioner, workshops och konsert 2026, HIP Linköping, Sverige, (sek): 10.000

Seminarium, Islandsdagar i Skövde – litteratur, språk och kultur 2026, Skövde stadsbibliotek, Sverige, 10.000

Workshop, Genus och bronsålderns landskap 2026, Uppsala Universitet, (sek): 10.000

Workshop, Gender og kjønn i Nordens fortid 2026, Universitetet i Oslo, (sek): 10.000

Workshopserie "Vässa din nordiska röst" 2026, digitalt och fysiskt i Stockholm, Föreningen Norden Sverige, 10.000

Workshop, Nordisk tvärvetenskaplig fältworkshop om Svalbards konflikt-arv 2026, Longyearbyen med omnejd, Svalbard, Uleåborgs universitet, (sek): 15.000

Nordisk film 2026, Mariehamn, Föreningen Norden på Åland r.f., (sek): 10.000

Seminarium, Arbeidskampretten i Norden 2026 Oslo, Nordic Journal of Labour Law, 10.000

Seminarium, Trädgårdshistoria i norr 2025, Skellefteå, Forum för trädgårdshistorisk forskning, Sverige, (sek): 10.000

Symposium, The Viking Age in the North Atlantic 2026, Reykjavik, Háskóli Íslands, (sek): 10.000

Konferens, Nordic Textile Art – Making Loops – Nordic-Baltic 2026, Stockholm, Baltiska havet och Tallin, Nordic Textile Art, Sverige, (sek): 10.000

Konferens, Folkbildarforum 2026 - nordisk folkbildning som samhällelig resurs 2026, Helsingfors, Förbundet nordisk vuxenupplysning, Sverige, (sek): 10.000

Michael Briga, Dr., University of Turku, Research visit Turku to Roskilde – Infectious disease in historical Nordic societies, (sek): 5.000

Insa Müller, Førsteamanuensis, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU), Gästföreläsare evenemanget Det museale - nasjonal fagkonferanse for kulturforskning, Trondheim 2026, (sek): 5.000

KASUTA-prosjektet, Regionalt kunnskapssenter for barn og unge - Nord, UiT Norges arktiske universitet, Ekspedisjon Fremtidig samarbeid innen forskning og utvikling, Tromsø 2026, (sek): 10.000

Föreningen Norden Sverige, Ekspedisjon Ungdomsutbyte på nordiskt sommarläger Hillerød, Danmark 2026, (sek): 10.000

Västnyländska Kultursamfundet r.f., Finland, Gästföreläsare Barnens och de Ungas bokkalas, Raseborg, Finland 2026, (sek): 5.000

Founding CEO, WILDTOPIA by Karen Toftegaard ApS, Danmark, Ekspedisjon Hvordan ser en Regenerativ partnerskabsmodel ud? Stockholm, (sek): 5.000

Anna Backman Bister Fil dr.Kungl. Musikhögskolan Stockholm Färgnotationssystem för personer med funktionsnedsättning vid musicerande, översättning från finska till svenska (sek): 10 000

Camilla Bergman Förlagschef samt redaktör Lil'Lit Förlag AB Sverige, Utgivning av Ljuget (Lygasaga) av Linda Vilhjálmsdóttir (sek) : 10 000

Det danske Proust-selskab Danmark, Sara Danius "Prousts motor" översättning till danska (sek): 10 000

Arbetarnas Kulturhistoriska Sällskap Sverige Tryckbidrag bok om fackliga flyktingar i Sverige 1918-1945 (sek): 10 000

Ideella föreningen Autor, Sverige, Tryckbidrag, nordisk chapbook-serie på svenska, danska, färöiska, samiska, norska, författare och kritiker, om kritik (sek): 10 000

Föreningen God Kritikk/Barnebokkritikk Norge Norden på tvers, tryckbidrag svensk/norsk/dansk publikation med recensioner av alla böcker som nominerats till Nordiska rådets litteraturpris barn/unga (sek):15 000

Ritstjóri Félag, Island, Tryckbidrag bok om konstnären Magnúsar Pálssonar (sek): 10 000

Göran Elgemyr Journalist Fil.dr tidigare Sveriges Radio, Sverige Tryckbidrag för norsk utgåva av bok om norske motståndsmannen Kai Holst. (sek): 10 000

Svenska Litteratursällskapet Sverige Digitalisering av Samlaren

Föreningen Nordiska Teaterforskare, Sverige, Digital publicering och språkgranskning av Nordic Theatre Studies-tidskriftsnumret "Performance and Migration in the Nordic and Baltic Regions" (sek): 10 000

Rikke Lie Halberg Lunds universitet, Produktion av avhandlingen om dansk koloninallhistoria i Västindien (sek): 5000

Anna Helga Hannesdóttir Professor em. i nordiska språk Göteborgs universitet, Publicering av läromedlet Hæ hæ Nybörjarisländska för svenskar och andra skandinaver (sek): 10 000

Orkana forlag Norge Tryckbidrag bok om konstnären Anna Boberg och hennes konst från Lofoten (sek): 10 000

Julie Kolbeck, doktorand Lund universitet, Sverige, Avhandling om nordisk ekoskräcklitteratur (sek): 10 000

Karin Larsson Eriksson Professor i musikvetenskap Suomen etnomusikologinen seura Finland Tryckbidrag till antologin Ethnomusicology (and Ethnochoreology) in the Nordic-Baltic Region (sek): 5000

Harry Lönnroth Professor Jyväskylän universitet, Tryckbidrag till I medeltida texters sällskap. Studier i östnordisk filologi (sek): 10 000

Anita Midbjer fd. högscoleadjunkt, författare, konstnär, Sverige Tryckbidrag Akvarell i Norden - Ateljébesök – nordiska konstnärer berättar (sek): 10 000

Jonas Ohlsson Föreståndare Nordicom, Göteborgs universitet, Tryckbidrag, Samlingsvolym How digital media infrastructures challenge the Nordic welfare state (sek): 10 000

Svenska samfundet för musikforskning Sverige. Engångsstöd Tidskrift för Musikforskning (sek): 10 000

Föreningen för biblioterapi i Sverige. Stöd till Medlemstidningen BIBLIOTERAPI, med läsare i Norge, Finland och Sverige 2026 (sek): 10 000

Alexander Sønnerland Skjønberg Professor Nordic Journal of Labour Law Norge Stöd till specialnummer om Arbeidskampretten i Norden (sek): 10 000

Göteborgs konstmuseum Sverige Tryckbidrag bok, Ett queer perspektiv på modernitetens intåg i den Nordiska konsten 1880-1930 (sek): 10 000

Förlag Ersatz AB Sverige. Översättning från danska till svenska av författaren Madame Nielsen (sek): 10 000

Syddansk Universitetsforlag Danmark. Tryckbidrag nordisk antologi: Work, Identity and Roles of Women Professors - A Nordic Perspective (sek): 10 000

Magnhild Aasen, Ph.d.-kandidat, Universitetet i Oslo, Projekt Norway Conservation and sustainability: Balancing indoor climate in storages, energy consumption and construction, (sek): 10.000

Marcus Axelsson, Docent i nordiska språk, Projektet Kritik, konsekration och bilderböcker: en kvantitativ studie av recensentionsutdrag i Norden, insamling av data i Jakobstad, Finland 2026, (sek): 5.000

Noora Hirvonen, Professor, Uleåborgs universitet, Projektet En socioteknisk undersökning av ungas vardagliga möten med propaganda i Finland och Sverige, Uleåborg och Växjö 2026, (sek): 10.000

Sofija Lazic Pedersen, Doktorand praktisk teologi, Åbo Akademi, Projektet Gemensamma psalmer i fyra nuvarande nordiska psalmböcker, Forskningsvistelse Oslo 2026, (sek): 5.000

Erik Sigge, Tekn.Dr., Institutionen för arkitektur, Lunds universitet, Projektet Gåvohus från Sverige till Danmark, Norge och Finland under och efter andra världskriget, Rønne och Nexø, Danmark, Helsingfors, Finland, Møre, Romsdal, Trøndelag, Norge, 2025, (sek): 15.000

Stefanie Sirén-Heikel, Doktorand, Svenska social- och kommunalhögskolan, Helsingfors universitet, Projektet Generative AI in Journalism: Exploring Journalistic Norms, Democratic Roles and Future Expectations, Stockholm 2026, (sek): 10.000

Mattias Ekman förstekonservator herregårdar Østfoldmuseene Sarpsborg, Norge, Inköp litteratur til Herregårdsbiblioteket, Østfoldmuseene (sek):10 000

Föreningen Norden Sverige, Nordiskt kultur- och fritidsprogram för säsongsjobbare i Sverige (sek) 15 000

Foreningen Norden Danmark Nordjobb, Kultur- och fritidsprogram med fokus på likheter och olikheter mellan nordisk kultur och historia för att påvisa värdet med nordiskt samarbete och gemenskap (sek) 15 000

Nordjobb Norge, Nordisk kultur og språkseminarer, (sek) 15 000

Nordisk poesifestival Rolf Jacobsen-dagene 2026, Dikt, musikk, performance, teater, Hamar, (sek): 15.000

Nordic festival network 2026, Musik, Ideella musik- och kulturfestivaler i Sverige (EFFIR) sammarbete med Norge (Karlsøyfestivalen), Island (Norðanpaunk) och Danmark (ØSTPAA), (sek): 15.000

Nordisk-baltiska filmnätverket 2026, Film, Möten och workshops i samband med Nordisk Panorama (Sverige), DocPoint (Finland) och Baltic Sea Docs (Lettland), Oberoende filmars förbund, Sverige, (sek): 10.000

Nattliga tongångar 2026, Kammarmusikkonserter, Kammarorkester Öresund, Sverige, (sek): 10.000

Dansk folkevisetradition møder den levende færøiske balladetradition 2026, Musik, Færøerne, Phønix, Denmark, (sek) 10.000

Konstutställning på Kunstbanken i Hamar 2025, Malin Nordström, Konstnär, Sverige, (sek) 10.000

Finskt Disco Jubileumsdiscoshow 2026, Musik, dans, performance, Nalen i Stockholm, Lina Puranen, Curator, Sverige, (sek): 10.000

Girl Battle 2026, Utställning, Sofia Runarsdotter, Fotograf, Sverige, (sek): 10.000

INK 2026 i Åbo, Studentorkesterfestival, Axelbandet rf, Finland, (sek): 10.000

Nordisk Textilvecka 2026, Biskops Arnö i Sverige, (sek): 20.000

Ola Backe och Kari Roininen, författare och förläggare, HB Kultur på Gränsen, Haparanda. Översättning av svensk kriminalroman till meänkieli (sek): 20 000

Reynir Eggertsson universitetslektor Helsingfors universitet, Finland, översättning danska till isländska av medeltida berättelser, (sek): 20 000

Emma Majberger, översättare, Falkenberg, Sverige, provöversättning danska romanen *Elskende*, av Amalie Langballe, (sek): 10 000

Jonas Rasmussen TEXT, Lund, Sverige, Dansk poesi, Kristina Stoltz, översättning till svenska, (sek): 10 000

Pernilla Ståhl, förläggare, Bokförlaget palaver Ståhl, Sverige Översättning från norska till svenska av poeten Mona Høvring (sek):10 000

Maria Tapaninen Rydqvist, fd bibliotekarie, Sundbyberg, Sverige 12 samtida svenska poeter översättning från svenska till finska (sek): 10 000

Unisexnamn i Norden – förberedande forskningssamarbete kring en växande språktrend 2026, Halmstad, Köpenhamn, Jyväskylä, Reykjavik, Emilia Aldrin, docent, Högskolan i Halmstad, Sverige, (sek): 15.000

Koloni og kongemakt i Grønland og Finnmark 2025, Sigrun Høgetveit Berg, Professor i eldre historie, UiT Noregs arktiske universitet, (sek): 15.000

Privatisering av trygghetsarbetet – nordiska perspektiv på ansvarsfördelning och rättssäkerhet i urbana miljöer 2026, Köpenhamn, Forskningsvistelse vid CEPRI - Centre for Private Governance, Reykjavik och Akureyri fältstudier, Kristina Borodina, Doktorand i civilrätt, Uppsala Universitet, (sek): 15.000

Fenotyper av postcovid: en prospektiv kohortstudie som identifierar fyra symtomkluster 2025, Mariehamn, Tove Grafström, ST-läkare och doktorand, Infektionskliniken Karlstad samt Örebro Universitet, (sek): 10.000

Forskningsophold på Søren Kierkegaard Forskningscenteret, Kph univ. og i Nordiske Studier, Aarhus univ. 2026, Ville Hämäläinen, MA, ph.d.-forsker, Tampere Universitet, Finland, (sek): 15.000

Ungas nordiska klimataktivisters kommunikationsmönster och gemensamma beslutsfattande 2026, Danmark, Finland, Norge och Sverige, Simon Magnusson, Fil.dr, Södertörns högskola, (sek): 15.000

Nordisk workshop för unga forskare inom översättningsvetenskap 2026, Stockholms universitet, Richard Pleijel, Docent, Institutionen för svenska och flerspråkighet, (sek): 15.000

Nordiska nätverket för amerikansk historia, Oscar Winberg, FD, Åbo universitet, (sek): 15.000.

LETTERSTEDTSKA FÖRENINGEN

Utlyser anslag till ansökan under 2026

Letterstedtska föreningen är en förening för nordiskt samarbete i samtiden, grundad 1875. Föreningens uppgift är att befordra gemenskapen mellan de fem nordiska länderna på vetenskapens och konstens och industrins områden. Letterstedtska föreningen delar ut anslag till nordiska ändamål, dels gemensamt, dels nationellt. Under 2026 kommer anslag att utdelas vid två tillfällen, dels under våren, dels under hösten. Ansökan skall insändas 15 januari – 15 februari och 15 augusti – 15 september. Ansökan görs företrädesvis på skandinaviska språk. Alla mottagna ansökningar bekräftas. Besked om utdelade anslag ges i juni resp. november 2026. Ansökan tas endast emot digitalt per formulär. För information och ansökan se www.letterstedtska.org.

Gemensamma nordiska ansökningar

Det belopp som står till förfogande 2026 för gemensam utdelning uppgår till 1.500.000 sek för Avd. 1-6 nedan. Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 10.000 till 50.000 sek.

Anslag utdelas i första hand till följande ändamål:

- Avd. 1 Arrangerandet av seminarier, konferenser, symposier. Ansökan insändes av arrangörerna.
- Avd. 2 Gästföreläsare, gästforskare, exkursioner. Ansökan insändes av den mottagande institutionen eller motsvarande.
- Avd. 3 Tryckning eller publicering av skrifter av gemensamt nordiskt intresse. Även kvalitetssäkrad digital publicering kan komma i fråga. Till periodiska skrifter ges enbart engångsanslag.
- Avd. 4 Individuella forskningsföretag. Vetenskapliga, jämförande studier av företeelser i de nordiska länderna som är av gemensamt nordiskt intresse.
- Avd. 5 Utrustning till nordiska institutioner eller lärosäten med utpräglad nordisk inriktning.
- Avd. 6 Nordjobb.
- Avd. 7 Konstnärligt utbyte (utveksling): Under 2026 står sammanlagt 200.000 sek till förfogande för främjandet av nordiskt konstnärligt utbyte. Ansökt belopp bör ligga i intervallet 5.000 till 20.000 sek.
- Avd. 8 Specialdestination - De Nyhlénska medlen: Under 2026 står sammanlagt 150.000 sek till förfogande från de Nyhlénska medlen för ansökningar på tema "Studiet av översättningens roll och betydelse i Norden, eller Utgivning av översättningar mellan de nordiska språken." Ansökt belopp bör ligga i intervallet 10.000 till 20.000 sek.

- Avd. 9 Specialdestination: Under 2026 utlyses 300.000 sek för ansökningar inom ”Unga forskares nordiska samarbete” (upp till grad docent). Prioriteras nätverk, workshops, akademiskt skrivande, förberedande samarbetsprojekt, nyskapande, fysiskt eller digitalt. Ansökt belopp bör ligga i intervallet 10.000 till 20.000 sek.

Anslag utdelas, enligt föreningens praxis, ej till:

- projekt som ägt rum vid ansökningstillfället,
- resor och uppehåll inom det egna landet,
- festskrifter till personer eller seminarier av avtackningskaraktär,
- språkgranskning av avhandlingar eller andra skrifter,
- utgifter för administration, löner, arvoden, måltider och traktamenten.

Kontakt gemensamma ansökningar:

Letterstedtska föreningen, Huvudstyrelsen,
sekr. Lena Wiklund, lena.wiklund@letterstedtska.org.

Nationella resebidrag

Under 2026 står sammanlagt 920.000 sek till förfogande för enskild person eller enskilda personer att ansöka om anslag för studieresor till annat nordiskt land. Ansökningsbeloppet bör ligga i intervallet 5.000 till 10.000 sek.

Kontakt nationella resebidrag:

- Danska sökande: Letterstedtska föreningens danska avdelning, ordf./sekr. Steen A. Cold, danmark@letterstedtska.org.
- Finländska sökande: Letterstedtska föreningens finländska avdelning, sekr. Sophie Holm, finland@letterstedtska.org.
- Isländska sökande: Letterstedtska föreningens isländska avdelning, sekr. Bryndís Sverrisdóttir, island@letterstedtska.org.
- Norska sökande: Letterstedtska föreningens norska avdelning, sekr. Jan Kløvstad, norge@letterstedtska.org.
- Svenska sökande: Letterstedtska föreningens svenska avdelning, sekr. Lena Wiklund, lena.wiklund@letterstedtska.org.
- För tekniska frågor: info@letterstedtska.org.

En förteckning över utdelade anslag återfinns i *Nordisk Tidskrift* 4/2023, 4/2024, 4/2025 osv. som också finns på hemsidan.

Letterstedtska föreningen hanterar personuppgifter i överensstämmelse med EU:s Dataskyddsförordning GDPR.

BOKESSÄ

BONDEFANGET HISTORIESKRIVNING

Landbrugets betydning for Danmarks velstand tages op til kritisk revision af to erhvervshistorikere, og deres dom er ikke nådig. Bøndernes arbejde var vigtigt, men andre aktører har fået for lidt plads i historieskrivningen: den enevældige kongemagt, fremsynede godsejere, internationalt orienteret industri, systematisk forskning, en ofte fremsynet statsmagt. Det er selve historien om det moderne Danmarks fødsel, de to professorer skriver om i storværket *Vejen til velstand*.

Ethvert barn i Danmark ved, hvordan det moderne, velstående fædreland blev til: Efter enevældens afskaffelse i 1849 gik en fri og flittig bondestand hurtigt

i gang med at etablere de andelsmejerier og slagterier, som grundlagde det svimlende eksporteventyr. Bøndernes selvorganisering i andelsbevægelsen løftede landet fra fortidens mørke ud i lyset. Smørdritler og stabler af flæskesider blev udskibet fra den vestjyske havneby Esbjerg og solgtes til gode priser i Storbritannien, fordi de holdt så fin kvalitet.

En dejlig historie, som ovenikøbet fletter rigdom og demokrati uopløseligt sammen. Bondestanden læste Grundtvig og gik på højskole, og snart fik bonden følge af arbejderen, som studerede sine skriftkloge og var lige så ivrig efter demokrati. Arbejder og bonde i spidsen for hver sin store og flittige folkelige bevægelse og forenet i kampen for parlamentarisme.

Snart byggede den moderne danmarkshistories to hovedskikkelser en velfærdsstat oven på herligheden, arbejderen noget mere ivrigt end bonden, javel, men bygget blev den, og i dag kan ingen jo undvære den. En smuk historie: Det folkelige Danmarks to største bevægelser sikrede demokratiet, så de kunne fordele den velstand, de selv havde skabt med deres flittige hænder.

Denne livskraftige myte aflives af de to historikere Per Boje og Jeppe Nevers, som i 2024 udgav det afsluttende dobbeltbind af storværket *Vejen til velstand*, som analyserer »Kapitalismen og det moderne Danmark«, som undertitlen lyder. Boje og Nevers giver efter seks års forskning i velstandens

kilder deres svar på, hvordan vi blev så rige i Danmark – og hvorfor vi i grunden ikke blev rigere.

Da værket blev præsenteret, skete det med symbolsk kraft i Dansk Industris hovedsæde ved Rådhuspladsen i København. Adressens budskab: Andre end bønderne spillede en vigtigere og tidligere rolle i skabelsen af velstand, for eksempel fremsynede industrifolk med udsyn til den omkringliggende verden.

»Det første andelsmejeri så dagens lys i 1882, og det første andelsslagteri blev etableret i 1887, og det var da vigtigt. Men det var altså kopier af noget, som Danmark allerede kendte til. De mest fremsynede godsejere havde tilknyttet dygtige hollandske mejerister årtier før, ligesom mange slagterier var blevet anlagt af udenlandske slagterikoncerner og kapitalstærke byfolk,« siger Per Boje. Han er professor emeritus i moderne historie ved Syddansk Universitet, og han har alene udarbejdet *Vejen til velstands* to første bind. Det første dækker enevældens tid fra 1730 til 1850 og udkom allerede i 2014. Andet bind rækker fra 1850 til 1930 og udkom i 2020. Nu har han sammen med historieprofessor Jeppe Nevers, også fra Syddansk Universitet, ført værket frem til 2020.

En aktiv stat

Det afsluttende dobbeltbinds knap 1.100 sider byder sin læser på en stribe vigtige og sine steder forbløffende indsigter. For det første dokumenterer de to historikere meget overbevisende, hvordan den såkaldte gårdmandslinje i historieskrivningen har overlevet helt op i nutiden. Det er denne linje, som gør bondestanden til den moderne danmarkshistories hovedpersoner og helte – både økonomisk og demokratisk.

For det andet er den sande historie om Danmarks velstand faktisk lykkelig, måske ligefrem værd at prale af. Vi var mange år før enevældens afskaffelse et meget rigt land, og det er vi fortsat med at være. Brugbare BNP-tal kom først i 1950'erne, men Danmark var allerede i 17- og 1800-tallet ganske godt med, viser nyere forskning.

Man vidste det bare ikke, hvad der velsagtens er en af grundene til, at gårdmandslinjen har vist sig så sejlivet i dansk historieskrivning. Dokumentation af betydelig velstand allerede i det tidlige 1800-tal ville jo gøre det sværere at hævde, at det danske mirakel først begyndte med enevældens afskaffelse og de frie bønders selvorganisering.

Styrkepositionen er fastholdt i dag – Danmark er blandt verdens 10-15 stærkeste økonomier målt på BNP pr. indbygger og justeret for købekraft, og vi overgås typisk af lande, som enten satser på indtægter fra fossil energi eller på en strategi som skattely.

Synet på staten i *Vejen til velstand* er endnu en øjenåbner for den, der bevæger sig i den politiske debats dikotomi, som man måske lidt fornærmende og karikeret kan beskrive med statssynspunktets to yderpoler. Den ene pol er liberal og arbejder for at rulle en meget involverende stat tilbage, da denne skønnes at hæmme det frie erhvervslivs virkemuligheder. Den anden pol er den socialistiske og vulgærsocialdemokratiske, som ser statseje som svaret på alle problemer; ikke alene er den offentligt drevne virksomhed demokratisk, man slipper også for at måtte aflevere profit til en privat ejer. Argumentet er formentlig velkendt i alle de nordiske velfærdsstater. Per Boje og Jeppe Nevers afviser begge poler.

Der er ikke noget tidløst svar på det spørgsmål, hvis det er mest mulig velstand, man søger, skriver de to i *Vejen til velstand*. De påpeger i stedet en meget langvarig kontinuitet i statens involvering i etablering af transportveje, havne, kommunikationsmidler, uddannelse, forskning og lovgrundlag for kapitalistisk virksomhed.

»Det giver ikke mening at hævde, at omfanget af statsinvolvering enten er godt eller dårligt. Hvis Socialdemokratiet var kommet igennem med det i 1970'erne populære krav om nationalisering af medicinalindustrien, havde vi nok manglet Novo Nordisk som guldæg i dag. Omvendt er det en central pointe i vores værk, at statens involvering helt tilbage til enevælden har været kolossalt betydningsfuld,« siger Jeppe Nevers. Videre: Der findes ikke en særlig dansk kapitalisme udsprunget af bondens og arbejderens samvirke. De virksomheder, der er blevet store og succesrige, har forstået betydningen af at importere viden, forske og satse seriøst på egne udviklingsafdelinger. *Vejen til velstand* rummer grundige analyser af virksomheder, som har indset denne vej til rigdom og succes.

Jeppe Nevers påpeger, hvordan grundfortællingen om de folkelige bevægelser passer fint til demokrati- og kulturhistorien, men fortællingen kan ikke forklare den økonomiske historie. Netop hér ligger værkets pointe, understreger han: Vi har en forkert forståelse af fundamentet for vores velstand, fordi vi har fået svaret fra dem, der vandt i den politiske historie.

Ejerskabet bag virksomhederne er i øvrigt heller ikke specielt dansk. De to forfattere betegner det som »normaleuropæisk«. Aktieselskaberne vandt, mens den højtbesungne foreningskapitalisme tabte terræn. I Danmark blev ejerskabet bag de dominerende virksomheder i stedet familiekapitalistisk, hyppigt i form af fondsejerskab kontrolleret af de oprindelige familier. Mærsk, Danfoss, VKR-gruppen (dem med Velux-vinduet) og Grundfos er kendte eksempler, de fleste også uden for Danmarks grænser.

En bondestat i staten

Den virkelige bemærkelsesværdige røde tråd i værket er de favorable vilkår, landbruget har skaffet sig siden det store gennembrud i slutningen af 1800-tallet. Hovedbestræbelsen i bogen er at søge den danske velstands kilder, men under læsningen af Bojes og Nevers' arbejde støder man hele tiden på den særbehandling, landmændene har skaffet sig. Nogle snese tusinde landbrugere har gennem hele det 20. århundrede sikret deres interesser godt og vel tilgodeset fra politisk niveau.

Den histories begyndelse kan man passende sætte til 1896, hvor landbruget fik sit eget ministerium; industrien fik trods voksende betydning slet ikke samme bevågenhed. Først i 1908 oprettedes et ministerium for erhvervslivet uden for landbruget, men det var handel og søfart, der var i fokus for det ministerium.

Allerede i 1930erne begyndte industrien at stikke af fra landbruget som velstandens motor, og ved indgangen til 1960erne var landbrugets hovedrolle definitivt udspillet. Men gennem hele det 20. århundrede har erhvervet skaffet sig vilkår, som vækker mindelser om en stat i staten. I udpluk: Man har fastholdt ideen om de små landbrug som ideelle – også økonomisk set – og oprettet tusinder af husmandsbrug, også efter at sagkundskaben indså det økonomisk uholdbare i den produktionsmodel.

Opfattelsen af jorden som velstandens kilde har endvidere ført til massive indvindinger af havbund og vådområder for at skaffe mere produktionsjord. Det har siden vist sig at føre til alvorlig kvælstofforurening af søer, åer, fjorde og indre farvande.

Selvom landbrugets betydning var brat aftagende fra slutningen af 1950erne, fortsatte man politisk med at satse stort på erhvervet. Som det hedder i værkets konkluderende afsnit om årtiet efter Anden Verdenskrig:

»Landbruget og dets organisationer fungerede her som en væksthæmmende faktor med stor politisk opbakning. Landbrugets struktur med tyngdepunkt i omkring 60.000 mellemstore landbrug blev fastholdt, ligesom der også efter krigen var opbakning til oprettelse af statshusmandsbrug, der var store nok til, at en familie gennem en høj arbejdsindsats kunne leve af dem.« I midten af 1960erne viste Nationalbankens analyser, at politikerne overvurderede landbrugets betydning, men det fik kun tøvende og langsomt betydning.

Først skulle et kriseramte landbrug have statsstøtte, mens landmændene ventede på at komme ind i EFs frelsende favn. Vel inde i den europæiske union fortsatte statsstøtten i stor stil, nu blot dirigeret fra Bruxelles.

Undervejs har landbruget sikret sig magten over, hvem der kunne få landbrugsjord og hvem ikke. Det har betydet en meget træg strukturtilpasning i landbruget. Endvidere har bondestanden sikret sig relevant forskning i eget regi.

Og så – som allerede strejft – har erhvervet i bestræbelsen på at sikre sin rentabilitet fået lov til at belaste det omkringliggende miljø.

Husmandens nøglerolle

Det er svært at forstå, hvordan det har kunnet lade sig gøre med al den bondestandsfavorisering, medmindre man kobler det politiske niveau på: Socialdemokratiet og Venstre blev partierne for det 20. århundredes store, folkelige bevægelser. Hertil kom fra 1905 Det Radikale Venstre, som særlig talte husmændenes sag. Det gør husmændene og deres organisationer til en lidt overset hovedfigur i beskrivelsen af dansk landbrugs- og erhvervspolitik, fordi de indgik i mange vigtige alliancer. Husmændene var forbundet med godsejere og bønder i hævningen af landbrugets og jordens betydning, og dermed var de i en form for alliance med Konservative og Venstre, som var velvilligt indstillet over for de store landbrugs organisationer.

Men husmændene var også forbundet med Socialdemokratiet, hvis politiske magt grundede sig direkte på alliancen med Radikale. Det makkerskab blev indledt i 1916, da Stauning indtrådte i den radikale regering Zahle som kontrolminister, og det kunne også begrundes indholdsmæssigt. Husmanden og arbejderne kunne spejle sig i hinandens længsel efter magt over eget liv, ligesom andelsbevægelse og Kooperation også havde fællestrek.

Per Boje og Jeppe Nevers understreger, at deres opgør med gårdmandslinjen i kollegernes historieskrivning ikke skal forstås som en underkendelse af hverken andelsbevægelse eller landbrug. Andelsproduktionen spillede en stor rolle i perioden 1890 til omkring 1950.

Nedskrivningen er relativ: Det er underbelysningen af andre erhvervs betydning både før og efter andelsbevægelsen, de vil til livs. Som det hedder i bogens besvarelse af, hvad der blev af den danske model for velstandsskabelse: »Hvor den traditionelle fortælling har betonet landbrugets og sidenhen den offentlige sektors betydning for dansk økonomisk udvikling, betoner fortællingen om Danmark som videns- og produktionsland, at det relativt set meget høje velstandsniveau bør tilskrives en erhvervsstruktur med mange og skiftende styrkepositioner på tværs af de tre hovedsektorer.«

Det er unægtelig en mindre spændstig fortælling end treklangen bonde, arbejder, demokrati, men *Vejen til velstands* samtlige bind argumenterer overbevisende for, at den historie til gengæld er sand. Der var som anført et vist historisk *schwung* over, at værket blev præsenteret i Industriens Hus ved Rådhuspladsen.

På samme adresse holdt industrimanden Alexander Foss i 1912 en tale i Industriforeningen, hvor han talte industriens sag. Foss var medejer af det multinationale F.L. Schmidt & Co, han var formand for det nystiftede Industrirådet, og han var stærkt utilfreds med den dominerende opfattelse, at den danske vej til rigdom skyldtes landbruget.

Begivenheden er omtalt i *Vejen til velstands* første kapitel, og det hedder her, at industrimanden »med stor styrke« kritiserede det som »en farlig kurs, hvis Danmark fremover satsede ensidigt på landbruget«. Man burde arbejde for det, som også var hans foredrags titel: »Danmark som Industriland«.

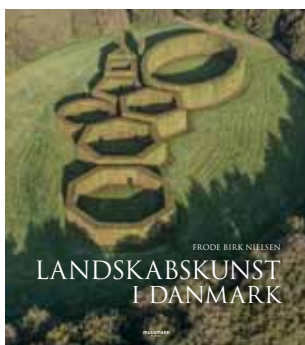
Alexander Foss stred forgæves. Landbruget protesterede med held mod den fanatiske mand, de havde for længst sat sig på grundfortællingen om Danmark som landbrugsland.

Arne Hardis

Per Boje og Jeppe Nevers. *Vejen til velstand. Kapitalismen og det moderne Danmark*. Tiden 1930-2020. Syddansk Universitetsforlag 2024.

KRING BÖCKER OCH MÄNNISKOR

LANDSKABSKUNST I DANMARK OG SVERIGE

Landskabskunst i Danmark og Landskabskunst i Sverige er skrevet med kærlighed til en række have- og parkanlæg og historiske anlæg, som bøgerne virkelig giver læseren lyst til at tage ud i landskaberne og se.

De er skrevet af Frode Birk Nielsen, der er uddannet landskabsarkitekt ved Arkitektskolen i Aarhus. Efter at have vundet førstepræmie i en konkurrence om udformning af parkanlægget ved Malmöhus Slott, etablerede han i 1988 egen tegnestue og har i både Danmark og Sverige – samt Kina – arbejdet med at gøre torve og pladser mere menneskevenlige.

Det menneskevenlige er den røde tråd i de to bøger, der måske mere er egnet til inspirationslæsning hjemmefra end som handy guidebøger til ekspeditionerne ud i de danske og svenske kulturlandskaber. Takket være bøgernes omfang er det blevet muligt at ledsage teksten med indbydende fotografier taget af Carsten Ingemann. Omvendt kan de da sagtens ligge på bagsædet af bilen eller pakkes ned i rygsækken til cykelturen.

Landskabet er der i forvejen. Landskabet er forudsætningen. Det der ikke er fortrængt af menneskelig aktivitet. Omkring 60 procent af Sveriges areal er dækket af skov. I Danmark er det knap 15 procent. Og i begge bøger indleder forfatteren med at redegøre for, hvad der er landskabets byggesten: Jord, sten, træ og vand. Ud af den blanding vokser der træer og planter. Mennesker har levet af landskabet gennem millioner af år. Som samlere, jægere, agerdykere.

Men så er landskabet også blevet anvendt til anlæg af forskellig art. Frode Birk Nielsen opererer i sine bøger med en række kategorier af landskaber:

Gravlandskaber, infrastrukturlandskaber, bylandskaber (særligt heldigt anlagte torve, pladser og broer), borg- og slotslandskaber, forsvarslandskaber, kunstnerisk bearbejdede landskaber og i Sveriges-bogen desuden stenlandskaber.

Trods naboskabet mellem Sverige og Danmark er der stor forskel på de steder, Frode Birk har valgt til sine bøger. I Danmark er det således fortrinsvis kultiverede kunstlandskaber som C. Th. Sørensens bløde geometriske haver i Birk ved Herning i Jylland.

Blandt de svenske kunstlandskaber – eller måske snarere land art-landskaber – er den selvstændige republik Ladonia, der ligger på Kullen i Skåne, helt ned til havet. Ladonia, der har en udstrækning som de to meget store skulpturer, *Nimis* og *Arx*, er oprettet af den nu afdøde svenske billedkunstner, Lars Vilks (1946-2021). Så absolut et besøg værd. Men det er De Geometriske Haver nu også.

Nimis (latin for ”for meget”), der er konstrueret af drivtømmer og nedfaldne grene, blev påbegyndt i sommeren 1980, og der gik faktisk et par år, inden myndighederne fandt ud af, at der i al hemmelighed voksede en skulptur frem tæt ved havet men skjult af skoven.

Det blev indledningen til et flere årtier langt juridisk slagsmål mellem de svenske myndigheder, som ville have skulpturerne fjernet, og Lars Vilks, der modsatte sig ødelæggelse af sit livsværk. En tid ejede Joseph Beuys derfor skulpturen. Så blev den en selvstændig stat, der et par gange har erklæret krig mod Sverige. Og omtrent samtidig afsendte en krigserklæring til San Marino. Provokationerne fra den lille stat med dets Formell-løb var efterhånden blevet utålelige!

Der er virkelig mange morsomme historier om skulpturlandet Ladonia, og en af bogens er informationen om republikkens tredje skulptur, *Omfalos*, der fra søsiden blev fjernet med magt af myndighederne i 2001.

Ganske overraskende imødekom Sverige en ansøgning fra Lars Vilks om at få lov til at opføre en mindesulptur for *Omfalos*. Betingelsen var imidlertid, at den ikke blev mere en 8 centimeter høj. Den oprindelige *Omfalos* er siden blevet en del af Moderna Museets samling.

I hver landskabskategori er der gerne en fem-seks eksempler. Andre svenske kunstlandskaber er blandt andre Millesgården på Lidingö i Stockholms skærgård med det kunstnerhjem og omgivende skulpturpark, billedhuggeren Carl Milles (1875-1955) skabte, samt Wanås Skulpturpark i Skåne. Her er 80 skulpturer permanent spredt over et stort skovbevokset område. Her er værker af blandt andre Jenny Holzer, Per Kirkeby, Allan McCullum og Yoko Ono. Hver sommer er der gæstesulpturer på besøg.

Et par velvalgte danske eksempler på kunstlandskaber er skulpturparken ved Rudolph Tegn timers Museum i Nordsjælland og Tørskind Grusgrav i Egtved i Sønderjylland, hvor der er opstillet henved ti skulpturer af Jean Clareboudt og Robert Jacobsen.

Sverige og Danmark har et meget stort infrastrukturlandskab til fælles. Det er den faste forbindelse over Øresund, og den er medtaget i bindet om svensk landskabskunst.

En del danske forbinder rutinemæssigt navnet Øresundsbron. Hvorfor ikke broen, vrisser de. Men Frode Birk Nielsen bemærker, at det da er et herligt

eksempel på kompromisets kunst. Bron er nok et svensk ord. Men Øresund i navnet har et dansk begyndelsesbogstav. Forud for etableringen af den faste forbindelse over Øresund blev der anlagt en kunstig 4 km lang og 400 m bred ø – Peberholmen – der som udgangspunkt skulle have lov til at ligge i fred. For hvad ville der ske med en sådan biotop, der ikke var beplantet?

Det sørgede naturen selv for. Først dukkede enårige planter op. Så permanente buske og små træer. Fugle og insekter kom til øen. Det samme gjorde endog harer, der en isvinter hoppede en km fra Saltholm til Peberholmen. Det hele lå i fred, kun besøgt få gange om året af observerende biologer, der dog også blev til indgribende myndigheder, da antallet af fuglearter et år – 2020 – dalede fra 30 til 20. Så blev et areal, fremgår det af bogen, på størrelse med 14 fodboldbaner ryddet og beplantet med henblik på at skabe flere flade arealer, fordi man ønskede at give bestemte fuglearter bedre ynglebetingelser.

Synd, mener Frode Birk, for her var en enestående mulighed for at observere, hvordan naturen regenererer, og landskaber udvikler sig, når mennesket ikke griber ind.

Men mennesket griber ind. Og har gjort det årtusinder

Som det fremgår af bogen, har vi i Sverige og Danmark anlagt gravlandskaber – for eksempel Kongehøjene i Gamla Uppsala, der ligger nord for Uppsala, og i Danmark Lindholmshøje i Nordjylland) – og forsvarslandskaber. Her har Frode Birk Nielsen valgt at pege på Københavns volde og vikingeborgen Trelleborg i Sydsverige.

Bylandskaber er ikke den mindst interessante kategori i Frode Birk Nielsens opdeling af landskabstyper, mennesker har formet gennem tiderne. Hvor man kan sige, at anlæg af forskellig art i det store åbne landskab virkelig kræver en landskabsarkitekt eller billedkunstner, der går til arbejdet med en vis ydmyghed og respekt for landskabets karakter og ånd. Kun sådan – ved at indpasse i landskabet – opnår man de mest harmoniske resultater. I byerne er der en slags total menneskelig kontrol. Her er landskabet borte og naturen som regel fortrængt.

Dog ikke altid. I bogen fremhæves et par vellykkede eksempler på, hvordan naturen stadig spiller en altafgørende rolle for samspillet med bygningsmasse. Der er et industriområde i Norrköping, hvor kønne fabriksbygninger af ældre dato nærmest er ved at blive blæst æstetisk væk af de vandfald og -strømme, der bruser igennem landskabet. Det kan så modstilles med den lykke, det var for byens indbyggere og gæster, da Aarhus Å i årene mellem 1995 og 2008 blev afdækket med det resultat, at der opstod et langt mere levende byliv langs vandet med cafeer og forretninger og muligheder for blot at sidde og kigge på vandet. Når vejret ellers tillader det. Nyere landskabsarkitektoniske strategier synes i stadig stigende grad at søge at fremme natur i byerne. Gerne mindre friseret og mere vild og frodig.

Landskabskunst i Danmark og *Landskabskunst i Sverige* er skrevet med kærlighed til en række eksempler på vellykkede have- og parkanlæg, historiske anlæg og moderne infrastrukturprojekter. Forfatteren formår også at forklare baggrunden for nogle af de ændringer, der er blevet foretaget og siden omgjort. Der var en grund til, at åen gennem Aarhus blev overdækket. Åen var forurenet af spildevand, og den blev betragtet som en barriere for den voksende bilisme, der dengang var mere end velkommen i bykerne. Dengang var der heller ikke så mange biler som i dag, og dengang var de ikke så store og uhåndterbare i de snævre gader i middelalderbyernes centre som i dag.

Landskabskunst i Danmark og *Landskabskunst i Sverige* er bøger, der giver lyst til netop at tage bilerne ud af byerne – og hvis ikke bilerne så cykler eller offentlig transport – og rejse ud i landskabet og opleve noget af alt det smukke og interessante, der vitterlig også er der ude. Med udgivelser som disse kan man finde det gennemtænkte og storslåede et eller andet sted på den anden side af det industrialiserede landbrug og de kilometer lange erhvervsbyggerier, der er ved at indkapsle motorvejene i en korridor og ødelægge udsynet mod det åbne landskab.

Og hvorfor stoppe bogprojektet her? Det kunne jo være, der også var fantastiske landskaber, man kunne opleve i de andre nordiske lande?

Torben Weirup

Frode Birk Nielsen. *Landskabskunst i Danmark. Landskabskunst i Sverige*. Forlaget Muusmann, 2024 og 2025 København.

DE NORDISKA JURISTMÖTENA

En viktig plats för samarbete

År 1872 anordnades det första nordiska juristmötet. I fjol hölls det 43:e mötet. Utan att överdriva kan man påstå att de flesta viktiga lagar och lagförslag någon gång blivit granskade och debatterade vid ett av dessa möten. På grund av covidpandemin blev 150-årsjubileet något försenat. Det högtidlighölls i Köpenhamn förra året ett erkännande. Då utgavs en jubileumsbok, författad av den danske rättshistorikern Ditlev Tamm, med undertiteln *Variationer over et nordisk tema*. Den är utgångspunkten för vad jag skriver här. Professor Tamm förtjänar ett erkännande för den levande bild han tecknar av mötena.

Redan numreringen anger att det inte är fråga om alldeles vanliga föreningsmöten. Det finns både en gemensam centralstyrelse och fem lokalstyrelser, en i varje land. Mötena betraktades från början som en viktig nordisk institution, och något av detta lever fortfarande kvar. Under ett par perioder har mötena dock fått ställas in.

Man kan naturligtvis fråga sig om det inte finns andra yrken än juristernas som räknar med ett på något sätt organiserat nordiskt samarbete med rötterna i 1800-talet? Det må så vara – det speciella med juristmötena är att de alltifrån början har setts som en länk i det nordiska lagsamarbetet, som alltid varit av stor, om än med åren avtagande vikt. Det gör att jubileumsboken – som föregicks av en liknande vid 100-årsjubileet, författad av professor Tamms far – faktiskt innehåller en hel del av intresse även för icke-jurister.

Det första mötet, i Köpenhamn 1872, var ytterst ett enskilt initiativ av den svenske landshövdingen m.m. Eric Slotte genom ett brev samma år till den danske juristen och politikern A.F. Krieger. Tanken vann omedelbart gensvar då den spreds i juristvärlden och förverkligades alltså redan samma år. Mötet fick då en halvt officiell karaktär genom att 46 framträdande jurister ställde sig bakom inbjudan; Tamm kallar dem "founding fathers". Bland dem finner man bl.a. från Danmark justitieministern och höjesteretsjustitiarius, från Norge likaså höjesteretsjustitiarius och ett statsråd och från Sverige justitiestatsministern och hans företrädare, hovrättspresidenten Louis De Geer, representationsreformens fader. Den danske kungens och kronprinsens närvaro vid avslutningen inledde en länge upprätthållen tradition med kunglig närvaro på något sätt. Den svenske kungen Oscar II kom till öppnandet av det andra mötet, i Stockholm 1875, och inbjöd alla till Drottningholms slott efter

mötet. Ett foto i boken visar den svenska kronprinsessan dela ut det nordiska juristpriset 2011. I Finland och Island, som tillkom senare, har presidenterna brukat infinna sig.

Juristmötena torde, såvitt jag förstår, få ses som ett bland flera initiativ som togs i slutet av 1800-talet i skandinavismens spår. Denna något yviga filosofi fick dödsstöten genom att Sverige inte inträdde i det dansk-tyska kriget 1864 sedan kung Karl XV och statsrådet under justitiestatsministern Louis de Geer motsatt sig detta. Att nordiskt samarbete på den tiden hade en betydligt större tyngd än idag är ju ingen nyhet, men det har sitt intresse att betrakta utvecklingen från rättssamarbetets synpunkt. Den raska uppslutningen på hög nivå bakom Slottes initiativ och dess snabba förverkligande visar vilken tyngd rättssamarbetet hade på den tiden. Jag fick själv en liten inblick genom att min far på 1930-talet som ledamot i Lagberedningen hade deltagit i arbetet med en ny skuldebrevslag. Vikten av det nordiska samarbetet var ett ämne som han ofta återkom till.

Avsikten var från början att liknande möten skulle hållas vart tredje år, omväxlande i de nordiska huvudstäderna, men den norsk-svenska unionsupplösningen medförde att mötet 1905, som skulle ha hållits i Stockholm, fick ställas in. Först efter världskriget återupptogs mötena 1919 – på svenskt initiativ nämner Tamm – med Finland som fjärde land. Efter uppehållet under andra världskriget anslöt Island som femte land.

Det är fråga om stora tillställningar. Redan det första mötet hade 397 deltagare – alla män förstås – nu räknar man sedan länge med betydligt flera. Alltifrån början har gällt att det inte bara är domstolsjurister och andra statligt anställda jurister som deltar; advokater och andra jurister utanför statlig tjänst har alltid utgjort ett viktigt inslag, även som mötesledare. Arbetets sakliga bredd gör det naturligtvis nödvändigt med en bred representation.

Mötena har normalt upptagit tre dagar. Ett möte av den här storleken kan naturligtvis inte arbeta bara i plenum. Någon större gemensam debatt brukar dock hållas liksom något föredrag. Vid det senaste mötet, i Köpenhamn förra året, hölls ett jubileumsföredrag av professor Tamm samt ytterligare ett föredrag om AI (artificiell intelligens). Som exempel på en plenardebatt vill jag nämna ”Frihet, rättssäkerhet och effektiv samhällsstyrning – ett dilemma för lagstiftaren” vid mötet i Stockholm 1981, som jag återknyter till längre fram.

Sedan 1981 utdelas ett nordiskt juristpris på en miljon svenska kronor. Listan över pristagare upptar som väntat en rad av Nordens främsta jurister, ingalunda bara professorer. Senast, vid jubileumsmötet i Köpenhamn 2024, tillföll priset Ragnheiður Bragadóttir från universitetet i Reykjavík.

Huvudarbetet företas i s.k. sektioner. Antalet sådana är högt, vid jubileumsmötet 2024 t.ex. elva. Den närmare indelningen torde vara ointressant och förbigås därför här. De ämnen som tas upp har naturligtvis beretts i förväg och föredragande har utsetts av lokalstyrelserna.

Alltifrån början har gällt att mötena inte avlåter skrivelser till de nordiska regeringarna. Gustaf Petrén – mångårig ordförande i Letterstedtska föreningen – väckte 1975 frågan om en ändrad praxis men vann inte bifall; mötena är måna om att inte bli betraktade som politiserande fastän överläggningarna naturligtvis tar upp politiska stridsfrågor. Som det nu är kan man räkna med att de på något sätt redovisas i det fortsatta lagstiftningsarbetet. Tamm beskriver tonen på mötena med ett leende i mungipan så ”at juristmødena i sig selv netop ikke er et meget kritisk forum, hvor skarpe klinger krydses, men snarere et sted, hvor lejligheden til at sige nogle paent om nordisk ret og om hinanden” tas tillvara. Att det inte alltid är så fridfullt skall jag strax visa.

Överläggningarna och arbetsprodukterna i sak är främst av intresse för jurister, de äldre närmast från rättshistorisk synpunkt. Jag går därför inte in på någon närmare redogörelse. En kort historisk återblick är däremot på sin plats. Professor Tamm har i ett kapitel med rubriken ”Kronologien” gett en översiktlig blick över hela 150-årsperioden indelad i fem delperioder. Hans framställning är mycket lyckad. Han har inte bara gett en bra redovisning för arbetet i sak utan också en överblick över hur det nordiska samarbetet har utvecklats. Under de äldsta perioderna – förkrigstiden och mellankrigstiden – hade det nordiska arbetet väsentlig betydelse. Under den tredje - efterkrigstidens första skede – började det knaka i fogarna. Det blir därför nödvändigt att låta en ny period börja någon gång vid den tiden. Tamm har valt 1975 års möte i Reykjavík. Ytterligare ett skede kommer naturligt efter millennieskiftet. Denna uppläggning syns mig både korrekt och välfunnen. Det här kapitlet kan mycket väl läsas även av andra än jurister.

Det som komplicerade bilden är naturligtvis de fem ländernas olika politiska ställningstaganden – Danmarks och Norges tidiga medlemskap i Nato, Finlands speciella relation till Sovjetunionen, Sveriges neutralitetspolitik etc. Det visade sig också att den självklarhet, som hade rått om synen på samarbetet mellan de nordiska länderna, ”ikke længere i samme omfang var til stede”. Den som stod för nya tankegångar var det svenska statsrådet Carl Lidbom, som citeras kritiskt av Tamm. Samtidigt medger han också att Lidboms synpunkter, lästa idag, verkar som en ganska realistisk värdering av situationen. ”Men de faldt som en bombe midt i jubileumsstemningen” då de framfördes vid 100-årsfirandet i Helsingfors 1972. Tamm har goda skäl för att dra en gränslinje vid denna tid. Man kan notera Danmarks inträde som medlem i EF, numera EU, 1973 som ett viktigt tecken på de nya problem som mötte. Norden eller Europa – eller kanske det egna landet? ”Så var det sagt, Sverige først og så Norden.”

Då man än en gång samlades i Helsingfors 15 år senare kunde dock presidenten i Högsta domstolen Curt Olsson i sitt öppningstal uttala, att ”trenden vänt och åter börjat peka i en för de samnordiska strävandena mera gynn-

sam riktning”. Huruvida denna optimistiska syn är befogad idag kan man naturligtvis ha olika meningar om. Klart är dock att inläggen på mötena har fått en annan ton än tidigare. Debatten i Stockholm 1981, som jag tidigare apostroferade, är ett bra exempel på detta. Huvudtalare var åter Carl Lidbom, som även nu kritiseras skarpt av Tamm för sitt kontroversiella uttryckssätt, hans ”til foragt grænsende, manglende anerkendelse af modsatrettede synspunkter”. Utan att man instämmer i sak med Lidbom kan man ha uppfattningen att mera konfrontativa debatter har varit till fördel för juristmötena.

Klart är att konkurrensen med det europeiska samarbetet i EU har en väsentlig inverkan på de nordiska juristmötena. Jag ska inte i detta sammanhang gå in på den stora konkurrensfrågan. Jag vill dock stryka under att det större europeiska perspektivet självfallet påverkar men inte eliminerar de nordiska juristmötenas uppgifter i rättslivet. Ett grannlandsutbyte är alltid av värde, och man ska inte förbise att det har sina problem att lagstifta för flertalet av Europas länder, problem som kan gå ut över slutprodukterna. Vi ska inte sticka under stol med att de nordiska länderna har en framstående rättskultur som kan komma väl till pass i EU:s lagstiftningsarbete. Nästa möte, som blir i Stockholm 2027, bör alltså inte bli det sista.

Fredrik Sterzel

Ditlev Tamm. *De Nordiske Juristmøder i 150 år. Variationer over et nordisk tema.* Udgivet af De Nordiske Juristmøder i forbindelse med Det 43. Nordiske Juristmøde i København, August 2024. Tarm Bogtryk, Tarm 2024.

GRENSESTENGNING – I ETT ETTERPÅKLOSKAPENS LYS

Etter alle problemer som stengningen av grenser mellom nordiske land medførte under corona-pandemien, er det nesten befriende å se at alle bidragsyttere til boken *Pandemin stängde gränsen/Pandemien stengte grensen* mener at det å stenge grensen mellom Norge og Sverige var både nødvendig og feilaktig. Det ser ut til å være en felles oppfatning at stengningen gjorde lite eller ingenting for å redusere smitten. Preben Aavitsland i det norske Folkehelseinstituttet går kanskje lengst av alle når han kaller sitt bidrag «Var det virkelig nødvendig?» Han finner at de norske myndigheters

håndtering var overdrevent strenge: «Til tider var grenseovergangene fra Sverige voktet av soldater, og det er faktisk litt pinlig å se tilbake på.» Mest

pinlig er det i ettertid kanskje at det nordiske samarbeidet man stadig vekk skryter av, fikk seg en skikkelig smekk. Hvert enkelt land håndterte epidemien på sin måte, og mistroen til nabolandenes håndtering var sterk og vedvarende. Hvis pandemien virkelig var en lakmustest på det nordiske samarbeidet og en prøve på hvor samkjørte og integrerte regionen er, sviktet det meste.

Dette er observasjoner man kan gjøre seg fort og enkelt om man leser de mange og spredte bidragene i *Pandemien stengte grensen* – med undertittelen *Hva gjør vi ved neste krise?* Boken har altså minst et dobbelt siktepunkt: Slå fast noe av det som skjedde under pandemien og virkningene av dette, for så å tenke videre og se hva som kan gjøres annerledes og bedre når neste pandemi kommer. Ekspertene er enige om at vi kommer til å bli rammet igjen, og da gjelder det å være forberedt. Boken presenterer derfor også en rekke tiltak som på høyt nivå innenfor det nordiske samarbeidet bør settes ut i livet. Det er med andre ord store og viktige spørsmål som stilles i en tynn bok (vel 140 sider), som, litt overraskende kanskje, ut fra innhold og siktemål, er gitt ut av Svinesundkommittén. Komiteen er en nokså liten aktør i det store bildet, og har som hovedansvar og virkningsområde en liten region på begge sider av grensen – nemlig området ved den største og viktigste grensestasjonen mellom Norge og Sverige – Svinesund.

Fire seksjoner med forskjellig innhold

Boken er delt inn i fire ganske så ulike deler. Den første delen formidler personlige inntrykk og oppfatninger fra grensebeboere som virkelig kjente virkningen av grensestengningen, etterfulgt av en seksjon der problemstillingen gjelder hvordan politikken fungerte. Overskriften på denne delen sier det meste – «Ute av takt». I tredje del er det epidemiologiske perspektiv som gjelder, og det som kreves, formuleres slik: «En åpen grense krever tillit». Perspektivet utvides enda mer og omfatter tankene som bokens undertittel peker på – hva skal og kan og må gjøres neste gang. Her er det strategiene for fremtiden som blir presentert, både i løpende tekst og i en rekke punktvis forslag til hva som absolutt må gjøres for å unngå at grensene stenges og både grensebeboerne og andre blir skilt fra hverandre.

Om vi ser litt nærmere på de forskjellige seksjonene, er det neppe tvil om at del 3 og 4 er viktigst – både fordi personer fra helsemyndighetene (Preben Aavitsland, Anders Tegnell) kommer med viktige synspunkter, før politikere på ulike nivåer i siste del insisterer på at grensen i fremtiden for all del må holdes åpen. Her legges også fram en rekke forslag til hva som *bør kunne* gjøres, og hva som absolutt *må* gjøres. Men la oss først se litt nærmere på de to første delene som på sett og vis legger grunnlaget for og bygger opp til de forslagene som fremmes i siste del. Kanskje kan vi sammenfatte de mange vitnesbyrdene

om hvor ødeleggende det var at grensen ble stengt, med et sitat fra Hans Børli, dikteren fra Eidskog, nabokommunen til Eda i Värmland: «...som alle grenseboere taler jeg språket i begge riker». For menneskene i området er grensen kunstig og har i det praktiske liv hatt liten betydning – her var det virkelig «To land – ett samfunn». Integreringen over grensen som man føler her, har skjedd på tross av og ikke på grunn av politiske beslutninger. Så spørres det om pandemien ødela så mye at et bedre fremtidig samarbeid er satt langt tilbake, og at snakket om at Norden skal bli verdens mest integrerte region før 2030 blir å høre i nye festtaler, uten å bli gjennomført i praktisk politikk.

Med litt annerledes vektlegging er det i og for seg samme problemstillinger som videreføres i bokens neste del, men det er flere programmatisk utsagn her enn de tekstene som formidlet plagene ved stengte grenser. En tekst heter symptomatisk nok «Det måste gå att lita på den fria rörligheten»; en annen «Vi må ha bedre og felles planer», mens den norske stortingspolitikeren Ingjerd Schie Schou spør og svarer i samme setning: «Blir det en neste gang? Absolutt».

Bidragstyterne i del tre er alle enige om at åpne grenser krever «ömsesidigt förtroende» som Mads Melin sier. Både Aavitsland og Tegnell spør om de gjennomgripende tiltakene som både Sverige og Norge innførte kan sies å ha vært «forholdsmessige», og noe av det mest slående er overbevisningen flere av bidragstyterne deler om at det er fullstendig meningsløst å snakke om «importsmitte» og at det å stenge en grense i beste fall forsinker smittespredningen noen dager. Mens nordmenn og svensker ikke fikk dra til sine eiendommer i nabolandet gjennom en lang periode, og grenseoverganger var fysisk stengt eller overvåket av politi og heimevernssoldater, kjørte tusener på tusener av vogntog over nye Svinesundbroen med førere fra de fleste europeiske nasjoner der smitten også herjet. I Norge støttet også domstolene regjeringens skiftende og svært strenge beslutninger, og i ly av smittevernloven måtte det vel bli slik. Men så godt som alt i denne boken viser at det på ingen måte måtte være slik, og det gir muligens håp om vi skulle oppleve en ny pandemi.

Råd for fremtiden

Hvilke råd stilles så opp i bokens siste del? Marcus Henricson og Jan-Erik Enestam stiller først med en liste på tolv punkter som burde gjelde for hele Norden inkludert de selvstyrende områdene. De fremhever så fire av punktene som særlig viktige for grenseregionene; viktigst blant disse er nok punkt 9: «Modernisera lagstiftning och bilaterale avtal med tanke på hybridarbetare över gränserna». Lederen i Svinesundkomiteen, norske Linn Laupsa, kommer også med en forslagsliste i tolv punkter der det siste gjelder å løfte grense-saken opp til Nordisk Ministerråd slik at det der kan besluttes hvordan neste krise skal behandles.

Det kan hende at både Oslo og Stockholm ligger for langt fra riksgrensen der den strekker seg over 1620 kilometer, mens denne boken, rimelig nok, holder seg til noen få mil av grensen i sør. Boken mer enn antyder at grensebeboernes behov sjelden blir hørt. Det er sikkert riktig, og det er sikkert riktig også at mangt og mye under pandemien må kunne beskrives som uforholdsmessige tiltak. Det mente mange mens smitten raste, og det mener tilsynelatende de fleste, også ekspertene, i ettertid.

Bokens omslagsbilde er, selvsagt, av tvillingbrødrene som sitter på hver sin side av grenselinjen på Svinesundbroen. Boken har også bilder av bidragstyperne, og er i det hele tatt svært forseggjort. At den også er åpent tilgjengelig som PDF på nettet, er et stort pluss.

Hans H. Skei

Svinesundkommittén, *Pandemin stängde gränsen / Pandemien stengte grensen*. Antologi. Storia Forlag, Stockholm 2024.

HANAHOLMEN SOM PROBERSTEN ÖVER RELATIONEN MELLAN SVERIGE OCH FINLAND

Historieforskning kan bedrivas och historia skrivas på många vis. Det påminns man om vid läsningen av Stefan Nygårds *Finland och Sverige på Hanaholmen. Med utblick mot Norden och världen*. Det kunde ha stannat vid en krönika från beslutet 1967 om ett kulturcenter, som invigdes 1975, och som når fram till dags dato. Två regeringar och Kulturfonden Sverige-Finland var inblandade. Eller Hanaholmen kunde ha använts som det prisma där kulturens och samarbetspolitikens alla moden och skiften i umgänget mellan de två grannfolken brutits

mot varandra under femtio år. Allt detta har Nygård till stora delar gjort, men hans ärende är mer grandios än så. Han använder Hanaholmen som en probersten för att granska halten i relationerna mellan Sverige och Finland sedan 1940-talet i största allmänhet.

Inspirationen kommer från sociologen Ervin Goffmans teorier om hur man bäst undersöker en institution genom att skilja på "den inre" och "den yttre scenen". Eller med Nygårds egna ord: "När man studerar vilken institution som helst ska man försöka placera sig i händelsernas mitt, se sig omkring och ställa frågan 'vad är det som pågår här?'".

Resultatet har blivit en spännande och originell skildring av de politiska och kulturella föreställningarna på ömse håll om två nordiska länder och

deras positioner i världen och världspolitiken. Först under kalla kriget och kulturcentrets tidiga period och därefter under omvälvningarna fram till idag. Man kunde kalla Nygård's bok ett stycke mentalitetshistoria, där ibland oklara känslor av skuld, svek och förhoppningar så småningom lett fram till mer av ömsesidig förståelse och praktiskt samarbete. Idag står Hanaholmen som ett framgångsbevis på detta.

Vi återkommer till skuld-känslorna.

Först något om "den inre scenen", om Hanaholmen som faktiskt fungerande institution, vackert belägen väster om Helsingfors i Esbo skärgård. På många håll sågs den som ännu ett i raden av nordiska bildnings- och kulturcenter efter kriget. Här fanns redan Voxenåsen, Biskops-Arnö, Hindsgavel, Kungälv, Hässelby slott med flera, men till just Hanaholmen knöts särskilda förväntningar. Detta var åren när arbetskraftsutvandringen från Finland till Sverige var som störst, något som betraktades med viss misstro från finländsk sida. I Sverige pockade samtidigt en växande finskspråkig minoritet på uppmärksamhet. Hanaholmen uppfattades gärna som ett försök att på officiös nivå hantera följderna av migrationen över Bottniska viken.

Utbytet på de konstnärliga fälten följde gängse mönster: seminarier, författarbesök, konstutställningar, musikaftnar, film och teater. Men gränsen mellan Hanaholmen som kulturell arena och forum för bred samhällsdebatt var flytande. Så länge Finland hade Sovjetunionens tumme i ögat öppnades här också ett fönster mot Norden och vidare ut mot olika västligt orienterade kulturgemenskap.

Efter Sovjetunionens kollaps förändrades villkoren.

Under några optimistiska år blomstrade tron på hela Östersjöområdet, inklusive Ryssland, som en fredens och samarbetets region. Viss vilshenhet uppstod om det bilaterala svensk-finländska utbytet, till dess den linje för Hanaholmen stakades ut som sedan blivit allt tydligare. Den sammanfattas i direktören Gunvor Kronmans ord från 2009 om att vi var "tidigare en arena, men nu är vi en facilitator och aktör på centrala områden, där vi tror vi har en möjlighet att skapa meningsfull bilateral verksamhet". Hädanefter gällde det att ta egna initiativ för att påverka, att vara en sverige-finländsk tankesmedja, att träckla ihop hållbara nätverk mellan beslutsfattare och agera i kulisserna när det i någon viktig fråga brustit på officiella nivåer. Det har bland annat handlat om de finska minoriteterna i Sverige och om svenskan i Finland, om skogsforskning och om att lära av varandra då det gäller försvar, beredskap och omvärldsanalys.

Idag vill Hanaholmen gå steget före den offentliga debatten och inte nöja sig med att bara spegla den. Tidigare årtiondens kurser, författarmöten, konst- och kulturseminarier har blivit färre, till förmån för de stora samhällsfrågorna. Allt drivs med både offentliga och privata medel och med den egna hotell- och konferensrörelsens överskott.

Och så till det verkligt fascinerande, ”den yttre scenen”, dvs Nygårds strävan att placera in historien om Hanaholmen i en bred kontext av skuldkänslor och förväntningar mellan länderna.

En utgångspunkt är de lån och krediter Finland fick från Sverige under krigsåren. Borde den skulden efterskänkas, av moraliska skäl? Var det ens fråga om lån? Finland hade ju försvarat också Sveriges demokrati och oberoende, kunde det heta. Var inte det värt de 10,8 miljarder kronor (i dagens penningvärde) det totalt handlade om? De relativt få ämbetsmän och politiker i Stockholm och Helsingfors som sysslade med frågan var kluvna och svaren dröjde. Så småningom enades de om att låta en del av pengarna först gå till att 1960 finansiera Kulturfonden för Sverige och Finland och senare till Hanaholmens kulturcenter, som fick fonden till huvudman. På så vis blev skulden avskriven. Allt skedde försiktigt, delvis av ängslan för att skapa problem för det sovjetberoende Finland. Om samarbetet med grannen i väster framstod som alltför omfamnande och angeläget kunde grannen i öster resa krav på något slags motkompensation. Så betraktat blev Hanaholmen en spelbricka i den kulturpolitiska kalla krigs-diplomatin runt Östersjön.

Att de här skuldperspektiven kan verka överraskande och smått provocerade framgick av flera inlägg under det seminarium med historiker, samhällsvetare och sakkunniga som ägnades Nygårds bok i samband med Hanaholmens 50-årsjubilerande (ett referat finns på Hanaholmens hemsida). Debatten blev livlig.

Den nordiskt orienterade läsaren lockas till vidare funderingar. Ifall det är riktigt – vilket en del antropologer menar och vilka Stefan Nygård hänvisar till – att skuld- och plikt-känslor på olika plan är vad som egentligen bestämmer relationerna mellan folk och länder, då kunde väl Sveriges och Norges mellanhavanden bli nästa givna objekt? Fantasin sätts i rörelse. Nygårds infallsrika arbete får gärna locka fler historiker och skribenter till liknande insatser som fördjupar den nordiska självförståelsen.

Bengt Lindroth

Stefan Nygårds *Finland och Sverige på Hanaholmen. Med utblick mot Norden och världen.* Parvs, Jelgava, Lettland 2025.

Bokessä och Kring böcker och människor har följande medarbetare

Arne Hardis, politisk redaktör *Weekendavisen*, København

Bengt Lindroth, journalist och författare, Stockholm

Hans H. Skei, *NT*:s redaktör i Norge, Oslo

Fredrik Sterzel, professor em., Stockholm

Torben Weirup, Torben Weirup, kunst- og arkitekturanmelder

Kristeligt Dagblad, København

SAMMANFATTNING

2025 års sista utgåva av *Nordisk Tidskrift* inleds med *En anden fortælling om Rigsfællesskabet*. Den är skriven av Bergur Rønne Moberg. Marica Gripenberg skriver om Arteks officiella smakråd, Formgivaren Ben af Schultén. Árni Heimir Ingólfsson har nedtecknat om Jórunn Viðar – den första kvinnliga kompositören på Island. Odd Iglebæk har studerat bevarandet av nordiska träbyar, med Åbo som exempel. Ilkka-Christian Björklund skriver under rubriken *För kejsare och fosterland - Från tsarofficer till småstatsaktör* om sin släkting Alexander Björklund. Jan Kløvstad uppmärksammar Nordens Institut på Åland 40 år. Konstnären Hanna Hirsch Pauli är föremål för Marianne Nordenlöws bidrag, som avslutar artikelavdelningen.

I *NT-Intervjun* samtalar Tommy Westerlund med Finlands Norden-minister Anders Adlercreutz.

För egen räkning med rubriken *Tillit – Nordens unika guld* skrivs i detta nummer av Josefin Carling.

Johan Strang reflekterar i sin *Krönika om nordiskt samarbete* över begreppet Nordisk nytta.

Under avdelningen *Letterstedtska föreningen*: Britt Bohlin erhöll Jacob Letterstedts Nordiska förtjänstmedalj för 2025. Louise Hertzberg deltog i utdelningen på Sveriges ambassad i Köpenhamn. Lena Wiklund samtalar med Britt Bohlin i detta nummer av *NT*.

I avdelningen återfinns vidare förteckningen över LF avdelningar, styrelser och medlemmar 2025, utdelade anslag 2025 samt anslagsutlysningen för 2026.

Bokessän har rubriken Bondefanget historieskrivning. Den är författad av Arne Hardis.

Under *Kring böcker och människor* återfinns fyra bokrecensioner. Torben Weirup belyser ämnet Landskabskunst i Danmark och Sverige. Fredrik Sterzel avhandlar de Nordiska juristmötena som började redan 1872. Hans H. Skei reflekterar över gränsstängningar i efterklokskapens ljus. Bengt Lindroth har fördjudat sig i Stefan Nygårds bok om Hanaholmen och undertiteln *Med utblick mot Norden och världen*.

Inbladar i numret finns det sedvanliga årsregistret. Där kan man se vilka ämnen, artiklar, skribenter och illustratörer som är med i *NT* årgång nr 148.

LW

TIIVISTELMÄ

Vuoden viimeinen *Nordisk Tidskrift* alkaa Bergur Rønne Mobergin kirjoittamalla *En anden fortælling om Rigsfællesskabet*. Marica Gripenberg kirjoittaa Artekin virallisesta makuneuvojasta, muotoilija Ben af Schulténista. Árni Heimir Ingólfsson puolestaan käsittelee tekstissään Jórunn Viðaria, joka oli Islannin ensimmäinen naissäveltäjä. Odd Iglebæk on tutkinut Pohjoismaisten puukaupunkien säilymistä, hän käyttää Turkua esimerkkinään. Ilkka-Christian Björklundin otsikko on *För kejsare och fosterland - Från tsarofficer till småstatsaktör* (Keisarin ja isänmaan puolesta - Tsaarinajan upseerista pikkukaupunkitoimijaksi), teksti käsittelee hänen sukulaista Alexander Björklundia. Jan Kløvstadin kirjoittaa aiheenaan Ahvenanmaan Pohjola-instituutti, joka tänä vuonna täyttää 40 vuotta. Artikkeliosaston päättää Marianne Nordelöwin teksti, jonka kohteena on taiteilija Hanna Hirsch Pauli.

NT-haastattelussa Tommy Westerlund keskustelee ministeri Anders Adlercreutzin kanssa, jonka vastuualueena on pohjoismainen yhteistyö.

Palstalla *För egen räkning* (Omaan laskuun) Josefin Carlingin otsikko tässä numerossa on *Tillit - Nordens unika guld* (Luottamus - Pohjoismaiden ainutlaatuinen kulta).

Kolumnissaan *Krönika om nordiskt samarbete* Johan Strang pohtii pohjoismaista hyötyä.

Britt Bohlin sai vuoden 2025 Letterstedtin Pohjoismaisen ansiomitalin. Louis Hertzberg osallistui jakotilaisuuteen Ruotsin Kööpenhaminan suurlähetystössä. *NT*n tässä numerossa Lena Wiklund keskustelee Britt Bohlinin kanssa.

Osastossa *Letterstedtska föreningen* löytyy luettelo LF- osastoista, johtokunnista ja jäsenistä vuonna 2025, jaetut varat 2025, sekä ilmoitus vuoden 2026 avustuksien hakemisesta.

Kirjaeseen otsikko on Bondefanget historieskrivning. Esseen on kirjoittanut Arne Hardis.

Kring böcker och människor -osastosta löytyy neljä kirja-arvostelua. Torben Wirup valaisee aihetta Landskapskonst i Danmark och Sverige. Fredrik Sterzel käsittelee pohjoismaisia lakimieskokouksia, jotka alkoivat jo vuonna 1872. Hans H. Skej pohtii rajojen sulkemisia jälkiviisauden valossa. Bengt Lindroth on syventynyt Stefan Nygårdin kirjaan Hanasaaresta, *Finland och Sverige på Hanaholmen - Med utblick mot Norden och världen*.

Numerossa julkaistaan myös jokavuotinen rekisteri, josta löytyy *NT* vuosikerta 148:n aiheet, artikkelit, sekä kirjoittajat ja kuvittajat.

LW

Suomennos: Peter Mickwitz

SAMANTEKT

Síðasta tölublað *Nordisk Tidskrift* árið 2025 hefst á greininni *Önnur frásögn af ríkjasambandinu* (En anden fortælling om Rigsfællesskabet). Höfundur hennar er Bergur Rønne Moberg. Marica Gripenberg skrifar um *Hinn opinbera smekksdómara Arteks* (Arteks officiella smakråd), hönnuðinn Ben af Schultén. Árni Heimir Ingólfsson skrifar um Jórinni Viðar, fyrsta kventónskáld Íslands. Odd Iglebæk hefur rannsakað varðveislu norrænna timburhúsabæja og tekur Ábo í Finnlandi sem dæmi. Ilkka-Christian Björklund skrifar greinina *Fyrir keisara og fósturjörð – Frá liðsforingja í keisaraherum til geranda í smáriki* (För kejsare och fosterland – Från tsarofficer till småstatsaktör) um ættingja sinn Alexander Björklund. Jan Kløvstad minnst 40 ára afmælis Norrænu stofnunarinnar á Álandseyjum. Marianne Nordenlöw fjallar um listakonuna Hönnu Hirsch Pauli og er það síðasta greinin í þessum lið tímaritsins.

Í *NT-viðtalinu* ræðir Tommy Westerlund við Anders Adlercreutz, samstarfsráðherra Norðurlanda í finnsku ríkisstjórninni.

Josefin Carling skrifar um *Traustið – sérlegan fjársjóð Norðurlanda* (Tillit – Nordens unika guld) í dalkinn *Fyrir eigin reikning* (För egen räkning) í þessu tölublaði.

Johan Strang veltir fyrir sér *Norrænu notagildi* (Nordisk nytta) í *Pistli um norrænt samstarf* (Krönika om nordiskt samarbete).

Britt Bohlin hlaut norræna verðleikaorðu Jacob Letterstedts (Jacob Letterstedts Nordiska förtjänstmedalj) fyrir árið 2025. Louise Hertzberg tók þátt í afhendingunni í sænska sendiráðinu í Kaupmannahöfn. Lena Wiklund ræðir við Britt Bohlin í þessu tölublaði *NT*.

Undir liðnum *Letterstedtska félagið* (Letterstedtska föreningen) er að finna skrá yfir deildir, stjórnir og félag LF árið 2025, úthlutaða styrki 2025 ásamt auglýsingu eftir styrkumsóknum fyrir árið 2026.

Bókaritgerðin ber heitið *Afvegaleidd sagnaritun* (Bondefanget historie-skrivning) og er eftir Arne Hardis.

Undir liðnum *Um bækur og fólk* (Kring böcker och människor) eru fjórir bókadómar. Torben Weirup fjallar um *Landslagslist í Danmörku og Svíþjóð* (Landskabskunst i Danmark och Sverige). Fredrik Sterzel segir frá norrænu lögfræðingapingunum sem hófust þegar árið 1872. Hans H. Skei veltir fyrir sér landamæralokunum í ljósi eftiráspekinnar. Bengt Lindroth hefur kynnt sér bók Stefans Nygård um menningarmiðstöðina Hanaholmen sem ber undirtitilinn *Með sýn til Norðurlanda og heimsins* (Med utblick mot Norden och världen).

Með tölublaðinu fylgir hið venjubundna ársyfirlit. Þar má sjá hvaða efni, greinar, höfundar og teiknarar eru í 148. árgangi *NT*.

LW

Á íslensku: Helgi Thorsteinsson

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri är en av Nordens äldsta kulturtidskrifter. Den utges sedan 1878 av Letterstedtska föreningen, sedan 1925 i ny serie i samarbete med Föreningen Norden. *Nordisk Tidskrift* vill framför allt ställa sina krafter i det nordiska kulturutbytet tjänst. Särskilt vill tidskriften uppmärksamma frågor och ämnen som direkt berör de nordiska ländernas gemenskap och samarbete. I tidskriften publiceras översikter, artiklar, intervjuer, bokessäer, recensioner, krönikor och under vinjetten För egen räkning personligt hållna bidrag om nordiskt samarbete. I varje årgång återfinns ett temanummer *Politik i Norden* samt *Litteraturen i Norden* det gångna året. Tidskriften har en samnordisk redaktion och språken i artiklarna är danska, norska och svenska. Artiklar på finska och isländska översätts till något av de skandinaviska språken. Tidskriften sprids i hela Norden i en tryckt upplaga samt på nätet.

Nordisk Tidskrift utkommer med fyra nummer per år. Prenumerationspriset inom Norden för 2026 är 250 kr, lösnummerpriset är 65 kr. Prenumeration för 2026 sker enklast genom insättande av 250 kr på plusgirokonto nr 40 91 95-5, Nordisk Tidskrift. För medlemmar av föreningarna Norden gäller, att dessa genom hänvändelse direkt till redaktionen kan erhålla tidskriften till nedsatt pris. Tidskriften distribueras i samarbete med svenska Föreningen Norden, Vasagatan 28, 111 20 Stockholm. Äldre årgångar kan rekvideras från redaktionen.

Letterstedtska föreningen är en förening för nordiskt samarbete i samtiden grundad 1875. Ändamålet är att befrämja samarbetet mellan de fem nordiska länderna inom vetenskap, konst och industri. Föreningen har nationella avdelningar i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. Uppgiften är att dela ut anslag till nordiska ändamål, utdela en Nordisk förtjänstmedalj och ett Nordiskt översättarpris, arrangera nordiska seminarier samt ge ut *Nordisk Tidskrift*.

Letterstedtska föreningens och Nordisk Tidskrifts hemsida: www.letterstedtska.org.

Nordisk Tidskrifts redaktion:

Huvudredaktör och ansvarig utgivare:

Fil. kand. Lena Wiklund

Tel. +46-(0)70-405 00 31. E-post: lena.wiklund@letterstedtska.org

Dansk redaktör:

Dr. Phil. Henrik Wivel

Tel. +45-20 21 24 66. E-post: henrikwivel@yahoo.dk

Finländsk redaktör:

Pol. mag. Guy Lindström

Tel. +358-(0)50-552 11 51. E-post: guylindstrom@yahoo.com

Isländsk redaktör:

Cand. it. Helgi Þorsteinsson

Tel. +354-666 67 90. E-post: h.thorsteinsson@gmail.com

Norsk redaktör:

Professor Hans H. Skei

Tel. +47-97 51 84 15. E-post: h.h.skei@ilos.uio.no

Redaktionssekreterare:

Fil. kand. Louise Hertzberg

Tel. +46(0)73-327 69 90. E-post: louise.hertzberg@letterstedtska.org

Nordisk Tidskrift, Box 1074, SE-101 39 Stockholm

Besöksadress c/o Föreningen Norden, Vasagatan 28, Stockholm

Tel +46-(0)8-654 75 70. E-post: info@letterstedtska.org